

มรดกพระพิมพ์

พุทธศิลป์แผ่นดินพระร่วง

สัญญา พานิชยเวช-ณรงค์ชัย โตอินทร์

own

ส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองพระร่วง

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน)

วัดอรุณราชวราราม

พุทธศิลป์แผ่นดินพระร่วง

เลขมาตรฐานประจำหนังสือ : ๙๗๘-๖๑๖-๗๗๙๕-๑๓-๓

พิมพ์ครั้งแรก : พฤษภาคม ๒๕๕๙

ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์

ที่ปรึกษาประวัติศาสตร์

ผู้เขียน

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยบรรณาธิการ

เลขาห้องบรรณาธิการ

คณะบรรณาธิการ

ถ่ายภาพ

ออกแบบปก รูปเล่ม

พิสูจน์อักษร

ไพโรจน์ งามวิริยะ สุตสังข์

สมชาย เตือนเพ็ญ สันติ อภัยราช ปุราณ หอมมา เคียง ชานี เอนก พุ่มหมั่น

สัญญา พานิชเวช - ณรงค์ชัย โตอินทร์

สมชาย เตือนเพ็ญ

วาทิศน์ เพชรไชย

สายฝน พานิชเวช

ภาคภูมิ เอี่ยมสะอาด ประภาส เชื้อผู้ดี ชวนากร จันทนาเวช บรรจง บูรินประโคน

วิจิตร สอนแจ่ม ปรีชา ศรีบุญเศษ มิ่งมนัสชน จักรหา สมถวิล สอนแจ่ม

ปาณิสรา เอ็นสติตย

สิบลพษ์ ถิ่นม้น ธนัญญาณ์ ปิตินันท์สมบัติ สัญญา พานิชเวช

จตุรฎ กะการดี สัญญา พานิชเวช

สายฝน พานิชเวช ประภา จงรักษ์

ส่งเสริมการท่องเที่ยวเมืองพระร่วง

own

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท.

โดย พื้นที่พิเศษอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร (อพท. ๔)

โทรศัพท์ ๐ ๕๕๖๑ ๐๔๘๑-๒ โทรสาร ๐ ๕๕๖๑ ๐๔๘๓

<http://www.dasta.or.th/dastaarea๔>

<https://www.facebook.com/dastahistoricalpark>

จัดพิมพ์

สำนักพิมพ์โรงนาบ้านไร่

๓๘ หมู่ ๔ ต.วังไม้ขอน อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย ๖๔๑๑๐

E-mail : nokkaweek@gmail.com

<https://www.facebook.com/nokkaweek>

หนังสือเล่มนี้พิมพ์ด้วยกระดาษเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย)

វត្តព្រះវិហារ

มรดกพระพิมพ์

หนังสือเป็นมรดกทางภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่เปี่ยมด้วยคุณค่า ทำหน้าที่สื่อสาร นำทาง และเพิ่มเติมความรู้ หนังสือ “มรดกพระพิมพ์ : พุทธศิลป์แผ่นดินพระร่วง” เป็นหนังสือลำดับที่สามที่ อพท. ได้สนับสนุนให้เกิดการรวบรวมข้อมูลศาสตร์และศิลป์ในแผ่นดินพระร่วงออกมาเผยแพร่ เล่มแรกนั้นคือ “วัดข้างบ้าน : เทียววัดโบราณ บ้านของเรา” ซึ่งรวบรวมวัดโบราณของเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร ไว้กว่า ๑๐๐ วัด เล่มที่สองมีชื่อว่า “หอมกลิ่นแผ่นดินเก่า : ผู้คน สายน้ำ และแผ่นดินพระร่วง” บอกเล่าเรื่องราวของราชวงศ์พระร่วง มุขปาฐะเกี่ยวกับพระร่วง ตลอดจนภูมิปัญญาต่างๆ ที่สืบทอดต่อกันมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมทั้งดงามคู่แผ่นดิน

จากเอกสารหลักฐานวิชาการและความเชื่อท้องถิ่นจะเห็นว่า เมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เสมือนหนึ่งหัวใจของความเป็นไทยในสมัยแรกเริ่มที่มีการสร้างบ้านแปงเมือง ทั้งรับเอาอารยธรรมจากวัฒนธรรมมอญและเขมรโบราณมาดัดแปลงสร้างสรรค์เป็นของเราเอง จากศาสนาพราหมณ์และฮินดูที่ค่อยๆ ลดบทบาทลงเมื่อพุทธศาสนาเผยแผ่มาถึงอาณาจักรสุโขทัย เมื่อนั้นพุทธศิลป์แห่ง “เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์” ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของแผ่นดินพระร่วง เมืองใดมีปรากฏให้เห็นก็สันนิษฐานได้ว่าเป็นหนึ่งในเมืองภายใต้อาณาจักรสุโขทัย หรือมีความสัมพันธ์กันแบบบ้านพี่เมืองน้อง หรือช่างฝีมือเดินทางไปถึงที่นั่น

หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นทำให้ผู้คนเลื่อมใสศรัทธา จึงได้สร้างสัญลักษณ์ไว้เพื่อความระลึกถึง สืบทอดให้แพร่หลาย ลักการะบูชา มีความเชื่อมากมาย โดยเฉพาะการสร้าง “พระพิมพ์” จำนวนมากบรรจุไว้ตามฐานเจดีย์ พระพุทธรูป ฐานพระอุโบสถ วิหาร บางแห่งมีมากถึง ๘๔,๐๐๐ องค์ ตามหลักธรรมคำสอน

กล่าวกันว่า ปฐมกรรมพุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย “**พระพุทธรูปลีลา**” เป็นปางที่สวยงามที่สุดในโลก ด้วยความอ่อนช้อยของท่าทางการก้าวย่างเดินและชายจีวรที่สละสลวย ไม่ว่าจะสร้างขึ้นจากสำริดหรือปูนปั้นก็ตาม

หนังสือ “**มรดกพระพิมพ์ : พุทธศิลป์แผ่นดินพระร่วง**” ได้รวบรวมเรื่องราวผ่านงานเขียนที่อ่านแล้วมองเห็นถึงคุณค่าของเมืองมรดกโลก เมืองของคนไทยเราทุกคน เมืองแห่งความภาคภูมิใจ สัมผัสได้ถึงแก่นของอารยธรรมที่สามารถสร้างประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวได้อย่างลึกซึ้ง

การเดินทางท่องเที่ยวอาจทำให้คุณได้ค้นพบกับคุณค่าบางอย่างของบรรยากาศของความเป็นวัดโบราณแวดล้อมด้วยวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่โดยรอบอุทยานประวัติศาสตร์ แม้จะแตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมในแต่ละเมือง แต่ยังสามารถพบกับ “ความสุข” จากวิถีชีวิตที่มีความเป็นท้องถิ่นของลูกหลานพระร่วงอยู่ การท่องเที่ยวในสามเมืองแห่งนี้ไม่จำเป็นต้องเร่งรีบ หากแต่ควรใช้เวลาหยุดนิ่งเพ่งพิศบรรยากาศรอบตัว ดันไม้ เสี่ยงนก อีฐเก่าๆ สีน้าตาลมีร่องรอยของกาลเวลา เป็น “ความสงบ” ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจที่อาจจะทำให้เกิด “สติ” และค้นพบคุณค่าของตัวเอง เมื่อค้นพบความหมายที่แท้จริงของมรดกพระร่วง “คุณค่า” และ “ความภาคภูมิใจ” อาจเป็นมรดกที่ดีที่สุดที่นักท่องเที่ยวจะได้จากแผ่นดินพระร่วงนี้

พันเอก ดร.นาฬิกาอดิศักดิ์ แสงสนิท

ผู้อำนวยการ อพท.

มิถุนายน ๒๕๕๙

คำนิยม

หนังสือเล่มเล็กๆ เล่มนี้หากดูภายนอก อาจเข้าใจว่าเป็นหนังสือ
กึ่งวิชาการที่น่าเสนอเรื่องราวของพระพิมพ์ที่พบในดินแดนสุโขทัย มีรูปเล่ม
และภาพประกอบที่งดงาม แต่เมื่อได้พิจารณาเนื้อหาและสำนวนการเขียน
ในเชิงพรรณนาโวหารที่ผสมผสานกับการใช้บรรยายโวหารได้อย่างลงตัว
แล้ว นับว่าเป็นหนังสือควรค่าแก่การอ่านเล่มหนึ่งเลยทีเดียว เพราะนอกจาก
ความรู้ในเรื่องพระพุทธรศาสนา ทั้งในแง่หลักธรรมคำสั่งสอน พุทธประวัติ
และคติในการสร้างพุทธสถานและถาวรวัตถุแล้ว ยังได้รวบรวมข้อมูล
ด้านประวัติศาสตร์ของเมืองมรดกโลกสุโขทัยและเมืองบริวาร ตลอดจน
ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ศิลปะที่ปรากฏในดินแดนอาณาจักรสุโขทัย ทั้ง
สถาปัตยกรรมและประติมากรรม เนื้อหาในงานเขียนได้ผ่านการสังเคราะห์
จากทฤษฎีที่หลากหลายเพื่อนำเสนอในแนวคิดที่ตรงกับความเชื่อและ
ความรู้สึกของผู้เขียนเอง

ข้อมูลทางวิชาการอันเป็นหัวใจของหนังสือเล่มนี้ คือ การประมวล
รูปแบบพระพิมพ์ที่พบในพุทธสถานของเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และ
กำแพงเพชร ที่ค้นคว้าจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้รู้โดยตรง จึงนับว่า
เป็นการรวบรวมข้อมูลได้อย่างละเอียด เจาะลึก และนำเสนอให้สามารถ
เข้าใจได้โดยง่าย

ขอชื่นชมในความตั้งใจและความอุตสาหะของผู้เขียน คุณสัณญา
พานิชยเวช ที่เพียรพยายามสั่งสมความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และ
ประวัติศาสตร์ศิลปะ ตลอดจนความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นสุโขทัย
ต่างๆ ที่เป็นผู้จบการศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์อันเป็นองค์ความรู้ที่ดูเหมือน

จะห่างไกลจากผลงานเขียนเล่มนี้ จึงนับเป็นกรณีตัวอย่างที่พิสูจน์ให้เห็นว่า ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม ไม่ได้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะบุคคลที่จบการศึกษามาทางด้านนี้โดยตรงเท่านั้น ทุกคนมีสิทธิ์ในการเฝ้าคว้าหาความรู้โดยเท่าเทียม ต่างกันเพียงความสนใจและความมุ่งมั่นที่จะศึกษาค้นคว้าในประเด็นที่ตนสนใจอย่างจริงจังเท่านั้น

“มรดกพระพิมพ์ พุทธศิลป์แผ่นดินพระร่วง” วรรณกรรมเชิงวิชาการที่รจนาเพื่อเสริมส่งคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมในแผ่นดินพระร่วงโดดเด่นในเรื่องความเอี่ยมยอดทางวรรณศิลป์และสาระทางวิชาการที่ผ่านกระบวนการสืบเสาะและคัดสรรข้อมูลอย่างประณีตบรรจง เพื่อถ่ายทอดสู่สาธารณชนผู้หลงใหลในรากเหง้าแห่งความรุ่งเรืองภายใต้แผ่นดินพระร่วงกรุงสุโขทัย

นายสถาพร เทียงธรรม

ผู้อำนวยการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

คำนิยม

การเขียนถึงสิ่งที่ตนสนใจ เขียนด้วยความรักต่อสิ่งนั้น เชื่อได้ว่า สิ่งที่เขียนออกมาต้องเป็นงานเขียนที่น่าสนใจ น่าอ่านเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะงานสารคดี “มรดกพระพิมพ์” ของ สัณญา พานิชยเวช ลูกอีสานผู้ลงหลักปักฐานเป็นเชยสุโขทัย ผู้หลงใหลในพุทธศิลป์บนแผ่นดินพระร่วง ทั้งในฐานะกวีหนุ่มและนักเขียนผู้กระหายความรู้อันเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างบ้านแปงเมืองเมื่อกว่า ๗๐๐ ปีที่ผ่านมา

เมื่อข้อมูลเกี่ยวกับมรดกพระพิมพ์ อันหมายรวมถึงความเป็นมาของพระพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งบรรพกาลผ่านอาณาจักรสุโขทัย เรื่อยมาจนถึงยุคของช้างหล่อ ช้างแกะพระ ร่วมยุคร่วมสมัยร่วมลมหายใจกับผู้อ่าน ได้รับการเจียระไนผ่านมุมมองของนักเล่าเรื่องผู้มีพื้นภาษาที่สามารถหยิบฉวยมาใช้ได้ฉับไวตรงใจมากที่สุด งานสารคดี “มรดกพระพิมพ์” เล่มนี้ จึงเป็นอีกหนึ่งความภูมิใจของผู้คนบนแผ่นดินพระร่วง จากมรดกวัฒนธรรมที่ผ่านยุคเรืองรองผ่องใสสุโขทัยโพล่มาสู่ยุคปัจจุบัน เชื่อได้ว่าชุมชนทรัพยากรความรู้เล่มนี้จะเป็นมรดกตกทอดสืบต่อภูมิปัญญาสืบไปตราบนานเท่านาน

ขอชื่นชมยินดีในความอุตสาหะ อันก่อปรด้วยความรักในความรู้ของผู้เขียน ผู้เพียรสร้างผลงานเกี่ยวกับแผ่นดินพระร่วงเจ้าเล่มแล้วเล่มเล่า ให้เป็นมรดกของแผ่นดิน ในฐานะที่ข้าพเจ้าก็เป็นลูกหลานสุโขทัยคนหนึ่ง (โคตรเหง้าวงศ์ตระกูลช้างแม่เป็นคนสุโขทัยโดยกำเนิด) ต้องขอขอบคุณคุณสัณญา พานิชยเวช ที่ช่วยเก็บวันเวลาอันรุ่งเรืองในอดีตของสุโขทัย นำมาร้อยเรียงด้วยภาษาและอารมณ์ร่วมสมัยให้มีลมหายใจขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

ฟังสิฟัง

เสียงย่าร้องก้องดังระงังแว่ว

โบสถ์วิหารสูงปลั่งสะพรั่งแนว

ก่อนโคมแก้วดาริกาจะมาเยือน

โชคชัย บัณฑิต'

เยือนคำหอม

เดินบนถนนสายศรัทธา (เสมือนคำนำ)

ถนนชื่อศรัทธา ไม่ต้องมีคนสอนเดิน ไม่ต้องมีคนจูงมือ เพียงแต่เปิดประตูชื่อหัวใจต้อนรับ สายลมเย็นก็พร้อมจะโชยพัดมาโอบกอดไว้รอบตัว ความรักและความศรัทธาเป็นดั่งตั้งตาบคม เป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ทำอะไรย่อมสำเร็จได้ไม่ยาก หลังจากลงมือเขียนหนังสือในชุดเดียวกันนี้ คือ วัดข้างบ้าน หอมกลิ่นแผ่นดินเก่า และ มรดกพระพิมพ์ เล่มนี้ ผมได้เรียนรู้และเห็นพลังศรัทธาที่ยิ่งใหญ่ของผู้คนในแผ่นดินพระร่วงเจ้าผ่านวัดโบราณ วิหาร เจดีย์ ที่สร้างขึ้นด้วยศรัทธาจำนวนมากมายมหาศาลและนับเป็นพลังศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา จึงไม่น่าแปลกใจอะไรเลยเกี่ยวกับแผ่นดินถิ่นนี้ที่ได้ชื่อว่าแผ่นดินแห่งธรรมะ โดยพระร่วงเจ้าทุกพระองค์ผู้ทรงดำรงธรรมราชา ทำให้บ้านเมืองเกิดความสุขสงบ ก่อให้เกิดงานพุทธศิลป์ขึ้นมากมาย แม้จะเป็นช่วงเวลาที่ยุ้งยากและลำบากในการสร้างบ้านแปงเมือง อะไรที่ยากๆ นั้นได้ถูกพิสูจนแล้วว่าย่อมผ่านกันมาได้ด้วยความรักและศรัทธาที่มีต่อกันและกัน

งานพุทธศิลป์ ก่อให้เกิดศิลปะ ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ สืบสาน และสืบทอดพระพุทธศาสนา ซึ่งศาสนาก็เป็นดังธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ที่สอนการใช้ชีวิต เข้าถึงความจริงแท้ การเกิดขึ้น การตั้งอยู่และดับไป เพราะแม้แต่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์ก็ย่อมมีวันดับสูญตามความเชื่อเรื่องปัญจอันตรธาน ไม่มีสิ่งใดจีรังยั่งยืน เพื่อให้การศึกษาเรื่องศิลปะและพุทธศิลป์ โดยเฉพาะพระพิมพ์นั้นให้เห็นถึงหลักธรรมที่แท้ในการสร้าง การบูชา เพื่อความดีงามแห่งจิตใจและสืบทอดพระพุทธศาสนา และเพื่อบอกเล่าถึงจิตวิญญาณของการสร้างพระพิมพ์ว่าเป็นการสร้างเพื่อดำรงไว้ซึ่งศรัทธาหาใช่เป็นพุทธพาณิชย์แต่อย่างใด หนังสือมรดกพระพิมพ์เล่มนี้จึงลำดับเรื่องราวเพื่อให้เข้าใจง่ายถึงลำดับการเกิดขึ้นครั้งแรกของงานพุทธศิลป์ต่างๆ

ไม่ว่าจะเป็นสังฆเวณียสถาน สถูป เจดีย์ การเกิดพระพุทธรูป การเกิดพระพิมพ์ โดยอาศัยการศึกษา ค้นคว้าจากตำราที่ครูบาอาจารย์ได้เคยจดจารไว้ และเรียบเรียงขึ้นใหม่เพื่อเป็นพุทธานุชาอีกทางหนึ่ง พระพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้เป็นพระพิมพ์ย้อนยุคโดยมาก คือ พระพิมพ์ใหม่โดยอาศัยเทคนิคพิเศษ เช่น การทำสี ทำสนิมซึ่งแล้วแต่เชิงช่างของแต่ละคน เพื่อนำมาให้เป็นแนวทางในการศึกษาหาความรู้ เพราะครั้นจะรวบรวมพระเก่าแท้แบบที่เคยเห็นจากกรุ วัดต่างๆ นั้นคงยากเต็มที ด้วยเหตุผลหลายๆ ประการ อีกทั้งไม่ได้นำเสนอในเรื่องของพุทธคุณที่เกิดจากความศรัทธาจากพระพิมพ์แต่อย่างใด เพียงแต่ตั้งใจบอกเล่าถึงที่มาที่ไปและการสืบสาน สืบต่อบนถนนที่ชื่อศรัทธาต่อพระพุทธรศานานี้ให้มันคงยืนนาน เพื่อบำรุงจิตใจ เป็นแก่นแกนในการรำลึกถึงพระธรรมอันเป็นคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบไป

ขอบคุณ ช่างพุทธศิลป์ทุกท่านในเมืองศรีสะเกษนาลัย เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชร ที่เป็นดังครูบาอาจารย์ที่กรุณาบอกเล่า ให้ข้อมูลสำคัญในการเรียบเรียงเป็นหนังสือ มรดกพระพิมพ์ : พุทธศิลป์แผ่นดินพระร่วง เล่มนี้ ขอขอบคุณ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. โดย พื้นที่พิเศษอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสะเกษนาลัย-กำแพงเพชร (อพท.๔) ที่ร่วมด้วยช่วยกันสร้างสรรค์มรดกพระร่วง ผ่านหนังสือทั้ง ๓ เล่ม ได้แก่ วัดช้างบ้าน หอมกลั่นแผ่นดินเก่า และ **มรดกพระพิมพ์** นับเป็นประโยชน์มหาศาลต่อการเรียนรู้ ศึกษาและเข้าใจถึงคุณค่าของมรดกแผ่นดินอันล้ำค่าที่รอให้ผู้คนได้มาค้นหา และมาเที่ยวพร้อมเข้าถึงเสน่ห์ที่แท้จริงอย่างยั่งยืนสืบไป

ขอได้รับความศรัทธาจากใจ

สัญญา พานิชยเวช

สวรรณโลก สุโขทัย / ปีใหม่ไทย ๑๓ เมษายน ๒๕๕๙

สารบัญ

คำนิยม

พระพุทธศาสนา ศรัทธา ความงามแห่งชีวิต	๑๙
เจดีย์ : ตัวแทนแห่งศรัทธาในพระพุทธศาสนา	๒๑
ธาตุเจดีย์ : ที่ตั้งแห่งการเคารพบูชาพระพุทธเจ้า	๒๕
บริโศกเจดีย์ : สังฆสถานแห่งพระพุทธเจ้า	๒๓/
ธรรมเจดีย์ : พระธรรมเป็นดังตัวแทนพระพุทธเจ้า	๒๙
อุเทสิกะเจดีย์ : เจดีย์ที่สร้างเพื่ออุทิศต่อพระพุทธเจ้า	๓๐
อาราม เขตสังฆาวาส สู่ความเป็นวัด	๓๑
พระพุทธรูป : พระรูปที่ใช้แทนองค์พระพุทธเจ้า	๓๕
ดอกบัว กวางหมอบ ธรรมจักร สฐูป	
ตัวแทนพระพุทธเจ้า ก่อนจะมีการสร้างพระพุทธรูป	๓๘
กำเนิดพระพุทธรูปครั้งแรกในโลก	๓๙
พระพุทธรูปในศิลปะไทย	๔๓
สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖)	๔๓
สมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๘)	๔๔
ศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๘)	๔๕
สมัยสุโขทัย (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๐)	๔๓/
เทวรูป	๕๓
จากพระพุทธรูปสู่การสร้างพระพิมพ์	๕๓/
พุทธศาสนาในสุโขทัย	๖๑
สถาปัตยกรรมแบบสุโขทัย	๖๕
เจดีย์ทรงดอกบัวตูม	๖๖
เจดีย์ทรงกลมแบบลังกา	๖๘

เจดีย์ทรงปราสาท	๓/๐
เจดีย์บุษบก หรือเจดีย์ทรงวิมาน	๓/๑
มณฑป	๓/๕
มรดกพระพิมพ์	๓/๓
ลักษณะอันสำคัญของพระพิมพ์	๔๐
พระพิมพ์ในแผ่นดินพระร่วง	๔๕
เมื่อครั้งบ้านเมืองดี สร้างวัดในสุโขทัย	๔๘
วัดมหาธาตุ วัดใหญ่ศูนย์กลางของอาณาจักรสุโขทัย	๕๒
พระร่วงหลังรางปืน : แม่ทัพเซลียง	
วัดช้างล้อม	๑๐๑
วัดถ้ำทาบ	๑๐๓
วัดเขาพนมเพลิง ยอดเขาโบราณอันศักดิ์สิทธิ์	๑๐๕
พระนางเสน่ห์จันทร์ : เสน่ห์แห่งสุโขทัย	๑๐๖
พระพิมพ์สกุลกำแพงเพชร	๑๐๙
นครพระชุมทันทครชุม	๑๑๓
พระอยู่ที่ใจ : ณรงค์ชัย ไตอินทร์	๑๒๓
พ่อ แม่ ปู่ย่า เป็นช่างหล่อ ช่างแกะพระ	๑๒๓/
เด็กชายผู้ขว้างพระลงน้ำ	๑๒๔
รู้จักพระก่อน เจดีย์ ค่อยมารู้จักประวัติศาสตร์	๑๒๙
เด็กช่างผู้ถือหนังสือและห้อยพระเต็มคอ	๑๓๑
ไปเมืองขอให้อยองบ่า ไปป่าขอให้อยองหัว	๑๓๓
จากของเล่นสู่การนำมาป้องกันภูติผี	๑๓๕
นั่งดูนอนไม้ เลย์ไม้ได้เป็นช่างแกะสลักไม้พระพุทธรูป	๑๓๖
พระอยู่ในใจ	๑๓๘
ปู่ให้มา ตายีนให้	๑๔๐
บรรณานุกรม	๑๔๓

พุทธศาสนา
ศรัทธา ความงามแห่งชีวิต

วิถิคน วิถิพระ ขรุกรุ่งที่วัดตระพังทอง เมืองเก่าสุโขทัย

พระพุทธศาสนา ศรัทธา ความงามแห่งชีวิต

พระพุทธศาสนานั้นอยู่เคียงคู่กับคนไทยมาช้านาน จนดูเหมือนหลอมรวมจนเป็นเนื้อเดียวกันกับวิถีชีวิตอย่างลงตัว ก่อนนอนพ่อแม่ต่างก็พร่ำสอนให้เด็กๆ ไหว้พระสวดมนต์ ทำสมาธิ ภาวนา ผูกจิตใจและสอนให้ทำความดีตามคำสอนแห่งองค์พระศาสดา เมื่อไหว้พระเสร็จหัวถึงหมอนก็หลับอย่างอุ่นใจด้วยรำลึกถึงพุทธคุณ พุทธธรรมที่จะคอยคุ้มครอง บัณฑิต คำเตือนของชาวพุทธจึงเป็นคำเตือนแห่งความสุข ค่อนแจ้งดวงดาวเริ่มโบกมือลาจากท้องฟ้า หากแต่ดาวประกายพุกฤษย์ยังส่องแสงประดับม่านแห่งราตรีระหว่างรอยอแสงเช้าจากพระอาทิตย์นั้นเสียงสวดมนต์ เสียงฉันระฆังทำวัตรเช้าดังแทรกมากับอากาศชุ่มชื้น มีเพียงน้ำค้างค่อนดึกที่เกาะนิ่งบนยอดหญ้าค่อยๆ รวมตัวกันเป็นมูกน้ำค้างสะท้อนแสงเช้าที่ฉายภาพผ้าจีวรสีเหลืองเข้มของพระสงฆ์สาวกยามก้าวเท้าเปลือยเปล่าให้จุ่มเท้าสัมผัสกับพื้นถนนในหมู่บ้านอย่างเนิบช้า ทีละก้าวๆ

แสงเช้าจะไม่สวยงามเลย หากเราไม่เห็นประกายของแสงแดดสดามาต้องกับสีเหลืองของจีวรพระภิกษุ การบิณฑบาตเป็นกิจของพระสงฆ์ที่หากไม่เจ็บป่วยจนถึงขั้นล้มหมอนนอนเสื่อแล้ว ก็พึงออกปฏิบัติเพื่อเป็นการออกมาโปรดสัตว์ เป็นการให้โอกาสแก่ผู้คนได้ทำบุญ นับเป็นกุศโลบายสำคัญที่สอนผู้คนรู้จักการแบ่งปัน การเป็นผู้ให้โดยไม่หวังผลตอบแทนทางด้านวัตถุ หากแต่ผลของการให้ทานคือได้รับความสุขใจอันเป็นสุขที่สุดของความสุขตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์

คอกบัวในสระพังโปยสี

สังคมนาบท สังคมนาเมือง หรือสังคมนาใด ๆ ก็ตามจึงสงบสงขรุ่มเย็น
เมื่อบริบทิตตามหลักธรรม หรือคำสอนแห่งองค์พระศาสดา การจะให้ทราบ
ที่มาของงานพุทธศิลป์ในแผ่นดินพระร่วงนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมองหา
ต้นทุน หรือรากเหง้าความเป็นมาของพระพุทธรูปศาสนาควบคู่กันไปด้วย
โดยงานพุทธศิลป์ในแต่ละยุค แต่ละสมัยก็มีความแตกต่างกัน มีความสวยงาม
และโดดเด่นที่แตกต่างกัน ซึ่งตามหลักการสร้างงานพุทธศิลป์นั้นส่วนมากได้
รับอิทธิพลมาจากการศึกษาข้อมูลพระไตรปิฎก ต่อมาได้ถ่ายทอดออกมา
ตามฝีมือช่าง วิถีชีวิตและความศรัทธาของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น

เจดีย์ทรงยอดคอกบัวตูม วัดเจดีย์เจ็ดแถว

เจดีย์ : ตัวแทนแห่งศรัทธาในพระพุทธศาสนา

การกำเนิดเจดีย์ขึ้นมาครั้งแรกในโลกนั้นเกิดเมื่อไหร่ไม่มีใครทราบแน่ชัด ด้วยไม่มีการจารึกไว้เป็นหลักฐาน การกำหนดแนวคิดจึงเป็นแต่เพียงการสันนิษฐานเป็นแนวทางไว้ศึกษาเท่านั้น ด้วยเจดีย์นั้นมีความสำคัญในเชิงสัญลักษณ์ทางวัตถุและจิตใจอันสื่อถึงที่ซึ่งบรรจุพระสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่กลายเป็นหลักยึดโยงให้น้อมนำถึงคำสอนของพระพุทธองค์ ต่อมาจึงได้มีการสร้างเจดีย์ขึ้นอีกจำนวนมากตามสถานที่สำคัญต่างๆ แต่ละเจดีย์ต่างมีความสำคัญตามวัตถุประสงค์ของผู้สร้าง ซึ่งทั้งหมดล้วนมีความหมายด้านจิตใจและความสำคัญในทางพระพุทธศาสนา

ในครั้งพุทธกาล พระพุทธศาสนานั้นนับถือพระพุทธเจ้า พระธรรมวินัย และพระสงฆ์สาวก ซึ่งเรียกว่า “ไตรสรณคม” ยังไม่ปรากฏว่ามีพระพุทธรูปอื่นใด เช่น เจดีย์ พระพิมพ์ แม้กระทั่งวัดวาอารามก็ไม่ได้มีในพระศาสนา บรรดาสถูป เจดีย์นั้นก็ถือกำเนิดขึ้นหลังจากการเสด็จดับขันธปรินิพพานของ

องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปแล้ว ในพระมหาปริณิพพานสูตร และมีลันท
ปัญหา ได้บันทึกว่า เจตีย์ในพระพุทธศาสนา ได้กำหนดให้มี ๔ อย่าง คือ
ธาตุเจตีย์ บริโภคเจตีย์ ธรรมเจตีย์ อุเทสิกเจตีย์ ซึ่งสาเหตุของการสร้าง
เจตีย์นั้นได้เอ่ยในคัมภีร์โบราณว่า เมื่อพระพุทธองค์ทรงประจวบเวลากลางคืนจะ
ปริณิพพาน ณ ดงไม้สาละในแขวงเมืองกุสินารา พระอานนท์เถระเจ้าผู้ทรง
เป็นพุทธอุปัฏฐากได้ทูลถามถึงการที่พุทธสาวกควรปฏิบัติต่อพระพุทธสรีระ
ฉันทใด ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า “ให้พระภิกษุทั้งหลายมุ่งหมายดับทุกข์
ดับกิเลสอันเกิดแก่ตนเถิด อย่าได้เป็นกังวลเรื่องการบูชาสรีระของพระ
ตถาคตเลย พวกภิกษุทั้งหลายและฆราวาสทั้งหลายเขาคงทำฌาปนกิจแล้วสร้าง
สถูปบรรจุสรีระธาตุเหมือนอย่างพระเจ้าจักรพรรดิแต่ก่อนมา..” ซึ่งพระพุทธ
องค์นั้นทรงประสูติในวาระกษัตริย์ ก็พึงมีประเพณีปฏิบัติเช่นบรรดา
กษัตริย์ทั้งหลาย คือมีการสร้างสถูปเพื่อบรรจุสรีระธาตุไว้

เมืองเก่ากรุงสุโขทัย ในแผ่นดินพระร่วงนั้นเต็มไปด้วยวัดโบราณ
ที่มีความสำคัญ เป็นวัดที่สร้างโดยกษัตริย์และพุทธศาสนิกชนทั่วไป หากนับ
เฉพาะในเขตกำแพงเมือง และเขตอรัญญิกเท่าที่นับจำนวนได้อาจมีมากถึง
๒๐๐ วัด ซึ่งวัดโบราณเหล่านี้ก็ประกอบไปด้วยธาตุเจตีย์ ทั้งที่เป็นเจตีย์ทรง
ยอดดอกบัวตูมอันเป็นศิลปะของสุโขทัยแท้ ซึ่งปรากฏในวัดมหาธาตุที่เมือง
สุโขทัย วัดเจตีย์เจ็ดแถวที่เมืองศรีสัชนาลัย วัดพระบรมธาตุเจตีย์ยาราม
ที่เมืองนครชุมที่ถูกรื้อสร้างทับด้วยเจตีย์ศิลปะพม่า โดยพ่อค้าไม้ผู้เลื่อมใส
ศรัทธาในพระพุทธศาสนานาม “พะโป้” และวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเมือง
พิษณุโลก ที่ถูกรื้อสร้างทับด้วยพระปรางค์แบบอยุธยาในสมัยสมเด็จพระบรม
ไตรโลกนาถ กษัตริย์อยุธยาผู้มีเชื้อสายสุโขทัยและธาตุเจตีย์แบบลังกาเมื่อ
ครั้งพ่อขุนรามคำแหง รับเอาพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เข้ามาประดิษฐาน

เจดีย์วัดช้างล้อม เทือนกมภำพินธิ์ ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัตนาลัย

ในแผ่นดิน ทั้งจากนครศรีธรรมราช เจดีย์แบบลังกาที่นักวิชาการสันนิษฐานว่าสร้างโดยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช คือ เจดีย์วัดช้างล้อม ในเมืองโบราณศรีสัชนาลัย

วัดช้างล้อมนั้นมีเจดีย์ทรงลังกาตั้งอยู่บนฐานประทักษิณรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีช้างปูนปั้นเต็มตัวล้อมรอบ จึงเป็นที่มาของชื่อ โดยรอบฐานทั้ง ๔ ด้านรวม ๓๙ เชือก ลักษณะพิเศษของวัดช้างล้อม คือ บริเวณพื้นฐานรอบพระเจดีย์ใหญ่ประดับด้วยศิลาแลงจนเต็ม ระหว่างช้างรอบ ๓๙ เชือก มีเสาประทีปและโคมที่สร้างเป็นรูปดอกบัวใหญ่เคลือบสีขาวเจาะลวดลายเป็นช่องอย่างประณีต สวยงามเพื่อให้แสงลอดออกมา เมื่อจุดโคมทั้งหมดพร้อมกันย่อมทำให้พระเจดีย์ยามต้องแสงประทีปเหลืองอร่ามดงาม ควรค่าแก่องค์เจดีย์ที่ประดิษฐานพระธาตุ ดังในศิลาจารึกหลักที่ ๑ จารึกไว้ว่า ปี ๑๘๒๙ พ่อขุนรามคำแหงได้ขุดเอาพระธาตุขึ้นมาทำบูชาและเฉลิมฉลอง หลังจากนั้นก็ฝังลงในใจกลางเมืองศรีสัชนาลัยและก่อเจดีย์ทับลงไป เมื่อมีการตรวจสอบที่ตั้งวัดช้างล้อมแล้วพบว่าอยู่กึ่งกลางระหว่างกำแพงเมืองศรีสัชนาลัย จึงเชื่อได้ว่าเป็นวัดเดียวกับวัดที่จารึกไว้ เมื่อครั้งมีการขุดแต่งได้พบกระปุกสังคโลก เต้าปูนสัมฤทธิ์ พระหัตถ์พระพุทธรูปสัมฤทธิ์และปูนปั้นรูปยักษ์ยืนถือตะบองสูง ๑๔ เซนติเมตร ตรงเชิงบันไดฐานทักษิณตะวันออก รวมทั้งเงินตราสมัยสุโขทัยทำด้วยเงินมีรูปช้างอยู่กลางวงกลม

เจดีย์ธาตุดเหล่านี้ เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ทำไมต้องสร้างเจดีย์ เป็นคำถามที่ชาวพุทธหลายคนตั้งคำถาม และพึงค้นหาคำตอบ...

วัดสระศรี

ธาตุเจดีย์ : ที่ตั้งแห่งการเคารพบูชาพระพุทธเจ้า

ในครั้งพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จปรินิพพานแล้ว เหล่ามัลลกะษัตริย์เมืองกุสินาราก็พากันถวายพระเพลิงพระสรีระแล้วคิดสร้างสถูปประดิษฐานพระพุทธสรีระไว้ แต่เมื่อชาวทราบไปถึงเจ้าเมืองอื่นๆ ที่ล้อมใสในพระพุทธศาสนา บรรดากษัตริย์เมืองต่างๆ ล้วนต้องการรับพระบรมธาตุไปประดิษฐานยังเมืองของตน จนเกือบจะเกิดการสู้รบกันเพื่อแย่งพระบรมธาตุ กระทั่งโทณพราหมณ์ได้เข้ามาไกลเกลี่ยให้ปรองดองกัน เหล่ามัลลกะษัตริย์จึงยินยอมแบ่งพระบรมธาตุให้แก่กษัตริย์เมืองต่างๆ

เมื่อครั้งพุทธกาล ศรัทธาที่มีต่อพระพุทธองค์นั้นแรงกล้านัก แม้พระพุทธองค์จะสอนให้พระภิกษุทั้งหลายมุ่งหมายดับทุกข์ดับกิเลส อันเกิดแก่ตนแล้วก็ตาม แต่บรรดากษัตริย์ ต่างต้องการบูชาสรีระของ

พระองค์ ในที่สุดกษัตริย์ทั้งหลายที่ได้รับแบ่งพระบรมธาตุ และพากันสร้างพระสถูปเพื่อประดิษฐานพระบรมธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในบ้านเมืองของตน ทั้ง ๘ เมือง คือ พระเจ้าอชาตศัตรู กษัตริย์มคธ เมืองราชคฤห์, กษัตริย์ลิจฉวี เมืองเวสาลี, กษัตริย์ศากยะ เมืองกบิลพัสดุ์, กษัตริย์อูถลี เมืองอัลกัปปะ, กษัตริย์โกสิยะ เมืองรามคาม, พราหมณ์ ผู้ครองเมืองเวฏฐทีปกะ, กษัตริย์มัลละ เมืองปาวา, กษัตริย์มัลละเมืองกุสินารา และกษัตริย์โมลียะ เมืองปิปผลิวัน เพื่อเป็นที่สำหรับประชาชน ผู้เคารพเลื่อมใสศรัทธาได้สักการบูชา และเหตุการณ์ในครั้งนั้นจึงเกิดมีพระธาตุเจดีย์อันเป็นสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชา และถือเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นครั้งแรกในโลก จำนวน ๘ แห่งใน ๘ เมือง

บริโศกเจดีย์ : สังเวชนียสถานแห่งพระพุทธเจ้า

ตามพุทธประวัติได้กล่าวถึงตอนเมื่อพระพุทธองค์ทรงประจวบใกล้จะเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน พระอานนท์เถระเจ้าผู้เข้าเฝ้าถวายการพยาบาลได้ทูลว่า “แต่ก่อนมาเหล่าภิกษุพุทธสาวกได้เคยเฝ้าแห่มพระองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่เป็นนิจ เมื่อพระองค์เสด็จเข้าสู่พระนิพพานแล้วต่างมิได้เฝ้าแห่มพระองค์ต่อไปก็จะพากันว่าเหว” สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้สร้างสังเวชนียสถานไว้ ๔ แห่ง สำหรับเหล่าพุทธสาวกเมื่อใดใครจะเห็นพระองค์ให้ไปปลงธรรมสังเวช ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง คือ

๑. ที่พระองค์ประสูติ ณ ปาลุมพินี แขวงเมืองกบิลพัสดุ์
๒. ที่พระองค์ตรัสรู้พระโพธิญาณ ณ แขวงเมืองคยา
๓. ที่พระองค์แสดงปฐมเทศนา ณ ตำบลอิสิปตมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี
๔. ที่พระองค์เสด็จเข้าสู่พระนิพพาน ณ ตำบลสาละวัน แขวงเมืองกุสินารา

วัดเจติยโสธรวรารามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร สร้างโดยได้รับแนวคิดเรื่องบริโกตเจติย เพื่อแสดงถึงสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชาที่เกี่ยวข้องด้วยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

นอกจากนี้ในภายหลังได้เกิดเป็นที่สังเวชนียสถานเพิ่มขึ้นอีก ๒ แห่ง ปรากฏตามตำนานในหนังสือปฐมสมโพธิว่า เมื่อถวายพระเพลิงพระสรีระนั้น โมริยกษัตริย์เมืองปัปวันให้ขุดเข้าไปขอพระธาตุ แต่เมื่อขุดไปถึงได้มีการแบ่งพระธาตุแจกกันไปเสียแล้ว จึงได้แต่ถ่านพระอังคารที่ถวายพระเพลิงพระสรีระไปสร้างเป็นสถูปบรรจุพระอังคาร ณ แขวงเมืองปัปวัน และอีกหนึ่งแห่งคือ สถูปบรรจุพระนิภะตวงพระบรมธาตุ ณ แขวงเมืองกุสินารา สถูป ๒ องค์นี้ เป็นสังเวชนียสถานที่เกี่ยวข้องกับองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงนับเป็นบริโกตเจติยเช่นกัน

บริโกตเจติย จึงหมายถึง สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชา ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ธรรมเจดีย์ : พระธรรมเป็นดั่งตัวแทนพระพุทธเจ้า

มูลเหตุของการสร้างธรรมเจดีย์นั้น ไม่ได้มีอยู่ถึงในตำราใดๆ หากแต่มีโบราณวัตถุอันพอจะเป็นเค้าเงื่อนนำทางให้สันนิษฐานถึงการเกิดธรรมเจดีย์ว่า เมื่อครั้งพระพุทธองค์ตรัสแก่พุทธสาวกเมื่อก่อนเสด็จปรินิพพานว่า เมื่อสิ้นพระพุทธองค์ไปแล้วพระธรรมจะเป็นดั่งตัวแทนพระองค์ต่อไป

เมื่อเวลาล่วงพุทธกาลมาแล้ว ผู้ที่เลื่อมใสพระพุทธานุศาสน์ที่อยู่บนดินแดนห่างไกลไม่สามารถเดินทางมาสักการะพระธาตุเจดีย์และบริโคตเจดีย์ได้ จึงมีผู้รู้พระบรมพุทธานุญาตบัญชา แนะนำให้เขียนพระธรรมลงเป็นตัวอักษรประดิษฐ์ขึ้นไว้บูชา จึงเกิดเป็นประเพณีสร้างพระธรรมเจดีย์ขึ้น โดยเลือกพระธรรมที่เป็นหัวใจในพระพุทธศาสนา เช่น คาถาแสดงพระอริยสัจว่า “ธรรมทั้งหลาย มีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตได้ตรัสไว้ถึงสิ่งเหล่านั้น เมื่อสิ้นสุดเหตุเหล่านั้นจึงดับทุกข์ได้ พระมหาสมณะมีวาเทตรัสสอนเช่นนี้เสมอ” จารึกเป็นพระธรรมเจดีย์ ต่อมา มีการเขียนพระธรรมวินัยเป็นตัวอักษรเรียกว่า “พระไตรปิฎก” ต่อมาก็นับพระธรรมวินัยเป็นธรรมเจดีย์ด้วยเช่นกัน

พระพิมพ์ : อุเทสิกะเจดีย์

อุเทสิกะเจดีย์ : เจดีย์ที่สร้างเพื่ออุทิศต่อพระพุทธเจ้า

อุเทสิกะเจดีย์นั้น เป็นของสร้างขึ้นเพื่อเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้า โดยไม่มีข้อกำหนดว่าต้องกระทำกันอย่างไร ถือกันว่าหากไม่ใช่ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ และธรรมเจดีย์แล้ว ก็นับว่าเป็นอุเทสิกะเจดีย์ ซึ่งอุเทสิกะเจดีย์ สิ่งแรกที่เกิดขึ้นคือ การสร้างพุทธบัลลังก์ ที่พระพุทธองค์เสด็จโปรดสัตว์ ณ ที่นั้นๆ เป็นที่เคารพบูชา เรียกว่า อาสนบูชา ซึ่งอาสนบูชานั้นคืออุเทสิกะเจดีย์ ที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก

การที่ต้องเอ่ยถึงที่มาเรื่องพระเจดีย์ต่าง ๆ นั้นก็เพื่อให้ทราบมาก่อน ที่จะมีพระพุทธรูปและมีพระพิมพ์เพื่อปฏิบัติบูชานั้น ได้มีสิ่งอันเป็นตัวแทน แห่งความเคารพสักการะถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอะไรบ้าง หาก จัดหมวดหมู่กันแล้วองค์พระพุทธรูปและพระพิมพ์ก็จัดได้ว่าเป็นอุเทสิกะเจดีย์ในทางพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน

วัดมหาธาตุ สุโขทัย ก่อนพระอาทิตย์ตกดิน

อาราม : เขตสังฆาวาส สู่ความเป็นวัด

ในครั้งพุทธกาลเรียกสำนักสงฆ์ ว่า “อาราม” ดังเช่น เวฬุวนาราม ในเมืองราชคฤห์ ที่พระเจ้าพิมพิสารสร้างถวายแด่พระพุทธองค์ และเชตวันาราม ของอนาถปิณฑิกะ มหาเศรษฐีผู้ถวายที่ดินในเมืองสาวัตถีสร้างขึ้น ซึ่งอารามในครั้งพุทธกาลนั้นแตกต่างจากวัด คือ อารามเป็นที่พำนักของพระพุทธองค์ กับพระสงฆ์สาวกเพียงชั่วเวลาที่เสด็จพำนักในเมืองนั้นๆ หาได้อยู่ประจำแต่อย่างใด เวลาเสด็จเที่ยวจาริกก็จะปล่อยอารามให้ว่างเปล่า ไม่มีพระสงฆ์อยู่ประจำ ต่างจากเขตสังฆาวาสที่เกิดขึ้นภายหลังที่มีเจดีย์ที่มีคนมาสักการะอยู่เสมอ จึงเกิดเป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ดังเช่นปัจจุบันนี้

แม้จะล่วงพุทธกาลมาเนิ่นนาน แต่ความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ไม่ได้น้อยลงแต่อย่างใด ทว่ายิ่งจำหลักมันลงในดวงใจของพุทธศาสนิกอย่างแนบแน่น ความศรัทธานี้เองที่นำทางให้เกิดการเดินทางของพุทธบริษัทไปกระทำการปฏิบัติบูชาต่อองค์สมเด็จพระพุทธเจ้า ๓ สังฆะนียสถานทั้ง ๔ ด้วยเชื่อว่า ได้เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิดต่อองค์พระศาสดา และแม้ว่าจะมีหลักธรรมอันเป็นเสมือนตัวแทนของพระองค์แล้วก็ตาม แต่ก็ไม่อาจปิดกั้นพลังศรัทธาในการเดินทางไปบูชา สังฆะนียสถานทั้ง ๔ และจากการเดินทางไปบูชาสังฆะนียสถานนี้เองที่น่าจะเป็นเหตุให้เกิดเขตสังฆาวาสอันที่พระสงฆ์อยู่ประจำได้เกิดขึ้นครั้งแรก ซึ่งต่อมาเรียกกันว่า “วัด” อันมีเหตุมาจากบริเวณโดยรอบสังฆะนียสถานนั้นเป็นเขตพื้นที่สมาคมกันของพุทธบริษัท อันประกอบด้วยพระและคฤหัสถ์ไปประชุมกัน สมาคมกันไม่ขาด มีคนนั้นเข้าคนนี้ออกอยู่เป็นประจำ และเพื่อความสะดวกจึงมีการสร้างที่พักอาศัยรวมถึงเลี้ยงดูแขกอาคันตุกะขึ้น ต่อมาเมื่อผู้ศรัทธาทำบุญสร้างที่พำนักอาศัยถวายพระภิกษุสงฆ์ขึ้นด้วยเช่นกัน

พระภิกษุสงฆ์ผู้มีศรัทธาต่างสมัครใจอยู่ประจำเพื่อการบำรุงรักษาสังเวชนียสถานอันเป็นการกุศล ด้วยเหตุ ๒ อย่างนี้ประกอบกัน สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเหตุให้เกิดวัดขึ้นเป็นครั้งแรกในโลก ในเวลาต่อมาได้เกิดวัดขึ้นตามพื้นที่อื่นๆ ขยายออกไปตามที่พระศาสนาเจริญไปถึง อีกทั้งบรรดาพุทธบริษัททั้งหลายที่ไปปฏิบัติบูชายังสังเวชนียสถานนั้นโดยมากเป็นผู้อยู่ห่างไกลไม่สะดวกในการเดินทางมาปฏิบัติบูชา จึงอยากให้มีเจดีย์สถานใกล้ที่พำนักและภูมิลำเนาของตนเพื่อให้ง่ายแก่การสักการะบูชา โดยกระทำการแบ่งส่วนหนึ่งของบริเวณเจดีย์ที่พระพุทธเจ้าประทับไว้ไปสร้างเพื่อประดิษฐานไว้ เช่นการนำเอาเมล็ดต้นพระศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยาที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ขึ้นไปปลูกยังดินแดนบ้านเมืองของตนเพื่อบูชาเป็นบริเวณเจดีย์ พุทธบริษัทบางจำพวกก็สร้างพุทธอาสน์ขึ้นเป็นอุเทสิกเจดีย์เพื่อบูชาตามแบบอริยสงฆ์สาวกได้กระทำมาแล้วเมื่อครั้งพุทธกาล บางพวกก็สร้างพระธรรมเจดีย์ทำให้เกิดเจดีย์สถานขึ้นตามพื้นที่ต่างๆ ด้วยเหตุของการเกิดเจดีย์ และเมื่อเกิดเจดีย์ขึ้น ณ ที่แห่งใดแล้วก็ย่อมเกิดเขตสังฆาวาสที่พระภิกษุอยู่เพื่อบำรุงรักษาประจำ ณ เจดีย์นั้นๆ ด้วยเช่นกัน และจากการเกิดเขตสังฆาวาสนี้เองจึงเกิดเป็น “วัด” ในเวลาต่อมา

พระพุทธรูป :
พระรูปที่ใช้แทนองค์พระพุทธเจ้า

พระพุทธรูปปางลีลา ศิลปะสุโขทัย
อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเขลียง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า วัดพระปรางค์ ตั้งอยู่ริมน้ำยม ในบริเวณเมืองศรีสัตนาตย์เก่า อำเภอศรีสัตนาตย์ จังหวัดสุโขทัย จัดเป็นพระพุทธรูปปางลีลา ที่เป็นประติมากรรมปูนสูงที่มีความสวยงามตามแนวคิดการสร้างพระพุทธรูปด้วยพุทธลักษณะ มหาบุรุษ บริเวณชายสังฆาฏิเหนือพระอังสาด้านซ้ายสวยงามเป็นพิเศษ คือ ทำเป็นจีบวางซ้อน ทบกันตลอดแนวทำให้ดูพลิ้วไหว บริเวณเส้นรอบนอกพระวรกายยังมีลักษณะเลื้อยไหลโค้งไปมา อย่างต่อเนื่อง เสมือนห่มหุ้มด้วยจีวรเสมือนจริงที่พลิ้วไหวยามต้องลมดูเป็นธรรมชาติ มีความอ่อนช้อย อันเป็นความพิเศษในการสร้างพระพุทธรูปปางลีลาในสมัยสุโขทัย พระพุทธรูป ปางลีลาองค์นี้จัดเป็นพระพุทธรูปหมวกใหญ่ มีความนิยมสร้างขึ้นอย่างแพร่หลายในสมัยสุโขทัย โดยนับเป็นพระพุทธรูปลอยตัวในอิริยาบถลีลาเป็นครั้งแรกของโลก

พระพุทธรูป : พระรูปที่ใช้แทนองค์พระพุทธเจ้า

พระพุทธรูป มีความหมายว่า พระรูปที่ใช้แทนองค์พระพุทธเจ้า
ผู้เป็นพระศาสดาในพระพุทธศาสนา

หนังสือเรื่อง “ตำนานพระพุทธเจดีย์” พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เล่าถึงการสร้างพระพุทธรูปนั้น
ปรากฏอยู่ในตำนานพระแก้วมรกต ซึ่งเป็นพระพุทธประวัติ ตอนที่พระพุทธองค์
ได้เสด็จขึ้นไปเทศนาโปรดพระพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และทรง
ค้างอยู่ที่ดาวดึงส์สวรรค์นั้น ๑ พรรษา พระเจ้าปเสนทิโกศลเมื่อมิได้เห็น
พระพุทธองค์มาช้านาน ก็เกิดความรำลึกถึง จึงทรงรับสั่งให้ช่างทำพระพุทธรูป
ด้วยไม้แก่นจันทน์ขึ้นประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระพุทธองค์เคยประทับ
ครั้นเมื่อพระพุทธองค์เสด็จกลับจากดาวดึงส์มาถึงที่ประทับ พระแก้วมรกต
ลุกขึ้นปฏิสนธากับพระพุทธองค์ด้วยปาฏิหาริย์ แต่พระพุทธองค์ตรัสสั่งให้
พระแก้วมรกตกลับไปยังที่ประทับ เพื่อรักษาไว้เป็นตัวอย่างพระพุทธรูป
ซึ่งสาธุชนจะได้ใช้เป็นแบบอย่างสร้างพระพุทธรูป เมื่อพระพุทธองค์ทรง
ล่วงลับไปแล้ว ได้มีการนำพระพุทธรูปแก้วมรกตเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูป
ในสมัยต่อมา หรือบางตำราที่เขียนขึ้นภายหลังก็อ้างว่า พระพุทธองค์ได้มี
พระพุทธานุญาตให้สร้างขึ้นให้เหมือนพระองค์

ซึ่งต่อมาได้เกิดมีสถานที่เกี่ยวข้องกับพระองค์และตามพุทธประวัติ
อีกหลายแห่งที่พากันนับเป็นสถานที่ระลึกถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ดอกบัว กวางหมอบ ธรรมจักร

ดอกบัว กวางหมอบ ธรรมจักร สถูป

ตัวแทนพระพุทธเจ้า ก่อนจะมีการสร้างพระพุทธรูป

จากหลักฐานทางศิลปกรรม ในครั้งแรกพุทธบริษัทที่สร้างพระสถูปหรือเจดีย์ต่างๆ มิได้ปั้นองค์พระเป็นพระพุทธรูปไว้ ในพุทธประวัติ กระทั่งเป็นเวลาล่วงเลยพุทธกาลมาแล้วหลายปี จนไม่มีใครจดจำพุทธลักษณะแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประการหนึ่ง และหากจะปั้นโดยคาดเดาก็เกรงจะผิดเพี้ยนเป็นที่ลบหลู่พระบารมีแห่งพระองค์ท่านอีกประการหนึ่ง จึงนิยมสร้างสิ่งสมมุติแทนพระองค์ ซึ่งสังเกตเห็นได้จากลายการปั้นแกะสลักในโบราณวัตถุก่อนสมัยที่จะมีพระพุทธรูป ช่างปั้นแกะสลักในสมัยนั้น มักจะใช้ภาพดอกบัวแทนตอนประสูติ ใช้พระแท่นอาสนะภายใต้ต้นโพธิ์แทนตอนตรัสรู้ ใช้พระธรรมจักรและภาพกวางแทนตอนทรงแสดงปฐมเทศนา ณ ตำบลอิสิปตนมฤคทายวัน รวมทั้งใช้พระสถูปแทนตอนเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน ณ ตำบลสาลวัน แขวงเมืองกุสินารา เป็นต้น

กำเนิดพระพุทธรูปครั้งแรกในโลก

เมื่อครั้งพุทธกาลได้ผ่านไปแล้วราว ๗๐๐ ปี แผ่นดินของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ได้มีกองทัพที่เข้มแข็งกว่าใครในทวีปยุโรป จึงได้ยกพลชาวกรีก ขยายราชอาณาจักรมาทางทิศตะวันออกผ่านเข้ามาทางช่องเขาโคแบอร์ การเข้ามาชาวกรีกทำให้เปิดเป็นเส้นทางใหม่ระหว่างยุโรปกับอินเดีย ซึ่งต่อมาก็ได้มีชาวโรมันมาตั้งถิ่นฐานในแคว้นคันธาระ แต่ยังมีพื้นที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชจะได้ครอบครองอินเดียทั้งหมดพระองค์ก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน ราชอาณาจักรที่เคยรวบรวมไว้ก็แตกเป็นหลายพวก บรรดาชาวกรีกที่เป็นแม่ทัพนายกองต่างตั้งตัวเป็นเจ้าแผ่นดิน ครอบครองบ้านเมืองหลายอาณาจักรด้วยกัน ต่อมาได้ชักชวนชาวกรีกจากภูมิภาคใกล้เคียงให้มาตั้งถิ่นฐานในท้องถื่นที่ตนสร้างขึ้นใหม่ รวมทั้งเริ่มศรัทธาและหันมานับถือพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระเจ้ามิลินท์ซึ่งเป็นชาวกรีกที่นับถือพระพุทธศาสนา บรรดาชาวกรีกนั้นเป็นผู้ซึ่งนิยมปั้นเทพพระเจ้าต่างๆ ที่ตนนับถือไว้สักการบูชาไว้ประดิษฐานตามวิหารต่างๆ เมื่อศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาจึงคิดสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นเครื่องประดับตามเจดีย์และสถานที่ต่างๆ เป็นเหตุให้พระพุทธรูปเกิดขึ้นในแคว้นคันธาราฐเป็นครั้งแรกในโลก

พระพุทธรูปที่ช่างชาวกรีกคิดสร้างขึ้นเป็นครั้งแรกนั้น นับเป็นจินตนาการอันล้ำเลิศของช่างในการสร้างสรรค์ให้มีพุทธลักษณะที่ทำให้ผู้พบเห็นสามารถเข้าใจได้ทันทีว่า นั่นคือพระพุทธรูปแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งมีพุทธลักษณะงดงามประทับใจแก่ผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา การสร้างพระพุทธรูปนั้นได้ยึดตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา กล่าวถึงลักษณะทางด้านพระวรกายของพระพุทธเจ้า อันเรียกว่า “มหาบุรุษ

ลักษณะ” มี ๓๒ ประการ คือ

๑. มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน
๒. ลายพื้นพระบาทเป็นจักร
๓. มีสันพระบาทยาว
๔. มีนิ้วยาวเรียว
๕. ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม
๖. ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายจุจตาข่าย
๗. มีพระบาทเหมือนสังข์คว่ำ ข้อพระบาทตั้งลอยอยู่หลังพระบาท
กลับกลอกได้คล่อง เมื่อทรงดำเนินผิดกว่าสามัญชน
๘. พระขงส์ (ขา) เรียวจุจแข็งเนื้อทราย
๙. เมื่อยืนตรง พระหัตถ์ทั้งสองลูบจับถึงพระขานุ (เข่า)
๑๐. มีพระคุดหะ (อวัยวะที่ลับ) ในที่ลับเร้นอยู่ในฝัก
๑๑. มีฉวีวรรณ (สีผิวกาย) จุจสีทอง
๑๒. พระฉวี (ผิว) ละเอียด ชูสีละของไม่ติดพระกาย
๑๓. มีเส้นพระโลมา (ขน) เฉพาะชุมละเส้น ๆ
๑๔. เส้นพระโลมา (ขน) คำสนิทเวียนเป็นทักษิณารัฏฐ์ (เวียนขวา)
๑๕. พระกายตั้งตรงจุจท้าวมหาพรหม
๑๖. มีพระมังสะ (เนื้อ) อุ่มเต็มในที่ ๗ แห่ง คือ หลังพระหัตถ์ทั้ง ๒,
หลังพระบาททั้ง ๒, พระอังสา (บ่า ไหล่) ทั้ง ๒, ลำพระศอก ๑
๑๗. มีส่วนพระสรีรกายบริบูรณ์ (ล่ำฟิ) จุจกึ่งท่อนหน้าแห่งพญาราชสีห์
๑๘. พระปฤษฎางค์ (ส่วนหลัง) ราบเต็มเสมอกัน
๑๙. ส่วนพระกายเป็นปริมณฑล จุจปริมณฑลแห่งตันไทร
๒๐. ลำพระศอก (ศอก) กลมงามเสมอดตลอด
๒๑. มีเส้นประสาทสำหรับบริวรสพระกระยาหารอันดี

๒๒. มีพระหนู (คาง) จุกคางราชสีห์ (โค้งงอเหมือนวงพระจันทร์)

๒๓. มีพระหนต์ (ฟัน) ๔๐ ซี่ (ข้างละ ๒๐ ซี่)

๒๔. พระหนต์เรียบเสมอกัน

๒๕. พระหนต์เรียบสนิทได้ห่าง

๒๖. เชี่ยวพระหนต์ทั้ง ๔ ขาวงามบริสุทธิ์

๒๗. พระชีวหา (ลิ้น) ย่อนและยาว

๒๘. พระสุรเสียงดุจทำมหาพรหม ตรัสสำเนียงดุจนกการเวก

๒๙. พระเนตรดำสนิท

๓๐. ดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาลูกโคเพิ่งคลอด

๓๑. มีอุณาโลม (ขนระหว่างคิ้ว) ระหว่างพระขนงเวียนขวาเป็นทักษิณาวฏ

๓๒. มีพระเศียรงามบริบูรณ์ดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์

ส่วนพระอิริยาบถของพระพุทธรูปปางต่างๆ ก็ถูกสร้างขึ้นจากจินตนาการตามพุทธประวัติ ตั้งแต่ปางประสูติจนถึงปางเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน โดยครั้งแรกคิดสร้างเป็นลวดลายพุทธประวัติประดับเจดีย์ก่อน ต่อมาได้คิดสร้างพระพุทธรูปเป็นพระประธานไว้เป็นที่สักการบูชา จึงนับว่าองค์พระพุทธรูปเป็นอุเทสิกเจดีย์อีกสถานหนึ่งด้วย

พระพุทธรูปในศิลปะไทย

สมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖)

ลักษณะพระพุทธรูปได้รับแรงบันดาลใจมาจากศิลปะอินเดีย คือ ศิลปะอมราวดี ศิลปะคุปตะ ศิลปะหลังคุปตะ และศิลปะปาละ ที่มีอิทธิพลมากที่สุดได้แก่ ศิลปะคุปตะ เช่น การครองจีวรห่มคลุม จีวรเรียบไม่มีริ้ว การยืนเอียงตน ๓ ส่วน ได้แก่ พระอังสา (ไหล่) พระโสณี (สะโพก) และพระขงส์ (ขา) ต่อมาได้พัฒนารูปแบบให้เป็นแบบเอกลักษณ์ท้องถิ่นมาก

พระพุทธรูปศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓

เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ เบื้องหลังสลักเป็นรูปพระศรีมหาโพธิ์

ด้านข้างทั้งซ้ายขวาสลักเป็นสถูป อันเป็นองค์ประกอบสมัยนิยมของพระพิมพ์ศิลปะทวารวดี

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติปราจีนบุรี

ยิ่งขึ้น เช่น พระพักตร์กลมแบน พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา พระนาสิกแบน พระโอษฐ์หนาเบะ พระพุทธรูปประทับยืนตรง และนิยมแสดงธรรมทั้ง ๒ พระหัตถ์ อันเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นในศิลปะทวารวดีโดยเฉพาะ นอกจากนั้น ยังได้พบพระพุทธรูปนั่งปางสมาธิที่นิยมขัดสมาธิราบอย่างหลวมๆ โดย พระบาทขวาทับพระบาทซ้ายเห็นฝ่าพระบาทเพียงด้านเดียว ซึ่งได้รับอิทธิพล มาจากศิลปะอมราวดี ต่อมาศิลปะปาละเริ่มมีอิทธิพลเข้ามามากขึ้นมีการ สร้างพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร คือการนั่งขัดสมาธิที่เห็นฝ่าพระบาททั้ง ๒ ข้าง มากขึ้น ต่อมาในช่วงปลายของศิลปะทวารวดีได้เกิดศิลปะเขมรเข้ามาปะปน อยู่มาก และมีอิทธิพลมากในช่วงหลังก่อนจะแทนที่ศิลปะทวารวดีในที่สุด

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสลักด้วยศิลาและค้นพบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นประติมากรรมที่มีความเก่าที่มีอิทธิพลของศิลปะอินเดียแบบคุปตะและหลังคุปตะปะปนอยู่มาก

สมัยศรีวิชัย

(พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔)

เป็นศิลปะที่พบทางภาคใต้ ซึ่งในสมัยศรีวิชัยมีการนับถือพระพุทธรูป ศาสนาแบบมหายานเป็นส่วนใหญ่ จึงพบงานประติมากรรมเนื่องในพระพุทธรูป ศาสนาแบบมหายาน เช่น การสร้างพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระพุทธรูป รุ่งแรกๆ ที่พบมีอิทธิพลของศิลปะอมราวดีและศิลปะคุปตะจากอินเดียปะปน อยู่ ต่อมาจึงมีลักษณะพื้นเมืองมากยิ่งขึ้น และในตอนปลายช่วงพุทธศตวรรษ ที่ ๑๓-๑๔ ได้มีอิทธิพลของศิลปะเขมรเข้ามาปรากฏ เช่น พระพุทธรูป นาคปรก พบที่เมืองไชยาหล่อขึ้น ในปี พ.ศ. ๑๓๒๖

ศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔)

งานศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย พบมากในพื้นที่ทางตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และแพร่หลายไปยังตอนเหนือของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง เป็นงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดู โดยสร้างเทวรูปเป็นส่วนใหญ่ การสร้างรูปเคารพในพระพุทธศาสนาเป็นเพียงส่วนน้อย และมักเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแบบมหายาน ถึงแม้ว่าศิลปะเขมรจะมีอายุเก่าแก่ไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แต่งานศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทยส่วนใหญ่ มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ ซึ่งจัดเป็นแบบศิลปะขอมสมัยปาปวน สมัยนครวัด สมัยบายน ที่พบมากได้แก่ พระพุทธรูปนาคปรก

พระพุทธรูปในสมัยบายนนั้น มีลักษณะพิเศษ คือ พระหนู (คาง) เป็นร่อง มีขมวดพระเกศาเล็ก ขอบสบงด้านหน้าเว้าอยู่ใต้พระนาภี (สะดือ) ส่วนด้านหลังโค้งขึ้นมาถึงกึ่งกลางหลัง

สมัยนครวัด พระพุทธรูปมีพระพักตร์สี่เหลี่ยม แสดงสี่พระพักตร์ ถมึงทึง พระเนตรเบิกกว้าง นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง มีเทริดหรือกระบังหน้า และมงกุฎทรงกรวย ประดับกรองศอ และหากเป็นพระพุทธรูปนาคปรก นาคจะมีรัศมีเป็นนาคทรงเครื่องด้วยเช่นกัน

สมัยบายนซึ่งเป็นยุครุ่งเรืองช่วงสุดท้ายของอาณาจักรขอมนั้น พระพุทธศาสนาแบบมหายานเจริญรุ่งเรืองมาก พระพุทธรูปมีลักษณะพิเศษของศิลปะสมัยบายนโดยเฉพาะ คือ แสดงอาการยิ้ม พระเนตรปิดเหลือบลงต่ำ แสดงถึงสมาธิ และความสงบ นิยมเรียกว่า “ยิ้มแบบบายน”

พระพุทธรูปนาคปรกทรงเครื่อง ศิลปะลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุวรรณภูมิ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดสุโขทัย

พระพุทธรูปมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุพรรณบุรี
อำเภอสุพรรณภูมิ จังหวัดสุพรรณบุรี

สมัยสุโขทัย

(ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐)

พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ด้วยคำสอนที่ให้ทำความดี ละเว้นความชั่ว มีความเกรงกลัว และละอายต่อการทำบาปกรรมเหล่านั้นนอกจากเป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ยังเป็นกฎหมายด้านจิตใจไม่ให้กระทำความผิด เป็นเครื่องเตือนตนเตือนใจได้เป็นอย่างดี ในทางธรรมะแล้ว พระพุทธเจ้าคงไม่ได้สอนให้กราบไหว้ ขอพร พระพุทธรูปแล้วจะประสบความสำเร็จ ตามความเข้าใจแล้วพระพุทธรูปนั้นเป็นเพียงสิ่งเตือนใจให้พุทธศาสนิกชนได้รำลึกถึงธรรมะ หรือคำสอนของพระพุทธองค์ อันเป็นปรัชญาธรรมชาติที่แยบยลที่สุด

กรุงสุโขทัยนั้นเข้มแข็งมาจากชุมชนการค้าที่สำคัญ มีการหลอมรวมเอาศิลปวัฒนธรรมจากหลายที่มาผสมกับฝีมือเชิงช่างที่ละเอียดอ่อน พัฒนาปรับปรุงจนเป็นงานศิลปะที่มีความเฉพาะตัว อ่อนช้อยงดงาม สะท้อนสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมืองในอาณาจักรได้อย่างดี บรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตชาวบ้าน ชาวเมือง หลายท่านกล่าวตรงกันว่า ศิลปะสุโขทัยคือศิลปะที่สวยงามที่สุดยุคหนึ่งของชนชาติไทย

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้พูดถึงการที่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ประกาศตั้งกรุงสุโขทัยเป็นอิสระไม่ขึ้นแก่อาณาจักรขอมเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ ได้มีคำว่า “ไท” เกิดขึ้นครั้งแรก ไท ในความหมายของจิตร ภูมิศักดิ์ คือ การไม่ขึ้นกับขอม เป็นเอกราช เป็นไท และจากนั้นเป็นต้นมาบ้านเมืองก็เติบโตขึ้นเรื่อยๆ หลังจากขอมเสื่อมอำนาจลง ปรากฏปราสาท อารักขาศาลต่างๆ ก็ถูกสร้างทับด้วยวัดพร้อมกับการรับเอาพระพุทธรูปลัทธิเถรวาทนิกายลังกาวงศ์มาจากลังกา ศิลปะอิทธิพลแบบลังกาจึงมีผลต่อพุทธศิลป์สุโขทัยในรูปแบบ

สถาปัตยกรรมมากกว่าประติมากรรม ห้วงเวลานั้นพุทธศาสนาในลังกาเจริญรุ่งเรืองสูงสุด พระสงฆ์ในสุวรรณภูมิ ทั้งไทย พม่า มอญ ต่างนิยมไปศึกษาพุทธศาสนาในลังกา ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และอัญเชิญพระสงฆ์ชาวลังกาเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแผ่นดินสุวรรณภูมิด้วย

งานพุทธศิลป์อันเป็นศิลปะสุโขทัยเริ่มตั้งแต่เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยรับพระพุทธศาสนาเถรวาทจากลังกาในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ศิลปะสุโขทัยจัดได้ว่าเป็นศิลปะไทยที่งดงามที่สุด และมีลักษณะเฉพาะของตัวเอง ซึ่งสมัยเริ่มแรกมีพระพุทธศาสนา พุทธศิลป์สุโขทัยนิยมสร้างพระพุทธรูปมีวงพระพักตร์กลมตามแบบลังกา สร้างตามแบบต้นฉบับดั้งเดิมรับมายังไงก็สร้างแบบนั้น ต่อมามีการสร้างพระพุทธรูปสุโขทัยซึ่งถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของสุโขทัย ซึ่งมีลักษณะเด่นคือ พระรัศมีเป็นเปลวเพลิง ขมวดพระเกศาเป็นก้นหอย พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระโอษฐ์อมยิ้มเล็กน้อย พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ครองจีวรยาวลงมาจรดพระนาภี ปลายจีวรเป็นลายเขี้ยวตะขาบ เช่น พระศรีศากยมุนี พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ พระพุทธศาสดา เป็นพระพุทธรูปที่มีวงพระพักตร์รูปไข่คล้ายแบบอินเดีย ปลายนิ้วพระหัตถ์เสมอกันทั้ง ๔ นิ้ว ซึ่งเป็นการสร้างในสมัยพญาลิไทเป็นส่วนใหญ่ และถือได้ว่าเป็นสมัยที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองสูงสุด มีการศึกษาพระธรรมอย่างละเอียดลึกซึ้ง มีความเข้าใจถ่องแท้ในพระไตรปิฎก จนสะท้อนออกมาในรูปแบบพุทธศิลป์ที่มีความวิจิตรงดงาม

นอกจากนี้ในสมัยสุโขทัยยังนิยมทำพระพุทธรูปตามอิริยาบถทั้งสิ้น คือ ยืน เดิน นั่ง และนอน ศิลปะสุโขทัยไม่เพียงแต่ทำกันในแคว้นสุโขทัยเท่านั้น แต่ได้ส่งอิทธิพลให้แก่ศิลปะอยุธยา แม้ว่าอาณาจักรสุโขทัยได้ยุติบทบาทในฐานะศูนย์กลางการปกครองไปแล้วก็ตาม

พระพุทธรูปปางปรทานอภัย
ศิลปะสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๒๐

สุโขทัยนอกจากจะมีพระพุทธรูปที่มีลักษณะเฉพาะของตัวเองแล้วยังมีสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะของตนอีกด้วยคือ เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ซึ่งเป็นเจดีย์ที่พัฒนารูปแบบมาจากปราสาท ลักษณะทำเป็นฐานสี่เหลี่ยมสามชั้น ยอดเป็นทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือทรงดอกบัวตูม ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์พบโดยทั่วไปในเมืองสำคัญสมัยสุโขทัย เช่นที่จังหวัดสุโขทัย พิษณุโลก ตาก เพชรบูรณ์ นอกจากนี้ยังพบที่วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งขึ้นไปพร้อมกับพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่พระมหาธรรมราชาลิไทส่งพระสมณเถระขึ้นไปเผยแผ่

ช่วงปลายของสุโขทัยได้รวมเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาในฐานะเป็นหัวเมืองเหนือของกรุงศรีอยุธยา แต่ศิลปะสุโขทัยกลับส่งอิทธิพลให้แก่ศิลปะอยุธยาอย่างมากในสมัยอยุธยาตอนต้น ลักษณะทั่วไปของพระพุทธรูปในสมัยนี้คือมีใบหน้าระคน หน้ากระดานแอ่นเป็นร่องเข้าข้างในตามแบบศิลปะที่ทำสืบกันมาของอยุธยา พระพักตร์รูปไข่ และมีพระวรกายเพรียวบาง ซึ่งเป็นลักษณะอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย โดยพบพระพุทธรูปรุ่นนี้จำนวนมากในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ

เทวรูป

สมัยสุโขทัย แม้ประชาชนส่วนใหญ่จะนับถือพระพุทธศาสนาหลักธินังการวค้อย่างแน่นแฟ้น แต่ก็ยังปรากฏมีการสร้างเทวรูปขึ้นเป็นจำนวนมากด้วยเช่นกัน แม้พระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือพระพุทธศาสนาแต่ก็ไม่ได้กีดกันศาสนาอื่น

ในสมัยพญาลิไท ได้มีการสร้างหอเทวาลัยเกษตรพิมานขึ้น เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ ตามจารึกหลักที่ ๔ วัดป่ามะม่วง พ.ศ.๑๙๐๔ ซึ่งมีข้อความกล่าวถึงพระองค์ได้โปรดให้สร้างพระอิศวรและ

พระอิศวร

พระนารายณ์ ประดิษฐานที่หอเทวาลัยเกษตรพิมาน ลักษณะของพระอิศวร คือมี ๒ กร มีพระเนตรที่สามและมีสังวาลเป็นงู ประดับเครื่องทรงได้แก่มงกุฏ กรองคอ พาหุรัด การนุ่งผ้าเหมือนกับเทวดาที่ได้รับอิทธิพลมาจาก ศิลปะลังกา พระองค์ทรงอุปถัมภ์ศาสนาพราหมณ์เพื่อประกอบพระราชพิธีต่างๆ และเพื่อการปกครองประเทศเช่นเดียวกับการตัดสินอรรถคดี ด้วยพราหมณ์เป็นผู้รักษาคัมภีร์ธรรมศาสตร์ การสร้างเทวรูปนั้นยังแสดงถึงความเชื่อเรื่องเทวราชาอีกด้วย เทวรูปสำริดที่สำคัญ เช่น รูปพระอิศวร พระอุมา พระนารายณ์ พระพรหม พระหริหระหรือพระนารายณ์ผสมกับพระอิศวรลักษณะพระพักตร์ก็เหมือนกับพระพุทธรูปสุโขทัย ต่างกันแต่เครื่องแต่งกายเท่านั้น ลักษณะของเครื่องทรงและอาภรณ์ของเทวรูปคือสัญลักษณ์ที่ทำให้กำหนดได้ว่าองค์ไหนสร้างขึ้นก่อนหลัง

เทวนารี ๑ ใน ๔ องค์ของรูปเคารพจากศาลตามาแดง ศิลปะลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘

พระพุทธรูปหมวดตระกวน

อาณาจักรสุโขทัยเกิดขึ้นมาจากการค้าที่สำคัญ ทำให้
รับศิลปวัฒนธรรมจากหลายชนชาติ ช่างสุโขทัยประติตประต่อเลือก
ปรับปรุงแล้วพัฒนาจนได้งานศิลปะที่มีความเฉพาะตัว อ่อนช้อย งดงาม
สะท้อนสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมืองในอาณาจักรได้อย่างดี จนปราชญ์
หลายท่านกล่าวตรงกันว่า ศิลปะสุโขทัยคือศิลปะที่สวยงามที่สุดยุคหนึ่งของ
ชนชาติไทย

งานศิลปกรรมสมัยสุโขทัยเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปแบบ
เถรวาทที่รับอิทธิพลมาจากลังกาและพม่า นิยมแบ่งพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย
ออกเป็น ๔ หมวด คือ

๑. หมวดวัดตระกวน พบมากที่วัดตระกวน เป็นพระพุทธรูปที่มีอิทธิพลของศิลปะปาละ อันเป็นศิลปะทางพุทธศาสนาของอินเดียทางตอนเหนือ ภายใต้การอุปถัมภ์ของราชวงศ์ปาละ-เสนะ ในแคว้นเบงกอลและพิหาร ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๘ คือ พุทธศาสนาลัทธิตันตระ ซึ่งกลายมาจากลัทธิมหายาน มีการผสมความเชื่อในลัทธิฮินดู สถาปัตยกรรมที่สำคัญ คือ มหาวิทยาลัยนาลันทา ซึ่งเป็นศูนย์กลางการสอนพุทธศาสนาลัทธิตันตระ ในแคว้นเบงกอล ส่วนประติมากรรม มีทั้งภาพสลักจากศิลา และหล่อจากสำริด ทั้งทางพุทธศาสนาและตามคติแบบฮินดู ประติมากรรมสลักจากศิลา ศิลปะแบบปาละได้แพร่หลายไปยังที่ต่างๆ เช่น ประเทศเนปาล ธิเบต ศรีลังกา ขวาทางภาคกลาง เกาะสุมาตราในอินโดนีเซีย พม่า และประเทศไทย ซึ่งรับผ่านมาจากอาณาจักรพุกาม พระพุทธรูปหมวดนี้มีลักษณะพระพักตร์กลม พระโอษฐ์ยิ้ม พระวรกายอวบอ้วน ชายสังฆาฏิสั้น อยู่เหนือพระถัน พระพุทธรูปแบบสุโขทัยที่มีลักษณะวรกายคล้ายกับ เชียงแสน ที่มีลักษณะพระพักตร์กลม อมยิ้ม วรกายอวบอ้วน อูระนูน ชายสังฆาฏิหรือจีวรสั้น พระนลาฏแคบ แต่พระองค์และฐานมักเป็นแบบสุโขทัย ซึ่งอาจเป็นพระพุทธรูปรุ่นแรกๆ ของศิลปะสุโขทัย

๒. หมวดใหญ่ หมายถึง หมวดที่มีการสร้างอย่างแพร่หลาย ได้รับอิทธิพลในการสร้างจากศิลปะลังกา และพัฒนารูปแบบจนมีลักษณะเฉพาะของตัวเองเกิดขึ้น เป็นลักษณะของศิลปะสุโขทัยโดยเฉพาะ ซึ่งถือกันว่างามที่สุดของศิลปะในประเทศไทย ลักษณะที่สำคัญของพระพุทธรูปหมวดใหญ่ คือพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประทับนั่งขัดสมาธิราบเหนือฐานหน้ากระดาน เกלי้ง พระรัศมีเป็นเปลว ขมวดพระเกศาเล็ก พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโค้ง พระเนตรเรียวยาวมปลายตวัดขึ้น พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์ยิ้ม ชายสังฆาฏิยาวลงมาจรดพระนาภี

หมวดพระพุทธรูป : พระพุทธรูป วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร พิษณุโลก

๓. หมวดกำแพงเพชร พบมากแถบเมืองกำแพงเพชร มีลักษณะคล้ายหมวดใหญ่ แต่มีส่วนที่ต่างกัน ได้แก่ พระนลาฏ (หน้าผาก) กว้าง พระหูเลี่ยม ขมวดพระเกศาเล็กมาก พระรัศมีเป็นเปลวสูง

๔. หมวดพระพุทธรูปราชได้แก่พระพุทธรูปสกุลช่างเมืองพิษณุโลก ซึ่งมีลักษณะที่ต่างจากหมวดใหญ่เล็กน้อยคือ พระพักตร์อวบอ้วนมากกว่า และที่สำคัญคือ การทำปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ ยาวเสมอกัน

พระกำแพงซุ้มกอ

จากพระพุทธรูปสู่การสร้างพระพิมพ์

สังเวชนียสถานี่พระพุทธรองค์ได้ทรงอนุญาตไว้จำนวน ๔ แห่ง รวมกับที่ว่ากันว่าพระพุทธรองค์ได้ทรงทำปาฏิหาริย์อีกจำนวน ๔ แห่ง ทำให้เกิดพระเจดีย์สถาน ๘ แห่งนั้น ได้มีพุทธบริษัทพากันไปสักการะบูชาปีละจำนวนมากและต่างก็ปรารถนาจะได้ของสำคัญมาเก็บรักษาไว้ เป็นที่ระลึกถึงว่าตนได้มีศรัทธาอุทิศสาหะไปสักการะบูชาสังเวชนียสถานี่นั้นแล้ว กอปรเมื่อเริ่มมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นแล้ว ผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณสถานที่ตั้งของพระเจดีย์นั้นต่างคิดทำพระพุทธรูปปางต่างๆ ขึ้นตามพระอิริยาบถ จึงมีการแกะแม่พิมพ์ขึ้นจำนวนมากมาสำหรับจำหน่ายแก่พุทธบริษัทให้ซื้อหากันได้ในราคาถูก จึงได้เกิดการสร้างพระพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งพระพิมพ์ที่ทำขึ้นยังสถานที่ตั้งเจดีย์ทั้ง ๘ แห่งนั้น นิยมทำเป็นพระพุทธรูป ๘ ปางต่างกัน คือ

๑. ปางประสูติ สร้างเป็นรูปพระราชกุมารโพธิสัตว์ยืน มีรูปพระพุทธรูปมารดา และรูปเทวดาเป็นเครื่องประกอบ

ปางมหาปฏิกิริยา สร้างเป็นพระพุทธรูปจำนวนมาก มีดอกบัวรองหลายองค์ด้วยกัน

๒. ปางตรัสรู้ สร้างเป็นพระมารวิชัย ซึ่งมีพระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำลงที่พระชานุ นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงที่พื้นธรณีในคราวที่พระองค์ทรงเอาชนะมารได้

๓. ปางปฐมเทศนา สร้างเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ หรือนั่งห้อยพระบาท พระหัตถ์เบื้องขวาทำนิ้วกรีดเป็นวงกลมอันหมายถึงพระธรรมจักร

๔. ปางเสด็จจากดาวดึงส์ มักสร้างเป็นพระลีลา หรือพระยืน มีรูปพระพรหมกับพระอินทร์อยู่สองข้างเป็นเครื่องประกอบ

๕. ปางมหาปฏิกิริยา สร้างเป็นพระพุทธรูปมีดอกบัวรองหลายองค์ด้วยกัน มักมีรูปเทวดาและรูปมนุษย์เดียรฉัตร เป็นเครื่องประกอบ

๖. ปางทรมานช้างนาฬาคีรี สร้างเป็นพระพุทธรูปลีลา มีรูปพระอนาถ และรูปช้างหรือมีแต่รูปช้างเป็นเครื่องประกอบ

ปางเสด็จจากดาวดึงส์ มักสร้างเป็นพระลีลา หรือพระยืน
มีรูปพระพรหมกับพระอินทร์อยู่สองข้าง

๓/. ปางทรมานพระยาवानร ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งอุ้มบาตร มีรูป
วานรเป็นเครื่องประกอบ

๔/. ปางมหาปริณิพพาน ทำเป็นพระพุทธรูปปรภม มักมีรูปพระสญูป
รูปพระสาวกและรูปเทวดาเป็นเครื่องประกอบ

พระพุทธรูป ๔ ปางนี้ถือว่าเป็นพระชุดนิยมสร้างรวมกันในงาน
ศิลปะชิ้นเดียวมิให้เห็นครบปรากฏทั้ง ๔ ปาง สันนิษฐานว่าเกิดจากสัตบุรุษ
ผู้ที่ได้พยายามไปบูชาพระบริโกตเจดีย์ครบทั้ง ๔ แห่ง แล้วสร้างขึ้นเพื่อฉลอง
ความศรัทธาอุตสาหะ

เมื่อการสร้างพระพิมพ์แพร่หลายไปถึงประเทศอื่น คนในประเทศ
นั้น ๆ เห็นเป็นของที่สร้างกันง่ายจึงนิยมทำตาม โดยประสงค์แจกจ่ายให้คน
ทั้งหลายได้นำไปบูชาง่ายขึ้น การสร้างพระพิมพ์เพื่อให้คนนำไปบูชาได้กลายเป็น
สิ่งสำคัญในการสืบอายุพระศาสนาให้ถาวรต่อมาภายหลัง โดยเฉพาะ

ในประเทศไทยถือตามคติคัมภีร์โบราณจารึกถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงตรัสไว้ว่า “พระศาสนาปริยัติศาสนา พระพุทธศาสนาจะยั่งยืนอยู่ได้เพียง ๕,๐๐๐ ปี” ซึ่งได้แสดงข้อความในพระไตรปิฎกที่อธิบายถึง ปริยัติอันตรธาน คือ การอันตรธานในคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นเหตุของอันตรธานทั้งหมดไม่ว่าอันตรธานในการบรรลุ เพราะถ้าไม่มีคำสอนที่ถูกต้อง ก็ไม่สามารถบรรลุได้ และเป็นเหตุแห่งอันตรธานในข้อปฏิบัติ ถ้าไม่มีคำสอนที่ถูกต้องก็ปฏิบัติผิด ไม่มีใครรู้และเข้าใจ

เมื่อพระศาสนาอันตรธานไปจากโลกมนุษย์และจากใจของสัตว์โลก ก็ถึงกาลอวสานของพระศาสนาของพระพุทธเจ้าเมื่อนั้น พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าจากที่ต่างๆ ก็จะมารวมตัวกันในที่สุดท้าย คือ ดันพระศรีมหาโพธิ์ที่พุทธคยาอันเป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า รวมตัวกันเป็นรูปพระพุทธเจ้าอีกครั้ง มีเหล่าเทวดามาชุมนุมรวมกัน ขาดแต่ไม่มีมนุษย์ และไม่มี การแสดงธรรม และไฟก็ไหม้พระบรมสารีริกธาตุจนหมดสิ้นหรือธาตุอันตรธาน ดังนั้น พุทธศาสนิกชนจึงมักสร้างพระพิมพ์สลักคาถา

เย ธมฺมา เหตุปฺปภาว เตสํ เหตุ ตถาคโต (อาห)

เตสํ จ โย นิโรธो จ เอวํ วาที มหาสมณโต

ที่แปลได้ว่า ธรรมเหล่าใดในโลกเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุของธรรมเหล่านั้น และความดับของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีวาทยะอย่างนี้ไว้เบื้องหลังแล้วบรรจุไว้ในพระสถูป ผู้ที่ค้นพบพระพิมพ์ที่สร้างไว้จะหันมานับถือพระพุทธศาสนาใหม่ การสร้างพระพิมพ์จึงเชื่อว่าเป็นการสร้างไว้เพื่อสืบทอดพระศาสนา บางคนก็ว่าเมื่อไฟไหม้โลก พระพิมพ์จะยังคงอยู่ด้วยการเผาด้วยความร้อนมาแล้วเช่นนั้น

พระพุทธศาสนาในสุโขทัย

วัดนางพญา อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัตนาสัย

พุทธศาสนาในสุโขทัย

ยุคสมัยสุโขทัยนั้นได้รับการยอมรับจากบรรดานักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ และผู้คนทั่วไปโดยประจักษ์แล้วว่าเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากงานพุทธศิลป์ที่มีความงดงามและวิจิตรวาทธรรมจำนวนมากโดยเฉพาะในสมัยของพ่อขุนรามคำแหง พลเมืองส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา หลักฐานสำคัญตามจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ว่ามีคณะสงฆ์ลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาตั้งสำนักเผยแผ่ที่เมืองนครศรีธรรมราชเป็นครั้งแรก ขณะนั้นเมืองสุโขทัยมีวัดวาอารามมากมาย ครึกครื้น ส่วนพระสงฆ์นั้นมีปูครู มีพระสังฆราช มีพระเถระ มีพระมหาเถระ เรียนรู้พระไตรปิฎก พ่อขุนรามคำแหงจึงได้นิมนต์พระมหาเถระสังฆราชมาจากเมืองนครศรีธรรมราช โดยพำนักอยู่ที่วัดอรัญญิกในกรุงสุโขทัย พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์จึงเจริญรุ่งเรืองตั้งแต่นั้นมา ในวันพระจะนิมนต์พระมหาเถระขึ้นนั่งแสดงธรรมบนพระแท่นมณีคศิลาบาตรอยู่เป็นประจำ

“คนในเมืองสุโขทัยนี้ มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัย ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั่วท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ผูกท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษา กรานกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกฐินมีพนมเบี้ยพนมหมากมีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนนอน บริวารกฐินโอยทานแลเปี้ยแลญิบล้าน ไปสวดญัตติกฐินถึงอรัญญิกพัน...ใครจะมักเล่น...เล่น ใครจะมักหัว...หัว ใครจะมักเลือน...เลือน เมืองสุโขทัยนี้มีสี่ปากประตู หลวง เทียนญอมคนเสียดกันดูท่านเฝ้าเทียน เมืองสุโขทัยนี้มีดังจักแตก”

ศิลปะทางด้านพุทธศาสนา ในสมัยสุโขทัยหลังจากอัญเชิญพระพุทธรูปสิงห์มาจากลังกาก็มีการสร้างและพัฒนารูปแบบให้เป็นเอกลักษณ์ของตัวเอง พระพุทธรูปในยุคสมัยก่อนหน้าที่ไม่เคยมีการสร้างเปลวรัศมีสูงเพ็ญจะมีขึ้นครั้งแรกในสมัยสุโขทัย สังขารูปพระพุทธรูปในสมัยก่อนหน้านี้นี้ไม่เคยเป็นแกนชนิดที่เรียกว่า เชี่ยวตะขาบ ก็เริ่มสร้างในสมัยสุโขทัย ต่อมาได้กลายเป็นแม่แบบของพระพุทธรูปสุโขทัย แม้กระทั่งเจดีย์ทรงระฆังแบบลังกาก็ถูกสร้างในสมัยนี้ โดยปรากฏชัดที่วัดช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย

ต่อมาถึงรัชสมัยของพระเจ้ามหาธรรมราชาลิไท ผู้เป็นราชันดาดาของพ่อขุนรามคำแหง ได้มีการประดิษฐ์นารอยพระพุทธรูปบาทตามศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ ๓ นครชุม พ.ศ. ๑๙๐๐ ว่า

“พระบาทลักษณะนั้นไซ้ พระยาธรรมิกราชให้ไปพิมพ์เอารอยดิน... พระเป็นเจ้าถึงสิงห์ลอันเหยียบเหนือจอมเขาสุมนนุฏบรรพต ประมาณเท่าใดเอามาพิมพ์ไว้ จุคนทั้งหลายแท้... อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองศรีสัชนาลัยเหนือจอมเขา.... อันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองสุโขทัยเหนือจอมเขาสุมนนุฏอันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเมืองบางพานเหนือจอมเขานางทองอันหนึ่งประดิษฐานไว้ในเหนือจอมเขาที่ปากพระบาง จารึกก็ยังไว้ด้วยทุกแห่ง ฯ”

ทรงสร้างพระมหาธาตุและปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ในเมือง นครชุม ในจารึกกล่าวว่าพระบรมธาตุและต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นของที่แท้จริงได้มาจากประเทศลังกา และทรงส่งให้ราชบัณฑิตไปอาราธนาพระสวามีสังฆราชมาจากเมืองลังกา นามว่า พระสุมนเถร และพระองค์ก็ได้ออกผนวชชั่วคราวระยะหนึ่งที่วัดอรุณญิก นับเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกของไทยที่ได้ทรงพระผนวช ในขณะที่พระองค์ทรงผนวชก็ได้ทรงนิพนธ์หนังสือเรื่อง เถกมุกดาหรือไตรภูมิพระร่วง เป็นนิพนธ์ที่เด่นและมีอิทธิพลต่อคนไทยมากในหลายยุคหลายสมัยต่อมา ทำให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงบาปบุญคุณโทษนรกสวรรค์เป็นอย่างดี

วัดมหาธาตุ สุโขทัย

สถาปัตยกรรมแบบสุโขทัย

หากแบ่งออกตามระยะเวลาของการสร้างสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ช่วงคือ สถาปัตยกรรมในช่วงระยะเวลาก่อนการตั้งกรุงสุโขทัย ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ขอมยังปกครองอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำยมและส่วนอื่นๆ ของไทย รูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นไปตามความเชื่อของศาสนาฮินดู มีความคล้ายกับศิลปะลพบุรี ซึ่งในขณะนั้นลพบุรีก็อยู่ภายใต้การปกครองของขอมเช่นกัน ซึ่งต่อมาศาสนสถานเหล่านั้นได้ถูกปรับให้เป็นพุทธสถานเพื่อประกอบพิธีกรรมในพระพุทธศาสนา เช่น เทวสถานศาลตาผาแดง พระปรางค์วัดพระพายหลวง พระปรางค์วัดศรีสวย และอีกช่วงคือสถาปัตยกรรมในช่วงระยะเวลาก่อนการตั้งกรุงสุโขทัย

ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พระพุทธศาสนาแบบเถรวาท แบบลังกาวงศ์ที่แพร่หลายเข้ามายังสุโขทัย ผ่านทางพุกาม และนครศรีธรรมราช ได้ก่อให้เกิดการสร้างสถาปัตยกรรมสุโขทัยเป็นเจดีย์ต่างๆ ได้แก่

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม หรือเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ นับเป็นเจดีย์สุโขทัยแท้ เป็นแบบเจดีย์ที่เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัยโดยเฉพาะไม่มีต้นแบบหรือแหล่งที่มาชัดเจน นักประวัติศาสตร์ศิลปะได้สันนิษฐานเกี่ยวกับแรงบันดาลใจและแนวคิดในการสร้างต่างกันออกไป บางท่านว่าเป็นการดัดแปลงมาจากลักษณะดอกบัว ซึ่งถือเป็นดอกไม้บูชาที่คู่กับพุทธศาสนา บางท่านสันนิษฐานว่า เป็นการดัดแปลงเค้าโครงมาจากพระปรมาภิไธยแบบศิลปะลพบุรีแล้วนำมาผสมกับเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา และบางท่านได้เสนอว่าเป็นแนวคิดของช่างสุโขทัยที่สร้างเจดีย์แบบนี้ เพื่อให้ต่างไปจากพระปรมาภิไธยแบบอิทธิพลขอม

อย่างไรก็ตามข้อสันนิษฐานต่างๆ ก็ยังไม่เป็นที่ยุติในทางวิชาการ ส่วนประกอบต่างๆ ของเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ คือ มีทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ตั้งอยู่เหนือเรือนธาตุสี่เหลี่ยมย่อไม้ยี่สิบ ที่เรือนธาตุกลางองค์มีการจัดชั้นพระพุทธรูปยืนทั้ง ๔ ทิศ เช่น เจดีย์วัดตระพังเงิน เมืองสุโขทัย เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมมีรูปทรงสูงเด่นสง่างาม ฐานชั้นล่างมีแผ่นผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลดหลั่นกัน ๓ หรือ ๔ ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นฐานแฉ่นฟ้าซ้อนกันค่อนข้างสูงรองรับเรือนธาตุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ สุโขทัย เจดีย์ประธานทรงยอดดอกบัวตูมวัดเจติยเจ็ดแถว ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์มีการสร้างกันอย่างแพร่หลายในสมัยสุโขทัยที่ปรากฏในเมืองสุโขทัยคือ วัดมหาธาตุ วัดตระพังเงิน วัดซ้อนข้าว วัดอ้อมรอบ วัดโคศคาราม และที่ปรากฏเฉพาะฐานซึ่งรู้ว่าเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์มีอีกหลายแห่ง นอกจากนี้ยังมีอยู่ตามเมืองต่างๆ คือ เมืองศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร พิษณุโลก ตาก เพชรบูรณ์ รวมทั้งที่วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งปรากฏเหลือหลักฐานเพียงภาพถ่ายเท่านั้น ด้วยมีการบูรณะซ่อมแซม

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์เจ็ดแถว

มาหลายยุคหลายสมัย อย่างไรก็ตามเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนั้นนับเป็นสถาปัตยกรรมแบบสุโขทัยแท้ที่ศิลปินสุโขทัยคิดแบบอย่างของตนขึ้น เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมนี้นิยมสร้างไว้ตามเมืองต่างๆ ในสมัยสุโขทัยเท่านั้น เป็นที่น่าเสียดายว่าเมื่อหมดยุคสุโขทัยแล้วก็ไม่มีการสร้างอีกแต่อย่างใด

เจดีย์ทรงกลมแบบลังกา

สันนิษฐานกันว่าคงได้รับอิทธิพลจากลังกาวงศ์พร้อมกับการรับพระพุทธศาสนาเข้ามา ส่วนประกอบต่างๆ ขององค์เจดีย์คือฐานล่างทำเป็นฐานสี่เหลี่ยมซ้อนกัน ๒-๓ ชั้น จากนั้นจะเป็นฐานบัวซึ่งอาจจะมีหนึ่งชั้นหรือสองชั้น ถัดขึ้นไปจะเป็นมาลัยเถาเรียงซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ๓ ชั้น ลักษณะมาลัยเถาจะทำเป็นรูปบัวคว่ำ หรือที่นิยมเรียกกันว่า บัวถลา อันเป็นลักษณะเฉพาะของเจดีย์ทรงกลมของสุโขทัย ซึ่งมีความต่างไปจากของอยุธยาและรัตนโกสินทร์ที่ทำมาลัยเถาลักษณะกลม ถัดจากมาลัยเถาขึ้นไปจะเป็นองค์ระฆังซึ่งบริเวณส่วนล่างจะมีบัวปูนปั้นประดับ เรียกกันว่า บัวปากระฆัง ซึ่งในเมืองพม่าได้มีความเจริญและสร้างบัวปากระฆังมาก่อนแล้ว นับเป็นศิลปะพม่าแห่งเมืองพุกาม ที่อาจจะให้อิทธิพลต่อศิลปะสุโขทัย องค์ระฆังรองรับส่วนที่เป็นบัลลังก์เหนือบัลลังก์ขึ้นไปเป็นส่วนแกน แล้วเป็นปล้องโกลนปลียอดจนถึงเม็ดน้ำค้างที่เป็นเม็ดกลมหรือทรงดอกบัวตูมประดับปลายของปลี เม็ดน้ำค้างนั้นอิงความหมายทางศาสนาว่า “เมตติพพาน” จึงจัดให้อยู่บนสุดของยอดเจดีย์ ความงามของเจดีย์ทรงกลมสมัยสุโขทัยอีกอย่างคือจะไม่มีเสาหาหนที่เป็นเสาค้ำเหนือบัลลังก์ซึ่งต่างจากเจดีย์ทรงกลมสมัยอยุธยา เจดีย์ทรงกลมที่ปรากฏในเมืองสุโขทัย เช่น วัดชนะสงคราม วัดสระศรี วัดตระกวน วัดตระพังทอง และเจดีย์รายอีกเป็นจำนวนมากในวัดมหาธาตุ นอกจากนี้ยังก่อสร้างแพร่หลายทั้งเมืองศรีสัชนาลัย ที่มักพบการสร้างเป็นพระพุทธรูปสี่ลาเดินเวียนเหนือบัลลังก์ในเมืองกำแพงเพชร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ และนครสวรรค์ ก็พบเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ยังมีการสร้างเจดีย์ทรงกลมแบบพิเศษ คือ เจดีย์ช้างล้อม ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมโดยทั่วไปจะเหมือนกับเจดีย์ทรงกลม เพียงแต่มีการนำประติมากรรมรูปช้างมาประดับส่วนฐาน โดยขยายฐานและส่วนอื่นๆ

เจดีย์ทรงกลม วัดสระไชน้ำ

ให้เหมาะสม มีความสวยงาม มีปรากฏหลายแห่งในเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร สันนิษฐานกันว่ารูปแบบอย่างมาจากประเทศลังกา ผ่านมาทางเมืองนครศรีธรรมราช เจดีย์ช้างล้อมสมัยสุโขทัยจึงมีลักษณะคล้ายกับพระบรมธาตุที่เมืองนครศรีธรรมราชมาก โดยศิลปินสุโขทัยประดิษฐ์ขึ้นจากการผสมผสานแต่งเติมจนมีสัดส่วนกลมกลืน และมีรูปทรงสูงสวยงาม เจดีย์บางองค์มีการจัดซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ ทิศ เช่น เจดีย์วัดนางพญา เจดีย์วัดเขาสุวรรณคีรี เจดีย์วัดสระไชน้ำ อำเภอศรีสัชนาลัย เจดีย์วัดสระศรี เจดีย์วัดต้นจันทน์ และเจดีย์วัดเขาพระบาทน้อย อำเภอเมืองสุโขทัย เป็นต้น

เจดีย์ทรงปราสาท วัดศรีสวาย

เจดีย์ทรงปราสาท

เจดีย์ทรงปราสาทที่พบในสุโขทัยมีจำนวนไม่มากนัก ซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นช่วงหลังยุครุ่งเรืองของขอม ก่อนที่จะถูกแทนที่ด้วยพระพุทธรูป ศาสนา เจดีย์ทรงปราสาทที่พบในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย คือ พระปราสาทวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พระปราสาทวัดเจ้าจันทร์ ส่วนพระปราสาท วัดศรีสวาย พระปราสาทวัดพระพายหลวง และศาลผาตาแดงนั้นอยู่ในอุทยาน ประวัติศาสตร์สุโขทัย แม้ว่าพระปราสาทของไทยจะได้รับอิทธิพลของขอมและ อินเดียผสมผสานกันอยู่ แต่มิได้ลอกเลียนแบบมาโดยตรง เป็นปราสาทที่มีการดัดแปลงแต่งเติมเพิ่มขึ้นภายหลัง จึงปรากฏรูปแบบศิลปะตามแบบของฝีมือช่างสุโขทัยผสมอยู่

เจดีย์บุษบก หรือ เจดีย์ทรงวิมาน วัดชนะสงคราม

เจดีย์บุษบก หรือเจดีย์ทรงวิมาน

เจดีย์ที่สร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยม ย่อมุมไม้ยี่สิบ และย่อมุมไม้สิบสอง เรือนธาตุมีซุ้มพระพุทธรูปทั้ง ๔ ทิศ ส่วนยอดทำเป็นชั้นๆ ซ้อนกันถึง ๙ ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นรูปอามลกะตามแบบยอดศิขรของอินเดีย และยอดบนสุดเป็น ยอดแหลม เจดีย์บุษบกพบที่วัดชนะสงคราม วัดตระพังเงิน ที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีสัชนาลัย

เจดีย์จอมแห วัดเขาพระบาทน้อย

เจดีย์จอมแห

เจดีย์แบบจอมแห พบเพียงแห่งเดียวในเมืองสุโขทัยอยู่บนเนินเขา วัดพระบาทน้อย ฐานทำเป็นกลีบดอกบัว ๘ ชั้น ชั้นที่ ๓ ทำเป็นซุ้มคูหาสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปทั้งสี่ด้าน สี่ทิศ เรือนพระเจดีย์ทำเป็นรูปประซังครอบปากผายออกเป็นแบบประซัง ๘ เหลี่ยม ตัวระซังไม่กลมอ้วนแต่ทำให้เรียวยาว คือ ทำเป็นอย่างกระโจมมีกลีบยาวเป็นลอนเรียงกันเป็นกลีบๆ รอบองค์พระเจดีย์ นับได้ ๒๔ กลีบ จากลักษณะของรูปกระโจมเจดีย์ที่คล้ายกับร่างแหที่แขวนตากแดดไว้กับเสากระโดง คล้ายจอมแห

เจดีย์ทรงปราสาท

เจดีย์ทรงปราสาท

เจดีย์แบบนี้มักโบราณคดีเชื่อกันว่าได้รับอิทธิพลแบบอย่างจากเจดีย์วัดมหาธาตุเมืองไชยา และเจดีย์วัดมหาธาตุ เมืองนครศรีธรรมราช เป็นเจดีย์แบบหลายยอด เช่น เจดีย์วัดมหาธาตุเมืองไชยา ลักษณะโดยทั่วไปมีองค์ประกอบของเจดีย์คือ ส่วนฐานสี่เหลี่ยมถัดขึ้นไปเป็นเรือนธาตุ ซึ่งมีการทำซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป ตรงมุมบนของเรือนธาตุจะประดับด้วยเจดีย์ขนาดเล็กทั้งสิ้น ต่อจากเรือนธาตุขึ้นไปเป็นฐานแปดเหลี่ยมรองรับองค์ระฆัง แล้วจึงเป็นปลียอด เจดีย์แบบนี้เชื่อกันว่าได้รับอิทธิพลมาจาก

ศิลปะศรีวิชัย จึงมักเรียกเจดีย์ทรงปราสาทของสุโขทัยอีกอย่างหนึ่งว่าเจดีย์แบบศรีวิชัย เจดีย์แบบนี้มีปรากฏเป็นเจดีย์มุมประกอบเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ที่เป็นประธานวัดมหาธาตุ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และเจดีย์รายที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย

มณฑป

มณฑป ในสมัยสุโขทัยนิยมสร้างมณฑปให้ทำหน้าที่แทนเจดีย์อยู่ด้านหลังวิหาร มณฑปที่มีลักษณะแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผนังด้านข้างก่อหนา มีทางเข้าด้านหน้าเพียงด้านเดียว ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่เต็มอยู่ภายในห้อง โครงสร้างหลังคาเป็นเครื่องไม้ซ้อนเป็นชั้นๆ ใช้กระเบื้องดินเผาคลุมหลังคา มณฑปแบบนี้มีที่วัดศรีชุม วัดตึก วัดศรีโหนด วัดซ่อนข้าวและวัดตระพังทองหลวง สำหรับมณฑปวัดศรีชุมจะทำผนัง ๒ ชั้น มีบันไดอยู่กลางสามารถเดินขึ้นไปจนถึงหลังคาได้ สันนิษฐานกันว่าอาจได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะลังกา สมัยไปลอนนารูวะหรืออาจได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่าที่เมืองพุกาม ซึ่งนิยมสร้างผนัง ๒ ชั้น มีบันไดอยู่ภายในสำหรับเดินขึ้นไปชั้นบน ส่วนมณฑปอีกลักษณะหนึ่งจะทำเป็นมณฑปโถง ตรงกลางจะมีแท่นทึบเพื่อรับส่วนหลังคา และมีพระพุทธรูปประดับผนังทั้งสี่ด้าน ที่เรียกว่าพระพุทธรูป สี่อิริยาบถ คือ มีพระพุทธรูปนั่ง ยืน เดิน และนอน ผนังแต่ละด้านจะมีมุขยื่นออกมาเสมอกัน พบที่วัดเชตุพน วัดพระพายหลวง อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และวัดพระสี่อิริยาบถ อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร

วัดศรีชุม

มรดกพระพิมพ์

แม่พิมพ์ของพระพิมพ์ที่ทำจากดินเผา

มรดกพระพิมพ์

พระพิมพ์ถือกำเนิดขึ้นครั้งแรกในโลกเมื่อไหร่ นั้น ไม่สามารถกำหนดให้แน่ชัดได้ สันนิษฐานจากเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นหลังจากที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วนั้นได้เกิดเหตุการณ์สำคัญๆ หลายอย่าง เริ่มจากการสร้างสังเวชนียสถานของพระพุทธเจ้าใน ๔ เมือง คือ

ลุมพินีวัน กรุงกบิลพัสดุ์ เป็นสถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้า

พุทธคยา สถานที่ตรัสรู้ธรรมของพระพุทธเจ้า ณ ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์

สารนาถ สถานที่แสดงปฐมเทศนาหรือเทศน์ครั้งแรกของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธองค์ได้แสดงธัมมจักรกัปวัตตนสูตร

กุสินารา เมืองที่พระพุทธเจ้า เสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งหลังจากการเสด็จดับขันธปรินิพพาน บรรดาพุทธศาสนิกชนก็นิยมเดินทางไปสักการะบูชาพระพุทธองค์ยังสังเวชนียสถาน จนเกิดเขตสังฆาวาสและเกิดวัด ต่อมาก็จะมีมูลเหตุเดียวกันที่ทำให้เกิดพระพิมพ์ด้วย ซึ่งพระพิมพ์ครั้งแรกที่เกิดขึ้นก็เป็นการสร้างเพื่อสักการะ เพื่อเป็นที่ระลึกในการเดินทางมาสักการะสังเวชนียสถานด้วยเช่นกัน

พระพิมพ์โบราณ นิยมจารึกตัวอักษรไว้ด้านบน ด้านข้างหรือไม่ก็ด้านหลัง เป็นภาษามคธ หรือภาษาสันสกฤตตามที่นิยมใช้กันในอินเดีย คำในจารึกนั้นเป็นพระคาถาว่า

ये धम्मो भूतูปपावा

เตสํ हेतुं ตถาคโต (อาหา)

เตสํ จ โย นิโรโธ จ

เอวํ วาที มหาสมโณติ

ที่แปลได้ว่า ธรรมเหล่าใดในโลกเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุของธรรมเหล่านั้น และความดับของธรรมเหล่านั้น

พระคาถา ๔ บท คือธรรมอันสำคัญที่จะนำไปสู่การอธิบายคำสอนของพระพุทธองค์ได้เป็นอย่างดี ซึ่งธรรมข้อนี้เป็นธรรมอันทำให้พระอัครสาวกทั้ง ๒ คือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ เข้าใจธรรมด้วยความรวดเร็ว ทำให้ถูกมองว่าเป็นธรรมวิเศษชนิดหนึ่ง จึงนิยมนำมาจารึกไว้ในพระพิมพ์เหมาะที่จะประกาศพุทธวจนะอันดีให้แพร่หลาย

ในครั้งต่อมาพระพิมพ์ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากจากความศรัทธาด้วยเป็นเสมือนตัวแทนพระพุทธองค์ และเพื่อเป็นการประกาศศาสนาให้แพร่หลาย อีกทั้งเมื่อเห็นพระพิมพ์ก็เปรียบดูหนึ่งเห็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าด้วยเช่นกัน และเมื่อพระพิมพ์เปรียบดังตัวแทนแห่งธรรมะแล้ว จึงมีผู้นิยมสร้างพระพิมพ์เท่ากับพระธรรม คือ ๘๔,๐๐๐ องค์

การสร้างพระพิมพ์นั้นสามารถสร้างได้ง่าย โดยไม่ต้องลงทุนจำนวนมาก ทุกคนสามารถทำและเป็นเจ้าของได้ ซึ่งต่างจากการสร้างเจดีย์สร้างโบสถ์ สร้างวิหารเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา นั้น มีความจำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมาก คนที่มีฐานะยากจนก็สามารถสร้างพระพิมพ์และร่วมสืบต่อพระพุทธศาสนาได้ และได้กุศลจากการสร้างนั้นด้วยเช่นกัน

ปัจจุบันหลักคิดของการสร้างพระพิมพ์ได้เปลี่ยนไปจากแนวคิดดั้งเดิม จากความศรัทธาสู่การค้าและสร้างเป็นพุทธพาณิชย์ บางคนใช้เป็นเครื่องรางของขลัง มากกว่าจะเป็นเครื่องเตือนใจให้รำลึกถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์

ลักษณะอันสำคัญของพระพิมพ์

ศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ เขียนในหนังสือ ตำนานพระพิมพ์ว่า

“พระพิมพ์นั้น บางครั้งเป็นรูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่บนกอบัว ที่ก้านบัวมีพระยานาค ๒ ตัวประคอง บางครั้งเป็นรูปพระพุทธเจ้าแวดล้อมไปด้วยพระพุทธเจ้าอีกหลายพระองค์ ลักษณะการนี้แลที่เรียกว่ามหาปาฏิหาริย์ รูปมหาปาฏิหาริย์นี้ได้ปรากฏมีในตำนานพระพุทธรูปทุกประเทศ”

ซึ่งการแสดงปาฏิหาริย์ครั้งสำคัญของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในพุทธประวัติมีอยู่สองครั้งด้วยกัน ได้แก่ การเสด็จลงจากดาวดึงส์ที่เมืองสังกัส และการแสดงปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถี การเสด็จลงจากดาวดึงส์หรือที่เรียกว่า “เทโวโรหนะ” นั้น เกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปจำพรรษา และทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อเสด็จ

หลวงพ่อดองพี่น้อง วัดพระศรีรัตนมหาธาตุฯ เชียง

กลับสู่โลกมนุษย์ ได้ทรงแสดงโลกวิวรรณปาฏิหาริย์ คือการเปิดโลกทั้งสาม ได้แก่ สวรรค์ โลกมนุษย์ และนรก ให้บรรดาเทพยดา มนุษย์ และสัตว์ในนรกได้แลเห็นถึงกันโดยตลอด ส่วนการแสดงปาฏิหาริย์ที่เมืองสวาทถิ่นนั้น มีสาเหตุมาจากที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้ภิกษุแสดงปาฏิหาริย์ พวกเดียรถีย์จึงถือโอกาสแสดงฤทธิ์หลอกลวงชาวบ้าน และอวดอ้างว่าพระพุทธองค์ไม่กลัวที่จะแข่งฤทธิ์กับพวกตน พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทูลขอให้ทรงแสดงมหาปาฏิหาริย์สั่งสอนพวกเดียรถีย์ ดังปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี คือ สรจชาดก ซึ่งกล่าวถึงการแสดงมหาปาฏิหาริย์ตามคำอาราธนาของพระเจ้า

ปเสนทิโกศล โดยการเสด็จดำเนินไปมาอยู่ในอากาศโดยอิริยาบถต่างๆ และทรงบันดาลให้เกิดเพลิงไฟและคลื่นลมออกจากสระทั้งเบื้องบนและเบื้องล่างของพระองค์เป็นคู่ๆ เรียกว่า ยมกปาฏิหาริย์ กับทรงบันดาลให้พระองค์ปรากฏไปในทุกๆ ส่วนของท้องฟ้าและทุกๆ แห่งรอบๆ พระองค์เป็นจำนวนนับมิถ้วน เหตุการณ์ดังกล่าวยังปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทิวาวทานของนิกายสรวาสติวาท อันเป็นนิภายในพุทธศาสนาเถรวาทที่ใช้คัมภีร์ภาษาสันสกฤต ซึ่งได้กล่าวไว้โดยพิสดาร ดังนี้

“...พระ (พุทธ) องค์ทรงมีประสงค์จะทรงกระทำมหาปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถี เพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ครั้นแล้วท้าวสักกะมหาพรหมพร้อมด้วยเทพดาอื่นๆ ซึ่งเป็นบริวารอีกหลายแสนซึ่งรู้เท่าพระฤทธิ์ของพระผู้มีพระภาค จึงอันตรธานหายไปจากวิมานแห่งตนไปปรากฏขึ้นเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค มหาพรหมกับเทพดาอื่นๆ ได้เดินปทักษิณพระเศียร ๓ รอบ ถวายบังคมพระบาทของพระองค์ด้วยเศียรเกล้า แล้วได้เลื่อนไปนั่งอยู่ข้างขวาของพระองค์ ส่วนท้าวสักกะและเทพดาอื่นๆ เมื่อได้แสดงความเคารพและความนับถือเสร็จแล้ว ก็พากันนั่งอยู่ข้างซ้ายของพระองค์ พระยานาค ๒ ตัว ซ่อนนทและอุบนันทได้เนรมิตดอกปทุมดอกหนึ่ง มีกลีบหลายพันกลีบ ใหญ่เท่าล้อรถ กลีบดอกปทุมทั้งหลายเหล่านี้ล้วนด้วยทองทั้งสิ้น แต่ก้านเป็นเพชรพลอย แล้วจึงนำดอกปทุมนี้เข้าไปถวายพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคเสด็จขึ้นประทับนั่งขัดสมาธิบนกลีบบัวนั้น ทรงรำพึงถึงบารมีของพระองค์ แล้วก็ทรงเนรมิตดอกปทุมเช่นเดียวกันนั้นขึ้นอีกดอกหนึ่ง มีพระพุทธเจ้าประทับอยู่ข้างบนเหมือนกัน แล้วก็ปรากฏเป็นพระพุทธเจ้าทั้งข้างหน้าข้างหลังและรอบๆ พระองค์เป็นจำนวนนับมิถ้วน แผ่ไปจนถึงชั้นอนิขัฐ พระพรหมชั้นสูง เป็นพุทธสภาอันหนึ่งซึ่งเกิดจากพระองค์พระผู้มีพระภาคเจ้า พระพุทธนิมิตบางพระองค์จึงกรม บางพระองค์

เจดีย์ธาตุ : ที่บรรจุอัฐิธาตุ และพระพิมพ์

เจดีย์วัดหนองงัดกา จังหวัดกำแพงเพชร

ประทับยืน บางพระองค์ประทับนั่ง บางพระองค์บรรทม บางพระองค์ทรงบันดาลให้เกิดเป็นแสงสว่าง บางพระองค์ทรงบันดาลให้เกิดเป็นเปลวไฟ บางพระองค์ให้เป็นฝน บางพระองค์ให้เป็นฟ้าแลบ พระพุทธรูปมีมติทั้งหลายได้วิชันหาปัญหาต่างๆ ซึ่งเกิดมีขึ้นเป็นอันมาก

ภาพพระพุทธรูปเจ้าที่ปรากฏอยู่ในพระพิมพ์อาจสื่อถึงขณะทรงแสดงสัจธรรมแก่พระพุทธรูปเจ้าองค์อื่นๆ และพระโพธิสัตว์ตามคติของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ลัทธิธรรมปุณฺทริกสูตรว่า พระพุทธรูปได้ทรงประทานคำสั่งสอนบนยอดเขาศิขณภูฏ หรือยอดเขาแฉ่ง ใกล้กรุงราชคฤห์ ซึ่งมีพระโพธิสัตว์เฝ้าแห่นถึง ๘๐,๐๐๐ องค์

พระพิมพ์
ในเมืองพระร่วง

เมื่อครั้งบ้านเมืองดี สร้างวัดให้ลูกเล่น

ในสมัยสุโขทัยนิยมสร้างวัดกันอย่างกว้างขวาง ทำให้มีวัดจำนวนมากทั้งในเขตกำแพงเมือง และเขตอรัญวาสี ซึ่งยังปรากฏหลักฐานเป็นวัดโบราณที่สำคัญจำนวนมากให้เห็นตามเมืองโบราณสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย และเมืองกำแพงเพชร เหตุผลของการสร้างวัดโบราณสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างเพื่อเป็นพุทธเจดีย์สืบต่อพระพุทธศาสนาและสร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บิดามารดาและวงศ์ญาติ รวมทั้งเจ้ากรรมนายเวร อีกทั้งเป็นที่เก็บอัฐิธาตุของวงศ์สกุล ครั้นถึงวันนักขัตฤกษ์ก็จะชักชวนญาติพี่น้องไปทำบุญที่วัด พวกเด็กๆ ลูกหลานก็พลอยได้ออกไปเล่นตามวัดกันอย่างสนุกสนาน วัดจึงกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งศึกษา และกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนรอบวัด

จากจารึกวัดอโศการาม ที่อยู่นอกเมืองสุโขทัยออกไปด้านทิศใต้ ย่านชุมชนพระเชตุพน กล่าวถึงสมเด็จพระราชเทวีศรีจุฬาลักษณ์ อัครมเหสีของพระมหาธรรมราชาที่ ๓ ว่าได้สร้างวัดอโศการามหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าวัดสลัดได เพื่ออุทิศกุศลให้กับพระราชโอรส อันเป็นการย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างวัดในสมัยนั้น นอกจากนี้ การสร้างวัดยังทำให้เกิดการขยายชุมชนรอบวัด ซึ่งการสร้างวัดบางวัดต้องใช้ระยะเวลายาวนานหลายปี คือไม่ได้สร้างเสร็จในคราวเดียว สร้างไปโดยศรัทธา ไปตามกำลังทรัพย์ กำลังคน อีกทั้งต้องมีการขุดสระรอบวัดทำอุทกสิमाणเป็นแนวกำแพง และเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง มีการปลูกต้นไม้และมีคนดูแล ด้วยปัจจัยเหล่านี้ทำให้วัดเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดบ้านและเมืองรอบวัด การจะดูว่าเมืองมีการขยายใหญ่โตแค่ไหน จึงสามารถศึกษาได้จากจำนวนวัดได้อีกทางหนึ่งด้วยเช่นกัน ซึ่งวัดโบราณในเมืองเก่าต่างๆ ทั้งที่อยู่ในเขตกำแพงเมือง และนอกเขตกำแพงเมือง ในเขตอรัญวาสี ล้วนมีวัดจำนวนมากมา

จากรายงานการขุดแต่งโบราณสถานทำให้ทราบว่า ตามเจดีย์ขนาดใหญ่ในวัดได้มีการพบพระพิมพ์จำนวนมากในองค์และฐานเจดีย์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ความผูกพัน ความศรัทธาของคนกับพระในอดีตที่ยังมาสู่ยุคปัจจุบัน

ในอดีตนั้นไม่นิยมนำพระพิมพ์มาไว้ในบ้านเรือน เมื่อสร้างเสร็จก็จะบรรจุลงกรุซึ่งโดยมากจะบรรจุลงตามองค์เจดีย์ที่เป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้าโดยมีการสร้างครวระหลายๆ บางแห่งสร้างมากถึง ๘๔,๐๐๐ องค์ ตามหลักธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี ทำให้มีการสร้างพระพิมพ์ให้มีขนาดเล็กสำหรับบรรจุลงในเจดีย์ โดยคำนึงถึงว่าในอนาคตเมื่อพระพุทธศาสนาเสื่อมลง วัดต่างๆ พังทลายยังสามารถพบรูปสมมติของพระพุทธเจ้า จักได้แสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา เป็นหลักฐานทางวัตถุว่า ที่นี้มีพระพุทธศาสนา มีผู้ศรัทธาในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

พระพิมพ์ในแผ่นดินพระร่วง

คติการสร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์ นั้นเกิดจากความเชื่อในการสืบทอดพระพุทธศาสนา และมีความนิยมสร้างให้ครบจำนวนมงคล เช่น ๑๐๘ หรือ ๘๔,๐๐๐ องค์ เท่ากับจำนวนพระธรรมในพระไตรปิฎก ทำให้ในสมัยต่อมาได้มีการค้นพบพระพิมพ์เป็นจำนวนมากที่บริเวณใต้ฐานเจดีย์ และตามวัดโบราณทั้งในเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร ว่ากันว่าบางวัดได้มีการขุดพบและนำออกมาเก็บรักษาใช้เวลาช่นกันทั้งคืนไม่หมด เช่น กรูวัดมหาธาตุสุโขทัย กรูวัดเขาพนมเพลิง เมืองศรีสัชนาลัย พระพิมพ์สมัยสุโขทัยนิยมทำด้วยดินเผาและโลหะหรือที่เรียกกันทั่วไปว่า เนื้อชิน

ศิลาจารึกนครชุมเป็นหลักฐานเก่าแก่ที่สุดเท่าที่มีการค้นพบในประเทศไทยที่มีแนวความคิดในการสร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยสื่อถึงความเชื่อเรื่องอายุพระศาสดาครบ ๕,๐๐๐ ปี จะเข้าสู่การเสื่อมสูญของพระศาสนา ตามคติปัญจอันตรธาน พร้อมทั้งระบุเวลาที่จะเกิดความเสื่อมสูญของพระศาสนาที่จะเกิดในอีกสี่ขั้น คือ ปริยัตติอันตรธาน, ปฏิบัติอันตรธาน, ลิงคอันตรธาน, ธาตุอันตรธาน ซึ่งจะเกิดห่างกันขั้นละ ๑,๐๐๐ ปี โดยปริยัตติอันตรธาน กำลังจะเกิดขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๐๐ หรือ ๙๙ ปี หลังจากสถาปนาพระบรมธาตุนครชุม และสร้างจารึกนี้ขึ้นมา สมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทได้ทรงระบุกรอบของระยะเวลาของการเสื่อมสูญของพระศาสนาลงไปอย่างชัดเจนเช่นนั้น คงเป็นพระราชวินิจฉัยของพระองค์เองที่เชื่อว่า หากพระศาสดามีอายุ ๕,๐๐๐ ปี มีลำดับความเสื่อมสูญของพระศาสนาอยู่ห้าลำดับขั้น จึงทรงแบ่งลำดับขั้นของความเสื่อมสูญที่จักบังเกิดขึ้นแก่พระศาสนา ก็ควรเกิดขึ้นในห้วงแห่งเวลาที่เท่าๆ กัน คือ ทุกๆ ๑,๐๐๐ ปี จะเริ่มมีการเสื่อมไปที่ละขั้นๆ

เมืองนครชุมหรือ ชื่อเดิม คือ นครพระชุม ตามคำบอกเล่าของชาวเมืองนครชุมนั้น จึงอุดมไปด้วยพระพิมพ์จำนวนมากมายมหาศาล โดยยึดหลักการสร้างตามจารึกและเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา

พระพิมพ์เริ่มมีการสร้างมากขึ้นทั่วไปตามชุมชนเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งมีมาเมื่อคล้ายหลังพุทธกาลราว ๓๐๐ ปี และแพร่หลายออกมายังเมืองต่างๆ รวมถึงแผ่นดินพระร่วงสุโขทัยในราวปี พ.ศ ๑๔๐๐-๑๕๐๐ ได้มีการสร้างพระพิมพ์ที่มีพุทธลักษณะเดินหรือลีลา เป็นจำนวนมาก อันแสดงถึงความเป็นยุคเป็นสมัยที่มีการกำเนิดพระพุทธรูปลีลาเป็นครั้งแรก ซึ่งนอกจากพระพิมพ์แล้วยังปรากฏพระพุทธรูปปูนปั้น พระพุทธรูปหล่อ หรือพระพุทธรูปสลัก ในพุทธลักษณะลีลา หรือ ปางลีลาเป็นจำนวนมากด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นพระพุทธรูปลีลาที่มีความอ่อนช้อยงดงาม ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นเด่นชัด เช่น พระพุทธรูปลีลาวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเชลียง พระพุทธรูปหล่อ วัดเบญจมบพิตร ที่อัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย รูปสลักวัดมหาธาตุ ส่วนพระพิมพ์ที่พบในเมืองกำแพงเพชรจะเรียกตามชื่อเมืองว่า พระกำแพงเขย่ง อันหมายถึงลักษณะการก้าวเดินของพระพุทธรองค์

ในสมัยพ่อขุนรามคำแหง พระองค์นิยมสร้างพระพุทธรูปปางลีลา มากที่สุด ด้วยพระองค์อาจต้องการสื่อถึง ความก้าวหน้า ความขยันหมั่นเพียร เป็นการสอนแก่พสกนิกรให้เห็นคุณธรรมในข้อนี้ ด้วยอยู่ในช่วงที่ต้องสร้างบ้านแปงเมือง สร้างชาติให้มั่นคง ศาสนาจึงมีส่วนสำคัญต่อการเมือง ต่อศรัทธาของคนของแผ่นดิน ในการสร้างบ้านเมืองให้มีความมั่นคงแข็งแรง

พระแผงปาฏิหาริย์พิมพ์หนัง เนื้อดิน

พระแผงปาฏิหาริย์พิมพ์หนังและพิมพ์ยืน เนื้อดิน

พระแผงหก ปรกโพธิ์ เนื้อดิน

วัดมหาธาตุ วัดใหญ่ศูนย์กลางของอาณาจักรสุโขทัย

วัดมหาธาตุ เป็นวัดใหญ่ที่สำคัญของสุโขทัย มีรูปแบบการสร้างวัดตามแนวคิดดั้งเดิมของพุทธศาสนา โดยสร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่ไว้ ณ จุดสำคัญหรือจุดศูนย์กลางของเมือง เจดีย์ประธานสร้างด้วยศิลปะสุโขทัยมักใช้เป็นที่ยประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาสูงสุดของพุทธศาสนิกชน ทำหน้าที่ในเชิงสัญลักษณ์ของศาสนาว่าเป็นสถานที่ซึ่งเป็นที่ตั้งศูนย์กลางจักรวาลและทำหน้าที่

พระร่วงนั่งมารวิชัย เนื้อชินเงิน

พระเจ้า ๗ พระองค์ เนื้อชินเงิน

พระเจ้า ๑๑ พระองค์ เนื้อดิน

พระเจ้า ๑๕ พระองค์ เนื้อชินเงิน

ในเชิงสัญลักษณ์ของทางโลก ว่าเมืองนั้นเป็นศูนย์กลางแห่งอาณาจักร มีโบราณสถานที่สำคัญ ประกอบด้วยเจดีย์ประธาน วิหาร มณฑป โบสถ์ และเจดีย์ราย มีพระเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม หรือทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ เป็นศิลปะแบบสุโขทัยแท้ ตั้งเป็นเจดีย์ประธาน ล้อมรอบด้วยเจดีย์ ๔ องค์ บนฐานเดียวกัน คือ ปรากฏศิลาแลงตั้งอยู่ที่ทิศทั้ง ๔ และเจดีย์ทรงปราสาทก่อด้วยอิฐที่ได้รับอิทธิพลมาจากล้านนา บริเวณวัดมหาธาตุมีเจดีย์แบบต่างๆ มากถึง ๒๐๐ องค์ วิหาร ๑๐ แห่ง ชุมพระหรือมณฑป ๔ ชุม พระอุโบสถ ๑ แห่ง และดระพังอีก ๔ แห่ง

พระปรกข้อคันไถ เนื้อชินเงิน

พระร่วงนั่ง

พระลีลาฝักดาบ เนื้อชินเงิน

พระลีลา เนื้อชินเงิน

พระลีลาละเวง

พระเชตุพนบัวสองชั้น เนื้อชินเงิน

พระอุโบสถ ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของเจดีย์ประธาน เป็นอาคารที่ใช้ในการประกอบพิธีสงฆ์ ทำสังฆกรรมต่างๆ เช่น การทำวัตรสวดพระปาฏิโมกข์ เป็นต้น ปกติแล้วขอบเขตพื้นที่ของโบสถ์จะมี ๒ ประเภท คือโบสถ์ที่ใช้น้ำซึ่งอาจเป็นคูน้ำหรือสระน้ำเป็นขอบเขตอันเป็นอุทกสีมา ซึ่งเป็นคตินิยมของทางศาสนาพุทธที่มาจากลังกาและโบสถ์ที่ใช้สิ่งอื่นๆ มาเป็นพทธสีมา อาทิ โบสถ์ที่มีใบเสมาที่ทำจากวัสดุต่างๆ เช่น ศิลา ปูนปั้น ปักโดยรอบอาคาร หรือการใช้ต้นไม้ปลูกโดยรอบ ในพื้นที่ด้านล่างฐานขององค์เจดีย์ประธานวัดมหาธาตุเมืองสุโขทัยนั้นมียานปูนปั้นรูปพระสาวกในท่าอัญชลี หรือการประนมมืออยู่ระหว่างอก และมีอิริยาบถในลักษณะเดินประทักษิณโดยรอบพระมหาธาตุ

พระเชตุพนบัวชั้นเดียว พิมพ์ใหญ่ เนื้อชินเงิน พระเชตุพนบัวสองชั้น พิมพ์ใหญ่ เนื้อดิน

พระเชตุพนบัวชั้นเดียว พิมพ์ใหญ่ เนื้อชินเงิน พระเชตุพนบัวสองชั้น พิมพ์ใหญ่ เนื้อดิน

ความยิ่งใหญ่ของศูนย์กลางอาณาจักรสุโขทัยถูกซ่อนไว้หลังกาลเวลามายาวนาน บรรดานักเสี่ยงโชคได้มาขุดตามฐานเจดีย์นั้นบ่อยเพื่อหาสมบัติ ในสมัยแรกเมื่อมีการขุดนั้นไม่มีใครสนใจพระพิมพ์นัก หากแต่มุ่งความสนใจไปที่สมบัติโบราณ ซึ่งที่วัดมหาธาตุก็ไม่ได้ทำให้นักแสวงหาสมบัติผิดหวัง เมื่อสร้อยคอ แหวน ต่างหู เครื่องประดับอันประดับไปด้วยอัญมณี ล้วนแต่เป็นทองคำอันงดงามและสร้างด้วยศิลปะอันประณีตบรรจงด้วยช่างสุโขทัยโบราณ และเป็นที่น่าเสียดายยิ่งนักที่แผ่นจารึกทองคำ อันเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนที่สุดอย่างหนึ่งถูกนำมาหลอมเป็นทองคำขายทิ้งความทรงจำอันล้ำค่านั้นให้สูญหายไปกับจารึกโบราณ ส่วนพระพุทธรูปนั้น

พระร่วงร่วงกรุ่น้ำ พิมพ์สังฆาฏิ เนื้อชินเงิน

พระนาครปรกชุกยอ เนื้อดิน

พระนางเขตกุ่ม เนื้อดิน

พระนางแขนอ่อน เนื้อชินเงิน

ก็มีหลายขนาด มีปางต่างๆ จำนวนมากในพุทธลักษณะประทับยืนนั้น เช่น พระร่วงยืนปางประทานพรแบบพิมพ์ต่างๆ เช่น พระร่วงปางเปิดโลก พระนางแขนอ่อน พระท่ามะปรางที่พบหรือแตกกรุเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๓๕ พระเชตุพน พระสุโขทัยบัว ๒ ชั้น พระร่วงนั่งกรุ่น้ำ พระนาครปรกคันไถ พระร่วงยืนซุ้มช้างเผือก พระร่วงปางประทานพรเท้าโต ส่วนปางยืนประทานพรทรงเครื่องนั้นมีจำนวนไม่มากนัก พระพิมพ์ลิลีนนั้นมีจำนวนมาก เมื่อครั้งมีการขุดแต่งโดยกรมศิลปากร ชาวบ้านเล่ากันว่า มีการขนพระออกจากกรุวัดมหาธาตุ ตั้งแต่ตะวันไม่ทันตกดินดี จนถึงรุ่งเช้ายังขนกันไม่หมด พระพิมพ์ที่พบนั้น นอกจากเป็นพระพิมพ์ศิลปะสุโขทัยแล้ว ยังพบพระพิมพ์ที่เป็นศิลปะลพบุรี ศิลปะฉุ่ทอง ศิลปะแบบทวารวดีและศรีวิชัยด้วย บริเวณกรุวัดมหาธาตุ นอกจากจะพบพระพิมพ์จำนวนมากแล้ว แต่ละองค์ล้วนมีความงดงาม ทรงคุณค่าทางด้านศิลปะอันบ่งบอกถึงความยิ่งใหญ่ของเมืองสุโขทัยได้เป็นอย่างดี

พระร่วงหลังรางปืน

พระร่วงหลังรางปืน : แม่ทัพเซลิยง กรูวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเซลิยง

ชาวสุโขทัยมีความคิด มีศรัทธาเกี่ยวกับศาสนาจำหลักมันอยู่แล้วว่า หัวใจของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นรูปดอกบัวตูม การสร้างพระสถูป เพื่อบรรจุอัฐิของศาสดาจึงเป็นรูปดอกบัวตูม หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการบูชา หัวใจอันบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าด้วย ภายในพระปรางค์นั้นมีปฐุมเจดีย์ ทรงดอกบัวตูมหรือเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเจดีย์ที่บรรจุ พระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าตามพระราชพงศาวดารเหนือที่บันทึกถึง การสร้างเมืองสวรรคโลกของบาธรรมราช

พระร่วงหลังรางปืน เนื้อตะกั่วสนิมแดง

ชาวบ้านเรียกพระปรางค์นี้ว่า พระปรางค์เมืองเชลียง เพราะมีลักษณะคล้ายปรางค์ที่นครวัดที่ก่อด้วยศิลาแลงฉาบทับด้วยปูนโบราณแล้วลงสีชาดทับ แต่น่าเสียดายที่ปัจจุบันนั้นเลือนรางไปมาก ลักษณะภายนอกของปรางค์เป็นแบบอยุธยา ด้วยมีการบูรณะในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๒๓/๕-๒๓๐๑ ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุที่เมืองสุพรรณบุรีในยุคเดียวกับวัดมหาธาตุเมืองพิษณุโลก วัดบรมธาตุทุ่งยั้ง

รอบองค์พระปรางค์ประดับด้วยเครื่องปูนที่มีความงดงาม เช่น พระพุทธรูปปูนปั้นปางแสดงปฐมเทศนา ฐานพระปรางค์เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้าง ๓๐ เมตร ฐานเชิงชั้นแรกย่อมุมไม้สิบสอง ฐานล่างสุดก่อผนังแบบทึบ เจาะช่องแสงอยู่ด้านในสามชั้น เรือนธาตุทางด้านหน้าทำเป็นบันไดขึ้นองค์ปรางค์

พระร่วงหลังรางปืนเนื้อชิน (ด้านหน้า)

พระร่วงหลังรางปืนเนื้อชิน (ด้านหลัง)

วัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัย หรือวัดพระปรางค์นี้เองที่พบพระร่วงหลังรางปืน เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๙๓ หรือราว ๖๖ ปีมาแล้ว พระร่วงหลังรางปืนเป็นพระที่มีพุทธลักษณะที่สร้างด้วยศิลปะขอม ยุคบาเยนซึ่งเคยปกครองแผ่นดินบริเวณนี้ อันมีหลักฐานปรากฏเป็นพระปรางค์และซุ้มเพื่องที่วัดพระปรางค์และวัดเจ้าจันทร์

พุทธลักษณะของพระร่วงหลังรางปืน เป็นพระยืนประทานพรอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว ยอดซุ้มเป็นลายกนก ด้านหลังองค์พระมีร่องกดลึกลงไปเป็นร่องยาวตามองค์พระ มีลักษณะคล้ายร่องปืนเก่าๆ เลยมีการนำเอาลักษณะเด่นขององค์พระนี้เรียกเป็นชื่อพิมพ์ว่า “พระร่วงหลังรางปืน”

พระนาคปรก เนื้อชินสนิมแดง

พระร่วงหลังรางปืนโดยมากที่พบนั้นจะสร้างด้วยเนื้อชินตะกั่ว ส่วนที่เป็นเนื้อชินเงินนั้นจะพบจำนวนน้อย ส่วนที่สร้างเป็นเนื้อดินนั้นไม่ปรากฏให้เห็นเลย เนื้อชินตะกั่วสนิมแดงเป็นพิมพ์ที่ได้รับความนิยมอย่างมาก ขนาดขององค์จริงสูงประมาณ ๘ เซนติเมตร กว้าง ๒.๕ เซนติเมตร

นอกจากพระร่วงหลังรางปืนแล้ว ในกรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัยยังพบพระนาคปรกเนื้อชินสนิมแดง พบเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๓ เป็นพระพิมพ์ศิลปะขอม ยุคบายันเช่นเดียวกับพระร่วงหลังรางปืน ซึ่งพบประมาณ ๕๐ องค์ ซึ่งส่วนใหญ่ชำรุดแตกหัก หาสภาพสมบูรณ์ได้น้อยมาก

พระร่วงนั่งหลังลิ่ม เนื้อชินเงิน (ด้านหน้า) พระร่วงนั่งหลังลิ่ม เนื้อชินเงิน (ด้านหลัง)

วัดช้างล้อม

วัดช้างล้อม สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ภายในเจดีย์ประดิษฐานพระบรมธาตุ ตามศิลาจารึกหลักที่ ๑ จารึกไว้ว่า ปี พ.ศ. ๑๘๒๙ พ่อขุนรามคำแหงได้ขุดเอาพระธาตุขึ้นมาทำบูชาและเฉลิมฉลอง หลังจากนั้น ก็ฝังลงในใจกลางเมืองศรีสัชนาลัยและก่อเจดีย์ทับลงไป เจดีย์ประธานสร้างเป็นทรงลังกาหรือทรงระฆัง ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณรูปสี่เหลี่ยมตั้งซ้อนกัน ๒ ชั้น บริเวณฐานชั้นบนทำเป็นซุ้มจระนม มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ภายในจำนวน ๒๐ องค์ โดยแบ่งเป็น ๔ ทิศ ทิศละ ๕ องค์ ฐานทักษิณชั้นล่างมีช้างปูนปั้นเต็มตัวล้อมรอบฐานทั้ง ๔ ด้าน ขนาดเท่าตัวจริง รวม ๓๙ เชือก สร้างสลับกับเสาประทีป โคมไฟ ส่องสว่างในยามราตรี ซึ่งประทีป โคมไฟนี้ จะทำหน้าที่จุดตั้งโคมฉายองค์พระเจดีย์และบริเวณวัดในสวयสดงตาม

พระร่วร้งนั่งหลังลิ่ม เนื้อชินเงิน

วัดช้างล้อม มีพระพิมพ์ที่สำคัญที่มีการค้นพบคือ พระร่วร้งนั่งหลังลิ่ม ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะอุททอง บางคนเรียก อุททองหน้าแก่ ด้านหลังองค์พระเป็นร่องคล้ายลิ่ม ด้วยลักษณะเด่นนี้จึงถูกนำมาเรียกชื่อพิมพ์ว่า พระร่วร้งนั่งหลังลิ่ม มีการพบเมื่อราวปี พ.ศ. ๒๔๘๐ บริเวณฐานใต้ฐานพระพุทธรูป ฐานสี่เหลี่ยมชั้นที่ ๒ และพบอีกครั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๕ บริเวณซอกแขนซ้ายขององค์พระที่ทะเลลู ผิวสนิมเป็นสีดำด้วยอาจสัมผัสกับอากาศมานานก่อนที่จะมีการค้นพบ พระร่วร้งนั่งหลังลิ่มเป็นพระเนื้อชินทั้งหมด มีขนาดความสูงขององค์จริงประมาณ ๓.๕ เซนติเมตร กว้างประมาณ ๒.๕ เซนติเมตร นอกจากนี้ พระร่วร้งนั่งหลังลิ่ม ยังได้มีการค้นพบในกรุวัดอื่นๆ อีก เช่น กรุวัดเจติยเจ็ดแถว กรุวัดเขาพนมเพลิง ซึ่งตั้งอยู่ในแนวระนาบเดียวกันและอยู่ติดกันกับวัดช้างล้อม สันนิฐานว่าน่าจะสร้างในยุครุ่นราวคราวเดียวกัน ด้วยมีพุทธลักษณะเหมือนกัน คือ เป็นพระร่วร้งนั่งหลังลิ่มเนื้อชินเงินทั้งหมด

พระลีลาถ้ำหีบ เนื้อดิน

พระลีลา วัดถ้ำหีบ

วัดถ้ำหีบ ตั้งอยู่ภายนอกอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย บนเนินเขาเดี่ยวๆ บริเวณกลุ่มโบราณสถานนอกกำแพงดิน ใกล้กับวัดถ้ำหีบล่างและวัดเจติยงาม ทางเดินขึ้นสู่วัดปูด้วยหินชนวนเป็นระยะทางราว ๒๐๐ เมตร ลักษณะเด่นของโบราณสถานคือ กุฏิวิปัสสนา ลานจงกรม มีพระวิหารก่ออิฐถือปูน ขนาด ๖ ห้อง เสาก่อด้วยศิลาแลง ภายในปรากฏฐานอาสนะสงฆ์อยู่บริเวณด้านซ้าย ส่วนท้ายพระวิหารเป็นที่ตั้งของฐานชุกชีสำหรับประดิษฐานพระประธาน เจดีย์ประธานทรงระฆัง ตั้งอยู่ด้านหลังพระวิหาร

วัดถ้ำหีบยังได้พบพระลีลาที่มีความงดงามมาก และเป็นพระกรุเก่าแก่ของสุโขทัยที่ได้รับการยกย่องว่ามีพุทธลักษณะงดงาม ลายเส้นมีความอ่อนไหวอันแสดงถึงศิลปะสุโขทัยบริสุทธิ์ มีทั้งเนื้อดินและเนื้อชิน

พระลีลาถ้ำhib เนื้อดิน

บางองค์มีการปิดทอง และล่องชาด อันหมายถึง ทาชาดลงในระหว่างสิ่ง
ทาทองหรือปิดทองแล้ว ตั้งแต่ภายในกรุ หากจำแนกความแตกต่างด้านพุทธ
ลักษณะ จำแนกได้ ๒ พิมพ์ คือ พิมพ์ศอกนอก และพิมพ์ศอกใน หากจำแนก
ตามกรอบพิมพ์จะจำแนกได้ ๒ พิมพ์ คือ พิมพ์ลีลา และพิมพ์ลีลาข้างเม็ด
ซึ่งเป็นพิมพ์ที่หายากทั้งเนื้อดินและเนื้อชิน

พระร่วงชินราชใบเสมา

พระศาสดาเนื้อชินเงิน

วัดเขาพนมเพลิง ยอดเขาโบราณอันศักดิ์สิทธิ์

วัดเขาพนมเพลิงตั้งอยู่บนสันเขาเดียวกับวัดเขาสวรรณคีรีในกำแพงเมืองโบราณ สถานที่สำคัญ คือ เจดีย์ประธานทรงกลมก่อด้วยศิลาแลง ตั้งแต่ก้นฉัตรขึ้นไปพังทลายหมด มณฑปก่อด้วยศิลาแลง ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสยกพื้นสูง มีบันไดขึ้นมณฑป ชาวบ้านเรียกว่าศาลเจ้าแม่ละของล่ำลี ซึ่งเป็นที่เคารพสักการะของชาวเมืองและผู้คนต่างถิ่น

วัดเขาพนมเพลิง มีพระกว่า ๕๐ พิมพ์ แต่ละพิมพ์มีขนาดแตกต่างกัน บางพิมพ์มีขนาดเล็กเท่าไม้ขีดไฟ บางพิมพ์มีขนาดใหญ่ สูงราว ๘-๙ นิ้ว ส่วนใหญ่เป็นพระเนื้อชินผิวปรอทอยู่ในท่ายืน ส่วนพระบูชาพบหลายยุคตั้งแต่สมัยลังกาเรื่อยมาจนถึงสุโขทัย มีขนาด ๓-๑๒ นิ้ว พบประมาณ ๑๐๐ องค์ เช่น พระศาสดา พระอุทุมตะกวน พระชินราชใบเสมา พระลีลาหลากหลายแบบ บางพิมพ์พบเกือบทุกกรุในเมืองสุโขทัย เช่น พระพิมพ์เซตุนเล็ก พระพิมพ์เซตุนใหญ่ พระพิมพ์ท่ามะปราง พระพิมพ์นางแขนอ่อน

พระนางเสนห์จันทน์

พระนางเสนห์จันทน์ เสนห์แห่งสุโขทัย

พระนางเสนห์จันทน์ พบที่กรุวัดตันจันท์ และวัดศรีพิจิตรกิริติ
กัลยาราม หรือวัดตาเถรซึ่งหนึ่ง ซึ่งจากการค้นพบศิลาจารึก วัดศรีพิจิตร
กิริติกัลยาราม หลักที่ ๙๓ สุโขทัย ที่จารึกขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๔๗ ได้ระบุ
ชื่อวัดว่า วัดศรีพิจิตรกิริติกัลยาราม กล่าวถึงสมเด็จพระราชชนนีศรีธรรม
ราชมาดา มหาธิลกรัตนราชนารถ ซึ่งเป็นสมเด็จพระราชมารดาของพระมหา
ธรรมราชาไสลือไท แห่งกรุงสุโขทัย ได้อาราธนาสมเด็จพระมหาศรีกิริติเจ้า
เหง้าพุทธางกูรตรุณพันลอก จากเมืองกำแพงเพชร พร้อมด้วยหมู่อริยสงฆ์
มาสร้างวัดขึ้นระหว่างปี พ.ศ. ๑๙๔๓ ถึง พ.ศ. ๑๙๔๖ โดยพระองค์ยังทรงได้
ปลูกต้นศรีมหาโพธิ์ลงยังวัดนี้ด้วย

วัดศรีพิจิตรกิริติกัลยาราม มีโบราณสถานที่สำคัญคือ เจดีย์ทรงกลม
แบบลังกายอดสูง ฐานสี่เหลี่ยม ๑๕ เมตร เป็นวัดที่แปลกกว่าวัดอื่นๆ โดย
ด้านหน้าเจดีย์ พบปูนปั้นเป็นรูปพระจันทร์ครึ่งเสี้ยวและมีลวดลายเป็นรูป
สัตว์ต่างๆ หน้าคูหา มีฐานพระพุทธรูป ด้านเดียวกับทางเข้าวิหารต่างๆ

พระนางเสน่ห์จันทน์

เช่นเดียวกับที่พบในเมืองอนูรอะปุระในประเทศศรีลังกา ทำให้เชื่อได้ว่า วัดศรีพิจิตรกิริติกัลยาราม ได้รับอิทธิพลการสร้างตามความเชื่อของลังกาครั้งเมื่อพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทแผ่เข้ามาในสยาม การพบพระนางเสน่ห์จันทน์ครั้งแรกนั้นพบบริเวณเจดีย์ทรงกลมที่เป็นประธานของวัด

วัดตันจันท์ เป็นวัดที่สร้างในยุคเดียวกับวัดศรีพิจิตรกิริติกัลยาราม ปัจจุบันเป็นวัดร้าง มีซากปรักหักพังที่ยังไม่ได้บูรณะ กรมศิลปากรทำการขุดแต่งและเปิดกรุเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๐๒ มีเจดีย์ประธานทรงระฆังขนาดใหญ่ ก่อด้วยอิฐ มีคูหาหรือซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ ทิศ ยังปรากฏร่องรอยพระพุทธรูปประทับนั่งขนาดใหญ่ตั้งอยู่ภายในวิหารอีกด้วย วัดอุโบราณที่มีชื่อเสียงของวัดตันจันท์คือ พระนางพญาเสน่ห์จันทน์ โดยเมื่อครั้งเจดีย์ในวัดที่พังทลายลงมา จึงทำให้พบกรุพระที่มีกลิ่นหอมของว่านเสน่ห์จันทน์ ชาวบ้านจึงขนานนามพระที่พบว่า พระนางเสน่ห์จันทน์

วัดพระแก้ว จังหวัดกำแพงเพชร

พระพิมพ์สกุลกำแพงเพชร

เมืองกำแพงเพชร ตั้งอยู่ลุ่มน้ำปิงอันอุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่สมัยโบราณ ความรุ่งเรืองของเมืองกำแพงเพชรหาได้อ่อนด้อยกว่าศรีสขนาลัย สุโขทัยแต่อย่างใด ด้วยเป็นเมืองหน้าด่านมีแม่น้ำปิงเชื่อมต่อท่ามาค้าขายกับหัวเมืองเหนือเมืองใต้ ทั้งเชียงใหม่ล้านนา และอยุธยา จึงมีการผสมผสานศิลปวัฒนธรรมก่อเกิดเป็นศิลปะสกุลช่างกำแพงเพชรอันปรากฏเป็นหลักฐานสำคัญในวัดโบราณ ทั้งในเขตเมืองและเขตอรัญญิก

กำแพงเพชรเป็นเมืองหน้าด่านของสุโขทัยมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวง เดิมเรียกว่า “เมืองซากังราว” มีเมืองที่รายล้อมอยู่ เช่น เมืองไตรตรังษ์ เมืองเทพนคร การที่กำแพงเพชรเป็นเมืองหน้าด่านรับศึกสงครามในอดีตอยู่เสมอ จึงทำให้เป็นเมืองยุทธศาสตร์ เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีกำแพงเมือง คูเมือง บัอมปราการ วัดโบราณ มีหลักฐานให้สันนิษฐานว่าเดิมเคยเป็นที่ตั้งของเมือง ๒ เมือง สมเด็จพระรามาธิบดีราชานุภาพทรงอธิบายไว้ว่าเมืองหนึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตก มีพระมหาธาตุอยู่ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นเมืองเดิมที่เรียกชื่อว่า “ซากังราว” สร้างโดยพญาเลอไท เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. ๑๔๙๐ ต่อมาได้สร้างเมืองใหม่ทางฝั่งตะวันออกชื่อ “นครชุม” สร้างโดยพญาลิไท เมืองนครชุมเป็นเมืองที่มีวัดวาอารามใหญ่โตหลายวัด แต่เมื่อสายน้ำปิงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเดินไปด้านทิศตะวันตก ได้ทำให้เกิดเกาะขึ้นตรงกลางหน้าเมือง นครชุมจึงกลายเป็นเมืองดอนไม่สะดวกในการขยายเมือง จึงได้ย้ายมาสร้างเมืองใหม่ทางฝั่งตะวันออกตรงข้ามกัน เมืองที่สร้างใหม่นี้มีบัอมกำแพง มีลำน้ำทั้งเก่าและใหม่เป็นคูเมืองมีเขื่อนชั้นที่มั่นคงแข็งแรงไว้ต่อสู้ข้าศึก จึงให้ชื่อว่า “กำแพงเพชร” และมีโบราณสถานที่มีความสวยงามตามเอกลักษณ์ในรูปแบบสกุลช่างกำแพงเพชร

วัดโบราณจำนวนมากในเมืองโบราณกำแพงเพชร ได้เป็นหลักฐานสำคัญที่บ่งบอกถึงการเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา มีการสร้างวัด สร้างเจดีย์ วิหารจำนวนมากแสดงให้เห็นว่ามีพระสงฆ์จำพรรษาจำนวนมากเช่นกัน ความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาพุทธสันนิษฐานว่า น่าจะเกิดขึ้นหลังจากที่พระมหาธรรมราชาที่ ๑ หรือพญาลิไท แห่งกรุงสุโขทัย ได้เสด็จมาสถาปนา วัดพระบรมธาตุ กลางเมืองนครชุม โดยได้นำพระบรมธาตุมาประดิษฐานไว้พร้อมทรงปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ได้นำมาจากลังกา ซึ่งรวมไปถึงการสร้างพระพุทธรูปและเอาพระพิมพ์จำนวนมากบรรจุไว้ อีกทั้งสะท้อนความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ และการทำดีเพื่อให้ได้ไปพบพระศรีอาริย์เมตไตรย พระองค์ทรงเชื่อว่า ศาสนาจะดำรงอยู่ ๕,๐๐๐ ปี โดยจะค่อยๆ เสื่อมลงตามลำดับจนเสื่อมสูญ เกิดไฟไหม้โลก จึงเตือนให้หมั่นทำความดี สร้างบุญกุศลไว้ ดังความในจารึกด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๕๖-๖๒ ว่า

“แต่นั้นเมื่อหน้า ผูกคนอันจกัรู้บุญธรรมหามิได้หลายเลยย่อมจักกระทำปাপกรรม แลจักเอาตนไปเกิดในนรกไซ้ร แต่้นี้เมื่อหน้าผูกสาธุสัตว์บุรุษทั้งหลายจูงเร่งกระทำบุญธรรมในศาสนาพระพุทธเมื่อยังมีเท่าวัน ชั่วเราบัดนี้มีบุญหนักหนา จึงจักได้มาเกิดทันศาสนาพระเป็นเจ้าไซ้ร จูงทั้งหลายหมั่นกระทำบูชาพระสฤษฏ์เจดีย์ พระศรีมหาโพธิ์ อันเสมอดังตนพระเจ้าเรา ผิผู้ใดได้ปรารถนาด้วยใจศรัทธา ดังอันชื่อจกัปรารถนาไปเกิดในเมืองฟ้า...”

พระพุทธศาสนาหลังศักราช ๑๒๗๙ หรือ ปี พ.ศ. ๑๙๙๐ ก็เจริญในแผ่นดินเมืองนครชุม กำแพงเพชรเป็นลำดับ มีการสร้างวัดมากมายทั้งในเขตคามวาสีและอรัญวาสี เมื่อวันเวลาเปลี่ยนไปได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง กรุงสุโขทัยเสื่อมอำนาจลง ทำให้เมืองกำแพงเพชรได้เกิดเป็นเมืองร้าง เฉกเช่นเมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชนาลัยในเวลาต่อมา เมืองที่เคยรุ่งเรืองได้ถูกป่าไม้ขึ้นปกคลุมและซ่อนไว้นานหลายร้อยปี ปัจจุบันวัดที่สร้างในสมัย

ศาลหลักเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

พระกำแพงเม็ดมะลิ้น

พระกำแพงเม็ดมะลิ้น
กรุวัดอ่าววาสน้อย

พระกำแพงเม็ดมะลิ้น
กรุวัดป่ามีด

พระกำแพงเม็ดมะลิ้น กรุวัดพิบูล

พระกำแพงเม็ดขนุน กรุวัดพระบรมธาตุ

พระมหาธรรมราชาที่ ๑ ได้กลายเป็นวัดร้างและเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญ เป็นแหล่งที่เก็บวัตถุโบราณที่มีคุณค่าของชาติได้มากมาย รวมถึงพระพิมพ์ที่มีการพบตามฐานเจดีย์ ฐานองค์พระ ตามกรุต่างๆ ในวัดโบราณเหล่านี้

นครพระชุมที่นครชุม

“นครชุมยังเป็นคลองสวนหมาก พร้อมด้วยเหยาเรือนฝาขัดแตะและมุงแฝกไม้ก็หลังคาเรือน และบ้านไร่เพิงมีพวกเวียงจันทน์อพยพอยู่ไม่ก็ครอบครัว ป่ามะพร้าวยังโหรงเหรง กำแพงเมืองเก่าชั้นนอกยังไม่ถูกทำลายลงมาถมถน และคงเศรษฐกิจทั้งซากของนครร้างไว้เป็นอนุสาวรีย์แก่คนรุ่นหลัง” ครุมาลัย ชูพินิจ เขียนบอกเล่าจากเมืองนครชุมย้อนกลับไปที่เมื่อหลายร้อยปี ในวรรณกรรมเรื่องทุ่งมหาธาต ฉากและเรื่องเล่าได้นำทางไปสู่เมืองนครชุมให้เห็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอย่างชัดเจน

พระกำแพงพสุธา

คลองสวนหมาก เส้นเลือดใหญ่ของชาวบ้านปากคลองใต้ ทำหน้าที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนปากคลองมาหลายร้อยปี คลองสวนหมากเป็นสายน้ำที่มาจากเทือกเขาโมโกจู ไหลเป็นเส้นทางลำเลียงน้ำมาจากป่าลึก ลำน้ำสายนี้เย็นจนสะท้อน สมัยก่อนใช้ป่า ใช้มาลาเรียชุมที่สุด มีคำกล่าวที่ว่า “ถ้าเดินทางมาในลำน้ำปิงทั้งขึ้นและลงต้องหันหน้าไปทางกำแพงเพชร ถ้าหันหน้ามาทางปากคลองจะเป็นไข้ป่าตาย..”

เมืองนครชุม มีวัดพระบรมธาตุเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนา ในตัวเมืองนครชุมแทบไม่เห็นร่องรอยของโบราณสถาน เพราะถูกรื้อทำลายไปหมด มีการสร้างเมืองใหม่ทับเมืองเก่าลงไป ที่ยังคงเหลือและสำคัญคือวัดพระบรมธาตุ ที่อยู่เกือบกึ่งกลางเมือง มีเจดีย์ทรงมอญตั้งตระหง่านอยู่ ซึ่งแต่เดิมนั้นเป็นเจดีย์ทรงดอกบัวตูมสามองค์สร้างบนฐานเดียว หรือมีเจดีย์ทรงดอกบัวตูมเป็นประธานของเจดีย์สามองค์อยู่บนฐานเดียวกัน โดยมีหลักฐานยืนยันชัดเจนว่าสร้างในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ต่อมาพญาคะเรย เศรษฐีชาวกะเหรี่ยงขอบรมราชานุญาตซ่อมแซมและสร้างเจดีย์ทรงมอญครอบเจดีย์องค์เดิม กลุ่มโบราณสถานที่พบในบริเวณเขตอรัญญิก

พระกำแพงเม็ดขนุน

ของเมืองนครชุม อยู่ด้านทิศใต้ของเมืองห่างจากแนวกำแพงเมืองประมาณ ๕๐๐ เมตร สร้างด้วยอิฐเป็นส่วนสำคัญ ลिंगก่อสร้างไม่ใหญ่โตเหมือนเมืองกำแพงเพชร มีวัดสำคัญ เช่น วัดเจติยกลางทุ่ง วัดหนองพิกุล วัดหนองลังกา วัดชุมกอก วัดหม่องกาเล และมีบ่อน้ำสาธารณะที่สำคัญคือบ่อน้ำทุ่งเศรษฐี

วัดเจติยกลางทุ่ง มีพระเครื่องตระกูลทุ่งเศรษฐีที่มีชื่อเสียง คือ พระกำแพงชุมกอก พระกำแพงนางพญา และพระกำแพงเขย่ง ซึ่งเป็นหนึ่งในพระเบญจภาคี พระพิมพ์ในกำแพงเพชรนั้นสร้างเพื่ออุทิศในพระพุทธศาสนา จำนวนมาก ดังพระราชนิพนธ์เรื่องเสด็จประพาสต้นครั้งที่สอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวไว้ว่า “ของถวายเป็นเมืองกำแพงเพชรนี้ก็มีพระพิมพ์เป็นพื้น” ปัจจุบันดูเหมือนการให้พระเครื่องเป็นของที่ระลึกกับเพื่อนมิตรหรือผู้ที่นับถือเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งของวิถีชาวกำแพงเพชรไปแล้ว

วัดชุมกอก ตั้งอยู่ในบริเวณทุ่งเศรษฐี เป็นพื้นที่พบกรุพระเครื่องที่มีชื่อเสียงที่สุดของเมืองกำแพงเพชร วัดชุมกอก เป็นวัดในเขตอรัญญิก สร้างตามแบบศิลปะสุโขทัยพร้อมการสร้างเมืองนครชุม ซึ่งน่าจะอยู่ในยุคที่เจริญรุ่งเรืองสูงสุดในรัชกาลของพระมหาธรรมราชาลิไท รอบวัดมีคูน้ำล้อมรอบ

พระกำแพงขัมกอ พิมพ์กลาง

เป็นอุทกสีมาตามคตินิยมแบบลังกา ชาวบ้านเรียกว่าวัดขัมกอ เพราะพบพระเครื่องที่มีขัมเรือนแก้วมีลักษณะคล้ายตัว ก ไก่ ทุกพิมพ์ทั้งพิมพ์ใหญ่ พิมพ์กลาง พิมพ์เล็กและพิมพ์คะแนน จำนวนมากที่วัดแห่งนี้

พระกำแพงขัมกอของเมืองกำแพงเพชร มีชื่อเสียงในด้านความสง่างาม ด้วยศิลปะแห่งประติมากรรมของสกุลช่างกำแพงเพชร มีลักษณะงดงามเป็นอันดับหนึ่งของพระนั่งตระกูลทุ่งเศรษฐี มีทั้งเนื้อดิน เนื้อชิน และเนื้อว่าน พุทธลักษณะมีทั้งสมาธิเพชรและสมาธิราบ โดยเฉพาะพระกำแพงขัมกอ พิมพ์ใหญ่ มีพุทธลักษณะศิลปะเชียงแสนผสมกับสุโขทัย คือพระองค์อวบอ้วน พระอุระผึ่งนูนแลเด่นสง่างามแบบเชียงแสน การทิ้งพระพาหาและการขัดสมาธิงดงามแบบสุโขทัย องค์พระมีประภามณฑลรอบพระเศียรคล้ายรูปทรงของตัว “ก” จึงเรียกกันว่าขัมกอ มี ๒ แบบ คือแบบที่มีลายกนก และแบบไม่มีลายกนก พระขัมกอ ในวงการพระพิมพ์ ถือว่าเป็นพระพิมพ์ที่มีผู้นิยมสูงสุด ที่เรียกกันว่า “เบญจภาคี” อันได้แก่

พระกำแพงขุ่มกอ พิมพ์ใหญ่ มีลายกนก

พระกำแพงขุ่มกอ พิมพ์ชนมเปี้ยะ

๑. พระกำแพงทุ่งเศรษฐี อันได้แก่ พระกำแพงขุ่มกอ พระกำแพงพลูจีบ
พระกำแพงเม็ดขนุน
๒. พระสมเด็จพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆัง
๓. พระรอด กรุมหาวัน ลำพูน
๔. พระผงสุพรรณ กรุวัดมหาธาตุ สุพรรณบุรี
๕. พระนางพญา วัดนางพญา พิษณุโลก

วัดชุมพล

พุทธลักษณะของพระพิมพ์เมืองกำแพงเพชร มี ๓ อิริยาบถ คือ นั่ง ยืนและเดิน

๑. ปางประทับนั่ง สามารถแบ่งเป็น ปางมารวิชัย หรือ “ปางชนะมาร” ซึ่งสร้างตามพุทธประวัติตอนที่พระพุทธองค์ประทับอยู่เหนืออาสนะบัลลังก์ผจญพญาวรีสีและพญูเสนามาร ทรงน้อมพระทัยถึงবারมีต่างๆ ที่ได้ทรงบำเพ็ญมาแล้วในอดีตและทรงอธิษฐานมณฑลเป็นสักขีพยานด้วยบารมีธรรมที่พระองค์ได้บำเพ็ญมาจึงบันดาลให้พระนางธรณีผู้เป็นเทพยดาผู้รักษาแผ่นดินมาปรากฏกายอยู่ภายใต้อาสนะบัลลังก์อธิษฐานแล้วปิบบวยผมจนน้ำท่วมพลพญูเสนามารพ่ายแพ้ไปหมดสิ้น

พระอิริยาบถตอนนั่งขัดสมาธิราบหรือเรียกอีกอย่างว่า สมาธิเพชร พระกรซ้ายหงายฝ่าพระหัตถ์ไว้บนพระเพล่า ปลายพระหัตถ์ชี้พระธรณีพยานเป็นปางมารวิชัย หรือเรียกกันทั่วไปว่า “ปางสะดุ้งมาร”

๒. ปางประทับยืน สร้างเป็นปางเปิดโลก และปางประทานพร เมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จขึ้นไปเทศนาโปรดพุทธมารดาในชั้นดาวดึงส์เทวโลก เมื่อครบไตรมาสพระองค์เสด็จมายังมนุษย์โลก ในการเสด็จครั้งนี้ ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ของพระองค์ทรงบันดาลให้สรรพสัตว์มองเห็นซึ่งกันและกัน คือเทวโลก ยมโลก และมนุษย์โลก ได้แลเห็นซึ่งกันและกันหมดทั้งสามโลกอย่างชัดแจ้งในครั้งนั้น พุทธอิริยาบถตอนนี้นักพระเครื่องจึงเรียกกันว่า “เปิดโลก” ส่วนปางประทานพร มีพุทธลักษณะคือ ยกพระหัตถ์ข้างใดข้างหนึ่งป้องไปข้างหน้า หันฝ่าพระหัตถ์ให้อยลงมาในลักษณะแบไปข้างหน้า

๓. ปางลีลา เป็นปางเสด็จจากดาวดึงส์ กล่าวคือ เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ไปประจำพรรษา และเทศโปรดพระพุทธมารดาในชั้นดาวดึงส์เทวโลก เมื่อครบไตรมาสแล้ว พระองค์เสด็จมายังมนุษย์โลกและขณะที่เสด็จอยู่เหนือเขาสุเนรุราชทอดพระเนตรเห็นเครื่องสักการบูชาของหมู่เทพยดา

พระกำแพงบนน้ำอ้อย

ทั้งหมื่นโลกธาตุดละมนุษย์ จะนับบมิได้สมเด็จพระพุทธองค์ทรงยืนประดิษฐานเหนือรัตนบัณไดท่ามกลางหมู่เทพพราหมณ์บริษัทแวดล้อมเป็นบริวารก็ทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ซ้ำอีก

พระพิมพ์ที่มีชื่อเสียงที่สุด คือ พระกำแพงชู้มกอ และพระกำแพงลีลาเม็ดขนุน ซึ่งพระพิมพ์ส่วนใหญ่ถูกเรียกตามพุทธลักษณะที่ปรากฏพบเห็น เช่น รูปร่าง รูปทรงขององค์พระ หรือเรียกตามวัสดุที่ใช้เป็นส่วนประกอบองค์พระ เช่น เนื้อว่าน เนื้อดิน เนื้อชินเงิน หรือเรียกตามลักษณะปาง เช่น ปางลีลา ปางเปิดโลก ปางไสยาสน์และปางประทานพร และเรียกตามแหล่งที่พบอันดับแรก เช่น พระท่ามะปราง พบครั้งแรกที่อำเภอท่ามะปราง จังหวัดพิษณุโลก ในเมืองกำแพงเพชรมีการพบพระพิมพ์จำนวนมาก

ในกรุต่างๆ เช่น กรุวัดอวาสใหญ่ กรุวัดอวาสน้อย กรุวัดพระสิงห์ กรุวัดพระนอน กรุวัดช้างล้อม กรุวัดพระแก้ว กรุวัดพระสี่อิริยาบถ กรุทุ่งเศรษฐี กรุวัดขุมกอก กรุวัดหนองลังกา กรุวัดหนองพิกุล กรุวัดวังพระธาตุ และกรุอื่นๆ อีกจำนวนมาก

ส่วนพระงบน้ำอ้อยที่พบตามกรุสำคัญๆ นั้นมีลักษณะเป็นรูปกลมคล้ายวงล้อธรรมจักร เป็นการสร้างเพื่อเป็นพุทธานุสติอันเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ชาวพุทธสร้างรูปพระหลายองค์รวมอยู่ในพระพิมพ์องค์เดียวกันเป็นการอธิบายถึงการสร้างตามตำนานพุทธประวัติในการแสดงยมกปาฏิหาริย์ อันเป็นการแสดงอิทธิฤทธิ์ของสมเด็จพระพุทธเจ้า เหตุมาจากการมีพระประสงค์ที่จะปราบพญศัณฐะกบิลชลัทธิตีอื่นๆ ให้เสื่อมใสและหันมานับถือพระพุทธศาสนา โดยเนรมิตพระวรกายเป็นหลายๆ องค์ให้เกิดเป็นที่ยอัศจรรย์ใจแก่บรรดานักบวชลัทธิตีอื่นๆ ซึ่งโดยคำสอนของสมเด็จพระพุทธเจ้านั้นไม่ทรงส่งเสริมในเรื่องของการแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เพราะไม่ใช่เป็นหนทางแห่งความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร การที่สร้างพระพิมพ์โดยมีรูปพระหลายๆ องค์รวมอยู่ในพระพิมพ์องค์เดียวกัน ทำให้มีการเรียกพระพิมพ์นี้กันว่า ปางยมกปาฏิหาริย์ แต่เมื่อนำเอาพิมพ์พระเครื่องหลายๆ องค์มาสร้างรวมอยู่ในองค์พระรูปทรงสถฐานกลมคล้ายกับน้ำอ้อยงบที่เป็นอาชีพนึงของชาวเมืองพระร่วง เรียกพระพิมพ์นี้ว่า พระงบน้ำอ้อย

นอกจากนี้ในนครชุมและกำแพงเพชร ยังมีการพบพระพิมพ์จำนวนมาก เช่น พระกำแพงพลูจีบ พระกำแพงเปิดโลก พระกำแพงขาว พระกำแพงลีลาเซยคางข้างเม็ด พระลีลาหน้าเงินหน้าทอง พระกำแพงลีลาเข็มกรุทุ่งพระท่ามะปราง พระนางกำแพง พระกำแพงขาโต๊ะ พระกำแพงฐานลำเภา พระอุทองกำแพง พระกำแพงกลีบบัว พระกำแพงขุ่มยอ พระกำแพงโสฬส พระกำแพงเม็ดมะเล็ด พระกำแพงลีลาผักดาบ เป็นต้น

พระอยู่ที่ใจ
ณรงค์ชัย โตอินทร์

พระอยู่ที่ใจ ณรงค์ชัย โตอินทร์

วัดเขาสะพานหิน อยู่ในเขตอรัญวาสี นอกกำแพงเมืองสุโขทัย ด้านตะวันตก เมื่อขึ้นมาที่ยอดเขานี้จะมองเห็นเมืองเก่าสุโขทัยในมุมสูงได้อย่างสวยงาม เป็นที่นิยมมาชมพระอาทิตย์ยามอรุณรุ่งของนักท่องเที่ยวและผู้คนทั่วไป

ณรงค์ชัย โตอินทร์ หรือ พรานกบ ช่างทำพระพิมพ์ ชาวชุมชนเชตุพน บอกเล่าเรื่องเมืองเก่าผ่านภาพจริงบนยอดเขาวัดสะพานหินอย่างน่าสนใจ ผสมกับสายลมอ่อนๆ ที่พัดโชยยามเช้าต่อเบื้องหน้าเมืองสุโขทัย ในอดีตพ่อขุนรามคำแหงขึ้นมามาทำบุญวัดนี้ ทิวทัศน์ด้านล่างมองเห็นทำนบจำนวนมากวางตัวกระจายกระจายทั่วไปในเมืองสุโขทัย แต่มีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกันตามลักษณะพื้นที่ ช่างกบนั่งลงใช้ไม้ขีดเขียนบนพื้นดิน วาดตำแหน่งที่ตั้งทำนบแบบคร่าวๆ เพื่อแสดงตำแหน่งที่ตั้งทำนบพระร่วงว่ามีจำนวนมากมายเพียงใด ทำนบเหล่านี้คือส่วนสำคัญที่ทำให้เมืองสุโขทัยไม่ขาดแคลนน้ำดื่ม น้ำใช้ เมืองสุโขทัยขึ้นชื่อว่าเป็นราชธานีเก่า ย่อมคงความศักดิ์สิทธิ์อันอุดมไปด้วยวัดโบราณ วิหาร เจดีย์ พระพุทธรูป และพระพิมพ์ที่อยู่ตามกรุเจดีย์ในวัดต่างๆ วัดสะพานหินสร้างมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง มีพระพุทธรูปประทับยืนหันพระพักตร์เข้าสู่เมืองสุโขทัย รวากับเฝ้ามองดูชาวเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข เรานัดกับพรานกบที่วัดเขาสะพานหินเพื่อชมพระอาทิตย์ขึ้นยามเช้าเหนือเมืองเก่าสุโขทัย ก่อนจะพูดคุยเกี่ยวกับชีวิตคนทำพระที่สืบทอดงานพุทธศิลป์ในแผ่นดินพระร่วง

พ่อ แม่ ปู่ย่า เป็นช่างหล่อ ช่างแกะพระ

แต่เดิมนั้นครอบครัวของผมนอกคัยกันเป็นครอบครัวใหญ่ นั่นคือบ้านหลังเดียวกันจะมีคนในครอบครัว ลูกเขย ลูกสะใภ้และหลานๆ อาศัยอยู่รวมกันโดยมีปู่เป็นหัวหน้าครอบครัว เราจะทำนาเพื่อเก็บข้าวไว้กินกัน บางคราวก็จะเข้าป่าล่าสัตว์บ้าง หลังปี พ.ศ. ๒๕๐๐ มาปีนี้ กรมศิลปากรได้เข้ามาทำการบูรณะโบราณสถานในพื้นที่เมืองเก่าสุโขทัย พวกผู้ใหญ่ก็จะไปรับจ้างหลวงทำนบบูรณะ ช่วงเวลานั้นเรายังมีความเชื่อในท้องถิ่นว่าไม่ควรเก็บโบราณวัตถุต่างๆ ไม่ว่าใหญ่น้อยเข้ามาไว้ในบ้านเพราะจะทำให้เจ็บป่วยหากนำของวัดมาเก็บไว้ในครอบครอง หลังจากนั้นอีกไม่นานกรมศิลปากรได้ส่งเสริมประเพณีในท้องถิ่นก็คืองานลอยกระทง ทำให้มีนักท่องเที่ยวต่างถิ่นต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวในสุโขทัยเป็นระยะๆ และถามหาของเก่าๆ ในเมืองสุโขทัย เพื่อจะซื้อกลับไปเป็นของที่ระลึก ชาวบ้านก็เริ่มเก็บของเก่าๆ ในบ้านของตัวเองมาจำหน่าย เพราะความเชื่อท้องถิ่นไม่ให้เก็บเอาไว้ในบ้านอยู่แล้ว เมื่อของเก่าหมดไปจึงทำให้เริ่มมีการแสวงหาขุดค้น จากของไม่มีค่าจึงมีค่าขึ้นมา และเริ่มทำการซื้อขายในหมู่บ้านกันเอง แต่หลายคนก็ยังเก็บเอาของเหล่านี้ไว้เพื่อให้ลูกหลานได้ดูได้เห็นในอนาคต เพราะเชื่อว่าต่อไปคงจะไม่ได้เห็นง่ายๆ เป็นแน่ และจากที่ของเก่าหาไม่ได้แล้ว จึงเริ่มมีการทำของใหม่ขึ้นมา ชาวบ้านที่มีฝีมือในการปั้น การแกะสลัก จึงเริ่มทำของใหม่ขึ้นมาจำหน่ายโดยช่างปั้นก็จะดูแลตลาดจากงานศิลปะเก่าๆ แล้วนำมาใส่ไว้ในงานของตน ส่วนช่างแกะสลักก็ศึกษาสัดส่วนในงานศิลปะโบราณต่างๆ แล้วแกะออกมาอย่างสวยงาม พ่อของผม ลุง น้ำ และน้อง มีฝีมือในการแกะสลัก โดยแรกเริ่มจะแกะสลักเป็นรูปสัตว์ต่างๆ ต่อมาภายหลังจึงเริ่มทำงานด้านพุทธศิลป์และทำต่อมาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน

เด็กชายผู้ขว้างพระลงน้ำ

โลกของเด็กนั้นสวยงามด้วยจินตนาการ เหมือนผีเสื้อที่โบยบินเหนือทุ่งหญ้าที่ปกคลุมด้วยดอกไม้ป่าตามเนินเขา เด็กๆ ในเมืองเก่าโชดดีที่ได้เกิดหายใจเอากลิ่นธาดูเจดีย์เก่า หายใจเอากลิ่นดินของบรรพบุรุษ ได้ลงอาบน้ำในแม่น้ำโบราณที่ไหลผ่านห้วงกาลเวลามายาวนาน หาดทรายหน้าแล้งเศษสังคโลก ถ้วยเคลือบโบราณเผยตัวให้เก็บเอามาเล่น แม่น้ำยมไม่เคยปกปิดท่วงทำนองของความสุข ผงปลาต่างแหวกว่ายกันเต็มแม่น้ำ ด้านตะวันตกของเมือง หากวิ่งเล่นลัดเลาะผ่านวัดโบราณวัดแล้ววัดเล่าจนถึงก๊วเขาอ้ายมา ตัดกับชอกเขาพระบาทใหญ่ เชื้อนโบราณที่มีชื่อในศิลาจารึกว่า สรีดภงส์ที่มีอายุร่วมพันปีทำหน้าที่อุ้มน้ำหล่อเลี้ยงผู้คนในเมืองเก่า หน้าแล้งน้ำยังมีมากพอให้ชาวเมืองหาปูหาปลา เด็กๆ ได้ลงเล่นน้ำให้คลายร้อนความสุขแบบบ้านนอกไม่ต้องลงทุนแค่ลงแรงกายนิดหน่อยก็ทำได้แล้ว

“เมื่อยังเป็นเด็กนั้น วัดกับชีวิตเราเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน กลางลานกว้างเขตวัดและเมืองเก่ายุคเมื่ออยู่สิบกว่าปีที่แล้ว เด็กๆ ของที่นี่ ยังมีหน้าที่เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย ในยามที่พักหน้านา ไม่ได้ไปโรงเรียน ก็จะพากันจูงวัวควายลงทุ่ง ปล่อยกินหญ้ากินฟาง ผูกวัวไว้แล้วก็พากันนั่งพัก นั่งฟังผู้เฒ่าเล่านิทาน จบเรื่องหนึ่งก็มีเรื่องสอง ถ้าอยากฟังต่อก็ต้องไปย่ำวัวให้ไปเอาน้ำให้วัวกิน จูงวัวไปกินน้ำ ถึงจะได้ฟังนิทานเรื่องใหม่ต่อไป เพื่อจากฟังนิทาน ก็เดินเล่นรอบๆ วัด เก็บเศษอิฐเศษปูน หรือไม้ก็พระพิมพ์ พระปูน ขว้างลงสระน้ำเล่น น้ำที่กระเพื่อมเป็นวงเป็นคลื่นช่างงดงาม หรือไม่ก็ให้ขว้างแรงๆ ให้กระเด็นกระดอนบนผิวน้ำ นับครั้งใครจะได้เยอะกว่ากันคนนั้นชนะ บ้างก็ฝึกฝีมือโดยการเอาดินเหนียวปั้นวัวปั้นควาย ทำแม่พิมพ์สำหรับพิมพ์ พระใช้พระที่ห้อยคอกันผีที่พอให้มาตาให้ห้อย หรือไม่ก็เก็บเอาบริเวณวัดนั้นแหละ กดลงไปดินเหนียวให้เป็นแม่พิมพ์ แล้วหาเก็บถุงพลาสติกยางในรถยนต์เผาให้ไหม้แล้วหยดลงในแม่พิมพ์ เมื่อพลาสติกแข็งก็แกะแบบออกมาอดความงามแข่งกัน ของใครทำสวยกว่า ตกเย็นก็พากันจูงวัวควายกลับบ้านเอาเข้าคอก เป็นเช่นนี้ประจำในชีวิตวัยเด็ก”

รู้จักพระ รู้จักเจดีย์ ค่อยมารู้จักประวัติศาสตร์

“ด้วยความที่พ่อมีหน้าที่เป็นยามในเมืองเก่าคอยเฝ้าประตู ผมจึงมีโอกาสร่วมไปได้ทุกที่ของเมืองเก่าดูก้อนอิฐทุกก้อน เฝ้าคูองค์พระ รูปปั้นช้าง ดอกบัว ตลอดจนถึงต้นไม้ทุกต้น ผมมีความผูกพันอยู่กับเมืองเก่า เมื่อเข้าโรงเรียนผมก็เรียนที่โรงเรียนเมืองเก่า เมื่อจบประถม ผมก็เข้าเรียนที่โรงเรียนลิโทะ ตอนที่ผมเรียนประถมนี้แหละที่คุณครูพาเข้าทัศนศึกษาในเมืองเก่า และมันก็เปิดโลกทัศน์ผมในมุมมองใหม่ที่ผมพบเจอในชีวิตประจำวัน ฟังคุณครูเจ้าหน้าที่อุทยานบรรยาย ซึ่งผมไม่เคยฟังมาก่อน หลังจากนั้นมา การวิ่งเล่น

ของผมในอุทยานเมืองเก่าก็เปลี่ยนไป ผมอ่านหนังสือมากขึ้นในเรื่องที่อยาก
รู้ตามห้องสมุดของโรงเรียน หนึ่งในนั้นนอกจากหนังสือประวัติศาสตร์ก็คือ
หนังสือพระ”

“ผมเป็นคนชอบตั้งคำถามอยู่เสมอดังนั้นจึงจำเป็นต้องพยายามหา
คำตอบให้ตัวเองอยู่เรื่อยๆ เช่นเดียวกัน สมัยก่อนผมโชคดีที่เกิดมาในยุค
ปลายๆ ของสังคมโบราณ แสงนีออนหรือแสงไฟฟ้าผมรู้จักทีหลังแสงตะเกียง
เสียอีก เครื่องดนตรีพื้นบ้านที่ใช้ประกอบจังหวะตอนที่ผู้ใหญ่กินเหล้ากัน
ตอนเย็นๆ หลังจากที่ไปชักลากไม้ลงมาจากภูเขาเพื่อนำมาสร้างบ้านแปงเมือง
กันนั่นก็คือ ฉิ่ง ฉาบและกลองรำมะนา ผมตีกลองรำมะนาเป็นตั้งแต่อายุ
๘-๙ ขวบ เมื่อผู้ใหญ่เขากินเหล้ากัน ผมจึงมีหน้าที่ตีกลองให้เขาได้ขับร้อง
เพลงกันด้วย ดังนั้นสิ่งที่ติดตัวผมมาคือ ดนตรีและเพลงพื้นบ้าน เพลงลูกทุ่ง
ต่างๆ และนอกเหนือสิ่งอื่นใดคือเรื่องเล่าต่างๆ ที่ได้ยินจากวงเหล้า แต่ละ
เรื่องยังคงกองดังอยู่ในโสตประสาทของผมมาจนถึงทุกวันนี้ แม้คนที่เคยบอก
เล่าเรื่องราวเหล่านั้นส่วนใหญ่จะล้มหายตายจากไปหมดแล้วก็ตาม เมื่อเรียน
อยู่ชั้นประถมศึกษา พ่อผมทำงานเป็นยามรุ่นแรกๆ ของอุทยานประวัติศาสตร์
สุโขทัย พ่อมักจะเอาผมซ้อนท้ายจักรยานไปทำงานกับแบกบ่อยๆ หรือตอนที่
เป็นวันหยุดของพ่อเราก็จะพากันไปเที่ยวหญ้าให้วัวแถววัดมหาธาตุและตระ
พังรอบๆ วัด ซึ่งมีหญ้าขึ้นเขียวขจี เมื่อได้มากพอเราก็ใส่สาหร่ายหอบกลับ
มาที่บ้าน บ่อยครั้งที่ฝรั่งหรือชาวต่างชาติมาขอถ่ายรูป จำได้ว่าผมกลัวฝรั่ง
มาก เพราะเขาตัวโตและพูดอะไรไม่รู้เรื่อง บางคนเคยบอกว่าฝรั่งพวกนี้จะ
จับเด็กๆ เอาไปขายเมืองนอกยิ่งทำให้กลัวกันไปใหญ่ จึงทำให้ผมพยายาม
หลีกเลี่ยงคนพวกนี้เอาไว้ แต่แปลกใจว่าฝรั่งเหล่านี้ชอบมายืนถ่ายรูปตามวัด
ต่างๆ เหมือนกับที่ผมชอบยืนดูและลูบคลำปูนปั้นในโบราณสถานอยู่บ่อยๆ
เหมือนกัน”

พระพิมพ์ดินดิบที่ออกจากแม่พิมพ์ ก่อนเข้าเตาเผา

เด็กช่างผู้ถือหนังสือและห้อยพระเต็มคอ

“ผมเรียนจบแล้วก็ต่อช่างอุตสาหกรรมบริหารโรงงานที่วิทยาลัยเทคนิคสุโขทัย ช่วงนี้แหละที่ผมถือได้ว่าบ้าพระมากเหมือนกัน ถึงขั้นว่าเพื่อนคนอื่นโดดเรียนไปดูหนัง ไปเที่ยวเตร่ แต่ผมโดดเรียนไปดูพระ ก็ดูแถวๆ หลังศาลากลาง บริเวณนั้นจะมีป้อมตำรวจ ตลาดพระและก๊วยซ่ง... ของเหล่านี้มันอยู่ใกล้กัน”

นับตั้งแต่เด็กๆ มานั่นแหละครับที่ปู่ย่าตายายเอาพระพิมพ์คล้องคอ ห้อยติดตามตัวผมมา ทั้งยามหลับหรือยามตื่นหรือยามยืนเดิน นั่ง นอน ก็มี

พระติดตัวอยู่ตลอด เมื่อตอนเรียนมัธยมฯ ก็ชอบที่จะอ่านหนังสือประวัติศาสตร์ นิทานพื้นบ้าน พื้นถิ่นต่างๆ จนติดเป็นนิสัย นอกจากนั้นผมชอบวาดรูปเป็นชีวิตจิตใจ แต่พอจะจบ ม.๓ นั้นแหละ รุ่นพี่ๆ แก้วบ้านก็บอกว่าขึ้นเรียนเป็นช่างวาดช่างปั้นก็จะเป็นศิลปินได้แหละ หาเงินเลี้ยงพ่อแม่เลี้ยงแม่ไม่ได้ แม่ตัวเองก็จะอดตายไปในที่สุด

ในตอนนั้นความหวังที่จะเป็นช่างปั้นช่างเขียนจึงต้องยุติลง และไปสมัครเข้าเรียนในสาขาช่างกลโรงงาน วิชาที่พี่แกบอกว่่าทั้งชาตินี้ไม่มีวันตกงานแน่นอน แต่เมื่อเข้าไปเรียนแล้วจริงๆ ผมก็ยังชอบศึกษาประวัติศาสตร์ และชอบอ่านหนังสือพระเครื่องและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องอยู่ดี ดังนั้นในกระเป๋าหนังสือของผมจึงมีทั้งหนังสือที่ผมต้องรู้และหนังสือที่ผมอยากรู้ติดไปด้วยเสมอ กระเป๋าของผมจึงหนักกว่ากระเป๋าเพื่อนๆ

นักเรียนช่างสมัยก่อนเวลาโตเรียนต้องโตกันทั้งชั้นใครอยู่ในห้องเรียนประเดี๋ยวคงได้มีปัญหากับเพื่อนๆ แต่พอโตมาแล้วผมก็มุ่งไปสู่สนามพระเครื่องเดินดูพระพิมพ์แต่ละองค์ แม้สมัยก่อนราคาค่างวดจะไม่แพงเหมือนดังสมัยนี้ แต่ความที่ต้องแบมือขอเงินพ่อแม่อยู่จึงปิดประตูเรื่องการเอาเงินไปซื้อมาเก็บไว้เป็นของตัวอย่างมิดชิด จนระยะหลังมารับจ้างแบกปูนขนปูนได้บ้าง จึงพอมีเงินที่จะเช่าเก็บมาไว้เป็นของตนเองและเริ่มซื้อหาหนังสือมาอ่านหาความรู้เพิ่มเติมได้อีก และยังคงทำเช่นนี้มาจนถึงปัจจุบัน

ไปเมืองขอให้ยงบ่า ไปป่าขอให้ยงหัว

อาจารย์สมชาย เตือนเพ็ญ เล่าให้ผมฟังว่า เมื่อครั้งที่ท่านจะต้องเดินทางจากอำเภอบ้านโคกมารับตำแหน่งพัฒนาการที่จังหวัดสุโขทัย เฒ่าจ้ำได้สื่อสารกับผีบรรพบุรุษของศาลปู่ตา ตำบลบ้านโคก อำเภอบ้านโคก จังหวัดอุดรดิตถ์ เพื่อขอพุทธคุณพระให้คุ้มครอง ติดตามดูแลไปทุกหนแห่งว่า “ไปเมืองขอให้ยงบ่า ไปป่าขอให้ยงหัว” ซึ่งเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ศรัทธาของคนหัวเมืองเหนือที่เชื่อว่า ไปไหนมาไหนขอให้พระคุ้มครอง

ชีวิตของผู้คนชนบทผูกพันกับพระ เกี่ยวร้อยกับวัด มากด้วยศรัทธาแนบแน่นเป็นเนื้อเดียวกับการใช้ชีวิตแบบแยกไม่ออก สิ่งเหล่านี้ตกทอดมาจากอดีต ความเชื่อเรื่องภูติผีปีศาจ สิ่งชั่วร้าย ของเร้นลับอันมองไม่เห็นยังเป็นเหมือนเงามืดปกคลุมจิตใจนั้นยังมีอยู่กับผู้คน แม้จะนับถือเอาพระพุทธรูปศาสนาเป็นที่ตั้งมั่นแล้วก็ตาม

เสร็จจากนาเข้าป่าล่าสัตว์ แผ่นดินเมืองเก่ายังอุดมไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิดจำนวนมาก คนเฒ่าเก่าแก่เล่าเรื่องราวการทำมาหากินผ่านลูกหลาน นายพรานจันทร์ คักดีภูเขียว ชาวมุขมชนเซตุนพ เมืองเก่าสุโขทัย เล่าว่า เวลา

แม่พิมพ์

เข้าป่าล่าสัตว์จะไม่นำพระพิมพ์ติดตัวไปด้วย ด้วยพระพุทธรูปพุทธคุณเมตตา มหา นิยม คือจะทำบาปไม่ขึ้น ยามนอนห้านอนเขาจะไม่สวดหรือว่าคาถา อาคมอันได้รับการตกทอดมาจากครูบาอาจารย์ บรรดาสัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ จะไม่ย่างกรายมาเหยียดใกล้

ดังนั้น คนรุ่นเก่าสมัยก่อนเมื่อจะเดินทางเข้าพญายด้อยอันตราย จะใช้ดินไต้บันไดกลั่นใจหยิบขึ้นมายองบนไหล่หรือนำมาใส่บนหัว คำกล่าว อธิษฐานให้พระแม่ธรณีมาปกป้องคุ้มครองตัว ทำกันแบบนี้มาช้านาน แต่ปัจจุบันธรรมเนียมนี้ได้จืดจางลงเลือนหมดสิ้นแล้ว

จากของเล่นสู่การนำมาป้องกันอุบัติเหตุ

พรานกบนั่งหลับตาทำท่าฝึกคิด รวากับต้องการฝึกย้อนกลับไปในอดีตเมื่อสัก ๓๐ ปีที่แล้ว พร้อมๆ กับปล่อยลมหายใจออกมาพร้อมรอยยิ้มจางๆ ที่มุมปาก ภาพวัยเยาว์ค่อยๆ เผยออกมาราวกับผู้ฟังได้เข้าไปร่วมเหตุการณ์ ร่วมวันเวลาและร่วมสมัยกับเขา

“เมื่อก่อนพระพิมพ์เขาจะไม่นำเข้าบ้าน บางคนเอาใส่หม้อดินไว้ตามปากกล้วยข้างบ้านบ้าง ตามที่อื่นๆ บ้าง เวลาจะใช้งานค่อยไปเอามาใช้พระพิมพ์ในเมืองเก่ามีมาก มากจนเด็กบางคนเอามาเล่นทอยเส้น ลองคิดดูสิว่าจะมากขนาดไหน...บางวันไปเลี้ยงควายก็จะใช้ลวดมัดโดยการถักสาน

หุ้มองค์พระ แล้วเอามาแขวนคอ ปล่อยให้ควายเล็มหญ้า เด็กๆ ก็จะวิ่งเล่นกันตามท้องนา เวลาจะดูว่าวัวควายอยู่ไหนต้องขึ้นเจดีย์ดู เพราะมันสูง มองเห็นได้ไกล”

วัยเยาว์ของชาวเมืองเก่าผูกพันกับพระพิมพ์โดยไม่รู้ตัว ทุกวันไม่ว่าจะเลี้ยงวัวควาย หรือวิ่งเล่น วิ่งวาก็ไม่อาจวิ่งเล่นไกลข้ามพื้นที่เขตกำแพงวัดโบราณไปได้ พอศึกษาประวัติศาสตร์มาได้ระยะหนึ่งแล้ว ทำให้ผมทราบว่า คติการสร้างพระพิมพ์ในยุคสุโขทัยโบราณกับยุคปัจจุบันนี้มันสวนกระแสกัน อย่างสิ้นเชิง เคยได้อ่านในหนังสือประชุมศิลปาจารย์สมัยสุโขทัยซึ่งจัดพิมพ์และเผยแพร่โดยกรมศิลปากรเมื่อคราวฉลอง ๗๐ ปี ลายสือไทย ศิลปอาจารย์วัดบางสนุกท่านได้กล่าวถึงเจ้าเมืองตรอกสลอบ ได้ชักชวนบรรดาลูกเจ้าลูกขุนมูลนาย ไพรไทย และชาวแม่ชาวเจ้าทั้งหลาย พิมพ์รูปพระด้วยเทียน (ตีบุก) ด้วยดิน ได้หมื่นพันแปดร้อยองค์ แล้วเฉลิมฉลองอยู่เป็นเดือนจึงแล้วเสร็จ นั่นทำให้เราคิดได้ว่าสมัยครั้งโบราณกาล โยมหรือชาวบ้านพิมพ์พระถวายให้แก่วัดอันเป็นพุทธบูชา หวังเป็นบุญบารมีและสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา เวลาล่วงเลยมาหลายร้อยปี คติในการสร้างพระพิมพ์จึงเปลี่ยนไปกลายเป็นว่าสมัยนี้พระสงฆ์สร้างพระมอบให้แก่ญาติโยม ซึ่งต่อมากลายเป็นการเก็งกำไรในราคาต่างหวด ซึ่งอาจถูกมองว่าเป็นพุทธพาณิชย์ไปได้ แต่กระนั้น ถึงอย่างไรก็เป็นการสร้างบุญบารมีต่ออายุพระพุทธศาสนาไปตามยุคสมัยของคนในสมัยปัจจุบัน

นั่งดูখনไม้ เลย์ไม่ได้เป็นช่างแกะสลักไม้พระพุทธรูป

“การเริ่มสนใจในงานพิมพ์พระมีมาช่วงไหนนะรี ญาติ พี่น้อง ของผมมีอาชีพแกะพระพุทธรูปไม้ขาย ยุคนั้นงานแกะสลักขายให้กับนักท่องเที่ยวทั้งไทยและชาวต่างชาติ ญาติผมก็มาชวนให้ไปฝึกแกะพระ ช่วงนี้ที่ผมได้รับ

ความรู้เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูป สัดส่วนองค์พระ ผมก็ได้จากตรงนี้ แต่ว่าผมทำไปได้ซั๊กพักก็เลิกเพราะว่าผมไปนั่งดูขอนแก่น นั่งดูอยู่นาน ตอนที่แกะสลักพระผมก็แกะช้า คนอื่นเขาได้หลายองค์แล้วแต่ผมก็ยังไม่ได้ซั๊กองค์ เพราะมันแต่นั่งดูขอนแก่น คือผมไปเห็นขอนแก่นที่มีโพรง แล้วผมก็นึกอยากแกะพระในโพรงไม้ เลยนั่งพิจารณาอยู่นาน ญาติผมก็เลยบอกผมไม่เหมาะที่จะเป็นช่างแกะ ผมจึงหันกลับมามองดูตัวเองว่าถนัดและชอบสิ่งใดมากที่สุด ก็สรุป มาหยุดที่การเป็นช่างพิมพ์พระ แต่เดิมนั้นผมมีความรู้เรื่องพระพิมพ์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ทั้งชื่อของพระพิมพ์ ชื่อวัดที่พระพิมพ์นั้นถูกขุดค้นพบ ทั้งนี้ก็อาศัยการเรียนรู้กับครูอาจารย์รุ่นเก่าๆ ที่เขาทำพระพิมพ์กันอยู่ก่อน

หน้านี้แล้ว หรือการไปเข้าชมพระพิมพ์ในห้องจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรามคำแหง ก็ยังได้ข้อมูลที่น่าสนใจเพิ่มเติมเข้ามาอีก พระบางพิมพ์ชี้ให้เราเห็นถึงรูปแบบของสถาปัตยกรรมสมัยโบราณ ความเชื่อทางศาสนา ทั้งรัตนตรัยมหายาน ไปจนถึงแบบเถรวาท พระพิมพ์จะให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์สอดคล้องกับตัวโบราณสถาน เช่น วัดพระพายหลวง มีปรากฏแบบขอมเรียงกัน ๓ องค์ พระพิมพ์ที่ขุดพบได้ก็เป็นแบบพิมพ์ของรัตนตรัยมหายาน เป็นต้น ทำให้เราสันนิษฐานได้ว่าแต่ก่อนนั้นในองค์ปรางค์ดังกล่าว น่าจะประดิษฐานพระพุทธรูปแบบมหายานเอาไว้แน่นอน พระพิมพ์ตามที่เคยได้ฟังมากับหู ได้ดูมากับตา ก็เห็นว่า เขาขุดค้นพบในตัวของคพระเจดีย์ แสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคุณค่าทางประวัติศาสตร์อย่างชนิดแยกกันไม่ออกเลยทีเดียว

เมื่อทราบถึงกระบวนการ วิธีการในการสร้างพระพิมพ์แล้วจึงนำมาสู่การทำความเข้าใจในเวลาต่อมาโดยทำให้นักท่องเที่ยงที่มาเยี่ยมชมในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยได้บูชา แต่การที่จะนำไปเผยแพร่บูชานั้นก็ต้องศึกษาถึงความถูกต้องของข้อมูลต่างๆ ให้ดีด้วย เพราะพระพิมพ์เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของหลักฐานทางประวัติศาสตร์

พระอยู่ในใจ

“ตามที่ผมศึกษามา ตามตำราการพิมพ์พระ ถ้าให้พูดถึงประวัติการสร้างพระก็ต้องพูดถึงยุคสมัยที่ยังไม่มีรูปเคารพ การสร้างสัญลักษณ์แทนก็จะเป็นดอกบัวแทนพระพุทธเจ้าตอนประสูติ ต้นโพธิ์ตอนตรัสรู้ กวางหมอบกับธรรมจักรก็แสดงปฐมเทศนา แล้วก็สถูปปรินิพพาน พูดแล้วเรื่องมันยาวครับ พระพุทธรูปองค์แรกเป็นรูปแบบ “คันธาระ” มีหน้าตาดคล้ายเทพเจ้ากรีกเพราะการสร้างรูปเทพเจ้านั้นชาวกรีกเขามีมาก่อน เมื่อพระเจ้า

อเล็กซานเดอร์รุกรบมาถึงอินเดีย มีชาวกรีกที่หันมานับถือศาสนาพุทธ
สร้างรูปเคารพขึ้น หน้าตาของพระพุทธรูปจึงมีหน้าตาคลายกับเทพเจ้ากรีก
แล้วก็เปลี่ยนมาเรื่อยๆตามแต่ยุคสมัย จนถึงปัจจุบันนี้”

“ส่วนพระพิมพ์นั้นตามคติความเชื่อแล้ว สร้างขึ้นเพื่อสืบอายุ
พระพุทธศาสนา เมื่อสร้างแล้วก็เก็บเข้ากรุ เพื่อให้อยู่ได้นาน ตามความเชื่อ
ที่ว่าจนกว่าจะมีพระพุทธเจ้าองค์ใหม่ ซึ่งตามความเชื่อที่ว่าอายุของพระพุทธ
ศาสนาของเรานี้มีอายุ ๕,๐๐๐ ปี ซึ่งเมื่อถึงเวลานั้นหากมีคนค้นพบและเห็น
รูปพระศาสดาบนพระพิมพ์ ก็จะเป็นเครื่องเตือนใจช่วยให้ทราบว่ายุคนี้มี
พระพุทธศาสนาจำหลักอยู่แล้ว เป็นการต่ออายุพระพุทธศาสนาให้มันคง
สืบต่อไปนานเท่านาน ที่น่าแปลกใจ คือรูปแบบวิธีการสร้างพระพิมพ์นั้นกลับ
สวนทางกับคนสมัยปัจจุบัน กล่าวคือ คนสมัยก่อนไม่ได้สร้างพระเพื่อเก็บไว้

เป็นของส่วนตัวที่บ้าน แต่สร้างเพื่อถวายพระถวายวัดเก็บรักษาไว้ให้ยาวนาน แต่ปัจจุบันพระสงฆ์หรือวัดนั้นมีบทบาทในการสร้างพระเพื่อให้โยมเก็บไว้ที่บ้านแทน การเก็บพระไว้ที่บ้านนี้เริ่มมีความเชื่อ รูปแบบกันมานานแล้วเหมือนกัน แต่ที่ชัดเจนที่สุดก็เป็นในช่วงรัชกาลที่ ๕ ด้วยอิทธิพลของ “พระกริ่ง” ที่มีความเชื่อให้นำพระเข้าบ้านได้ แล้วก็การเอาค่านิยม สะสมของเก่าตามแบบของชาวต่างชาติมา จึงมีการขุดกรุต่างๆ ตามมาอีกเยอะเยอะมากมาย จนปัจจุบันการสะสมพระกลายเป็นสิ่งที่ดีไปแล้ว”

ปู่ให้มา ตายยื่นให้

การให้พระคือห่วง ให้พระคุ้มครองเราจะไม่ให้ใครต่อ ถือว่าเขาให้ความรักมาคุ้มครอง การทำพระพิมพ์ก็ต้องมีศรัทธาในสิ่งที่ทำ คนรุ่นพ่อแม่ปู่ย่า ถือว่าการให้พระเป็นไมตรี โดยเฉพาะคนในแผ่นดินพระร่วง ถ้ามีใครให้พระก็ให้รู้ไว้เลยว่าเป็นการให้ไมตรีต่อกัน เขารักเขาถึงให้ การให้พระจึงเป็นที่นิยมต่อมา โดยเฉพาะในเมืองกำแพงเพชรดูเหมือนจะเป็นธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้วว่า ให้พระไว้คุ้มครองเป็นของขวัญที่มีคุณค่าต่อแขก อาคันตุกะผู้มาเยือน

พระพิมพ์ ในสมัยปัจจุบัน นอกจากจะสร้างขึ้นมาเพื่อหวังว่าจะเป็นเครื่องช่วยประกาศสืบทอดพระศาสนาให้มั่นคง ยืนยาวและให้แพร่หลายไปแล้ว แต่จากการพบจารึกบนแผ่นจารึกตามกรุต่างๆ เช่น แผ่นจารึกกรุพระบรมธาตุเจดีย์นครชุม จังหวัดกำแพงเพชร ได้แสดงให้เห็นถึงกรรมวิธีในการสร้างพระพิมพ์ที่ได้ผ่านกรรมวิธีบรรจุพุทธคุณลงไปในองค์พระพิมพ์ อันส่งผลต่อความเชื่อเรื่องพระพิมพ์นั้นเปี่ยมไปด้วยพุทธคุณในด้านต่างๆ เช่น พระสมเด็จ ที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) พรหมรังสี สร้างขึ้นเพื่อสืบทอดพระศาสนาและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ สำหรับพุทธานุภาพพระเครื่อง

ของสมเด็จพระเจ้า นั่นมีผู้ใจชานเลื่องลือกันมาก เมื่อเวลามีศึกสงคราม ก็จะพกพระพิมพ์เป็นเครื่องรางติดตัว เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ซึ่งส่วนใหญ่พระพิมพ์ที่สร้างเมื่อคราวมีศึกสงครามส่วนใหญ่แล้วจะมีความเชื่อว่าพระพิมพ์เหล่านั้นจะมีพุทธคุณด้านปกป้องคุ้มครองไม่ให้ได้รับอันตรายจากข้าศึก เช่นพุทธคุณด้านคงกระพันชาตรี หน่วงเหนี่ยว พันทางไม่เข้า กำบังตน และมีพลังอำนาจ ส่วนพระพิมพ์ที่สร้างขณะที่บ้านเมืองสงบสุข ไม่มีข้าศึกสงครามมีความเชื่อว่าพระพิมพ์ที่สร้างให้มีพุทธคุณด้านเมตตามหานิยม มหาเสน่ห์

พระซุ้มกอหรือกำแพงเม็ดขนุน มีพุทธคุณเน้นทางโภคทรัพย์ เป็นมหาอำนาจวาสนาบารมี เป็นใหญ่กว่าคนทั้งปวง ไม่มีวันจน มีเมตตามหานิยม แคล้วคลาด มิใช่ตลาด มิใช่ตลาด จนมีคำพูดที่พูดติดปากกันมาแต่โบราณกาลว่า “มีกูแล้วไม่จน” ว่ากันว่า ถ้าหิวน้ำแล้วหาน้ำดื่มไม่ได้ ท่านให้อารธนาพระใสไว้ในปากก็จะหายอยากน้ำ ถ้าเอาพระไว้บนศีรษะแล้ว ปืนผาหน้าไม่ถึงมา เป็นท่าฝนก็ไม่ถูก การสร้างพระพิมพ์ในสมัยปัจจุบัน จึงเป็นการสร้างพระพิมพ์ที่ให้พุทธคุณอีกทางต่อจากการสร้างเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา แม้วิถีชีวิตของผู้คนในยุคปัจจุบันจะเปลี่ยนไปจากอดีตมากขึ้นเรื่อยๆ ความทันสมัย เทคโนโลยีระบบสื่อสารได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ทว่าคุณค่าของงานพุทธศิลป์ที่สั่งสม สืบทอด ส่งต่อยังเป็นหน้าที่ของชาวพุทธ ในการดำรงความดี สร้างศรัทธาและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ยาวนานต่อไปในแผ่นดินพระร่วง

ซึ่งนอกจากพรานกบ-ณรงค์ชัย โตอินทร์ แล้วยังมีช่างอีกหลายคน ที่ทำหน้าที่สืบสานงานพุทธศิลป์ ในเมืองศรีสัชนาลัย เมืองสุโขทัย และเมืองกำแพงเพชร ซึ่งเป็นงานที่เปี่ยมด้วยคุณค่า งามด้วยศรัทธาเพื่อสืบสานพระพุทธศาสนาให้ปรากฏในแผ่นดินพระร่วงสืบไป

เอกสารอ้างอิง

เชษฐ ติงสยุชดี, ผศ.ดร. **สังเขปนิยสถานและสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในอินเดีย-เนปาล.**

กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพดส. ๒๕๕๖.

-----, **ประวัติศาสตร์ศิลปะ อินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ :

มิวเซียมเพดส. ๒๕๕๗.

ดำรงราชานุภาพ,สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. **ตำนานพุทธเจดีย์.** ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๔. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา. ๒๕๑๔.

ธนธร กิตติกานต์. **มหาธาตุ.** กรุงเทพฯ : มติชน. ๒๕๕๗.

ยอรัช เซเคต์. **ตำนานพระพิมพ์ .** พระนคร: ศุภสภา, ๒๕๐๗.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, ผศ.ดร. **รู้เรื่องพระพุทธรูป.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพดส. ๒๕๕๗.

วรายุทธ ทลกิจ. **ยอดพระเครื่องกำแพงเพชร.** กรุงเทพฯ : การุณการพิมพ์

วัฒนธรรมจังหวัดกำแพงเพชร, สภา. **พระเครื่องเมืองมรดกโลก จังหวัดกำแพงเพชร.** กรุงเทพฯ : ร่วมโพธิ์
พับลิชชิง. มปป.

ศิลปากร, กรม. **ประชุมศิลปจารึกภาค ๑.** กรุงเทพฯ : จอมพลสฤษดิ์และคณะหญิงวิจิตรฯ อนุรักษ์

(พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาโท พระศรการวิจิตร(ช้อย ชลทรัพย์)

ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๙๙)

-----, กรม. **งานช่างคำโบราณ.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๕๓.

-----, กรม. **จารึกสมัยสุโขทัย.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๒๗.

-----, กรม. **วรรณกรรมสุโขทัย.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๒๗.

-----, กรม. **วรรณกรรมแห่งชาติ.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๕๖.

-----, กรม. **จารึกสมัยสุโขทัย.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๒๗

วิสันต์ บัณฑวงศ์. **ปูชนียสถานและโบราณวัตถุ.** กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดกลาง ๐๙. ๒๕๑๔.

สันติ เล็กสุขุม, ศ.ดร. **ศิลปะสุโขทัย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ. ๒๕๔๐.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **พลิกประวัติศาสตร์แคว้นสุโขทัย.** ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มติชน. ๒๕๔๐.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **แคว้นสุโขทัย รัฐในอุดมคติ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์มติชน. ๒๕๓๙.

สุภัทรทิศ ศิษกุล, ศ.มจ. ศิลปะในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพฯ : มติชน. ๒๕๕๐.
สงการ ศิริพนม. พระเครื่องประจำจังหวัดกำแพงเพชร. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคเนศพร.
๒๕๕๑.
-----, พระเครื่องประจำจังหวัดสุโขทัย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคเนศพร. ๒๕๕๓.

เว็บไซต์

<http://www.info.ru.ac.th/province/Sukhothai/PRR6.htm>
<http://www.m-culture.in.th>
http://www.art-in-sea.com/th/data/ศิลปะไทย/thai-art/sukhothai-art-th/item/381-sukhothai_art4.html
<http://www.nat.go.th>
<http://www.sac.or.th/databases/inscriptions/index.php>
http://www.sukhothai.go.th/tour/tour_01.htm
http://www.sukhothai.go.th/history/hist_08.htm
<http://www.ariyasound.com/index.php?lay=show&ac=article&id=539237282>
<http://www.oknation.net/blog/voranoi/2013/06/19/entry-7>
<http://uauaction2.uamulet.com/AuctionList.aspx?bid=36>
[http://203.158.253.5/wbi/Education/สุนทรียศาสตร์%20\(Aesthetics\)/unt3/32hom%20artsamai.htm](http://203.158.253.5/wbi/Education/สุนทรียศาสตร์%20(Aesthetics)/unt3/32hom%20artsamai.htm)